SIDEN 1979

Folkevett

MAGASINET FRA FRAMTIDEN I VÅRE HENDER FOR MILJØ OG MENNESKER | Nr.1 · juni · 2025 125,-

NÆRING OG TÆRING: PRISEN FOR OLJA · MATSVINN SOM DYREFÔR · FRA FRACK TIL FRAKK · KLIMAFANGENE

TEMA

Næring og tæring

Alle ressurser er knappe, men ikke i Norge.

REPORTASJE SIDE 12—21

TINGENE VI BRENNER

GJENVINNINGSSTASJON SOM NØDBREMS PÅ OVERFORBRUKET

KAN IKKE SVARE

NORSKE KLESKJEDER UTELUKKER IKKE FRACKING

GRØNNSAKER

ER DET MULIG Å LIVNÆRE SEG SOM SMÅSKALA GRØNTPRODUSENT?

OG MER TIL!

Send SMS
ABO 5191
til 1960

PRØV KLASSEKAMPEN GRATIS I TRE UKER

Foto: Alf Simensen

ANJA BAKKEN RIISE:

– For å avkle driverne bak klima- og naturkrisen er vi avhengig av kritisk og uavhengig journalistikk. Derfor leser jeg Klassekampen.

Foto: Monica Fagereng Larsen

DAG O. HESSEN:

– I en verden som roper etter nye, radikale tanker og løsninger er Klassekampen viktigere enn noen gang.

INNHOLD

NR.1 2025

TEMA

Næring og tæring

Noe må vi leve av også.
Men får vi det til?

VEL MØTT!

TIL 50 000 FOLK I NORGE	04
VÅRT KLIMAREGNSKAP	06
SPALTELANGS	08
HENDA I VÆRET	10
REPORTASJE: ELEKTRIFISERING	12
INNSYN I NY SPRÅKROBOT	22
KLASSISKE OLJEEVENTYR	24
DA STATOIL TOK TIL VETTET	26
STRAFFER AKTIVISME	31
AVSLØRING I BANGLADESH	34
FRACKING I NORSKE KLÆR?	36
FRA MARKEDSHAGEN	42
KJØPT OG BRENT	44
DIRR DIRR PLING PLING	50
GRAFISK HISTORIE	52
KAN VI SPISE BARE VILT?	56
SPANIA ETTER STORMEN	58
PLANTER MED EN PLAN	61
HVA SPISTE URMENNESKET?	62
KLIMASELVMÅLET	66
FRA KIWIEN TIL TRAUET	68
TIPS TIL TOGFERIE	70
KONTAKTANNONSER	74
QUIZ	75
BØKER OG MER	76
HELT (NY) SJEF	78
LESERBREV	80
KRYSSORD	82

BRUKT ELLER BRENT?

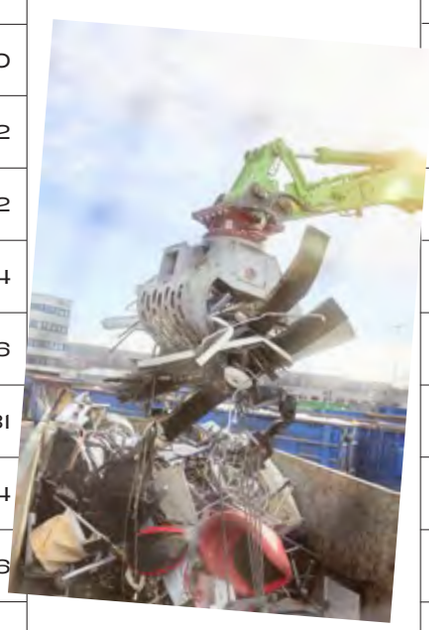

SIDE 44–49

Flere fellesskap

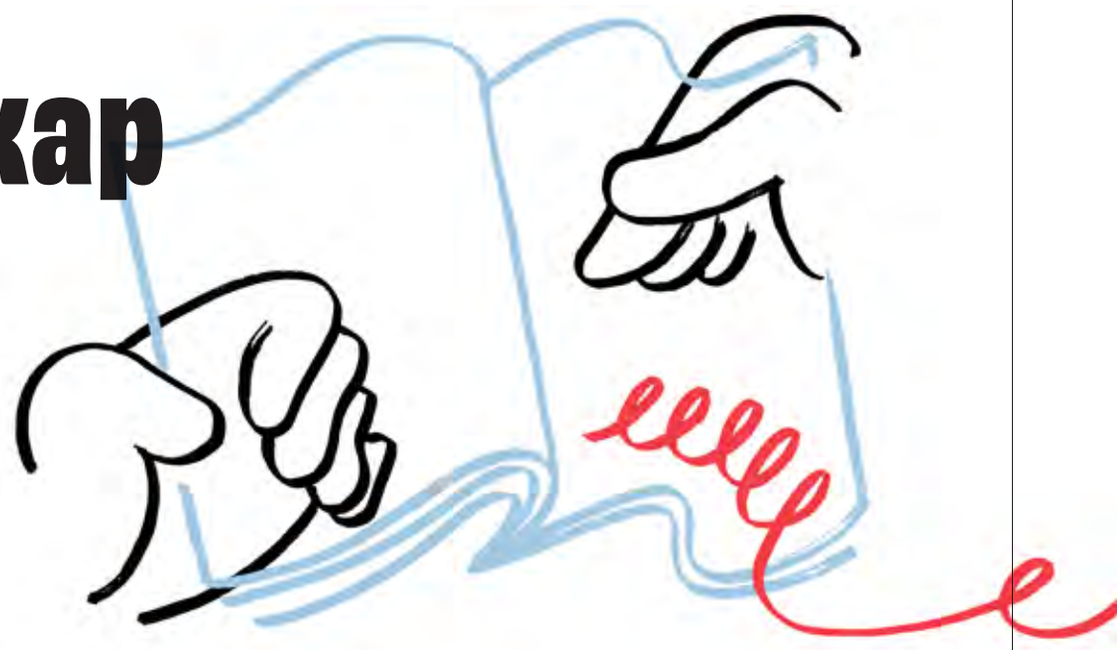

:-)

Framtiden i våre hender ga ut Folkevett for første gang i 1979. De siste månedene har vi ofte stukket hodene ned i arkivskuffen. I tidligere utgaver finner vi energi, finurlige detaljer, selvtillit, humor og kvast språk. Vi kommer alltid ut med overskudd. Er det ikke akkurat det vi trenger nå?

I drøye ti år har magasinet helt enkelt hatt navnet Framtiden i våre hender. Nå synes vi tiden var inne for en forandring.

Vi trenger flere steder å oppdage nye sider av klimaet, naturen og miljøet. Nyhetsbildet flimrer, og det gir ikke alltid mening å få med seg alt. Bildene kommer og blir borte igjen. Få redaksjoner har dedikerte klima- og miljøjournalister.

I en kort periode var klimaet på vei til å bli omdreiningspunktet. Saken som andre saker dreide rundt. Nå er krig og beredskap aksen for alt. I mellomtiden fyker tidens pil videre. Naturen gjør greia si, uavhengig av oss.

Selv om det er vanskelig å forestille seg akkurat nå, så vil det komme en ny protestbølge for miljøet. Det stemmer nemlig ikke at folk bryr seg mindre om klimaforandringer enn tidligere. Folk har bare fått enda mer å tenke på. Hva er du mest bekymret for? Nyfascisme, større forskjeller eller klimakollaps? Neste spørsmål, takk.

Den store, samlende protestbølgen kommer til å springe ut av de fellesskapene vi bygger nå. Den kommer til å bli annerledes enn for eksempel de store klimademonstrasjonene før pandemien. I Norge er det en hel aktivistgenerasjon som har blitt preget av både minoritetskamp og solidaritet med Palestina, på en helt annen måte enn tidligere. Krigen mot Ukraina har endret verdensbildet til mange nordmenn. Det er det trøkk i, og trøkket vil vare.

I mellomtida er det krusninger på vannet. Det er fakta: I fjor var det nesten dobbelt så mange klima- og miljøprotester i verden som året før, ifølge Carnegies Climate Protest Tracker. Du bare hører ikke om det i avisa.

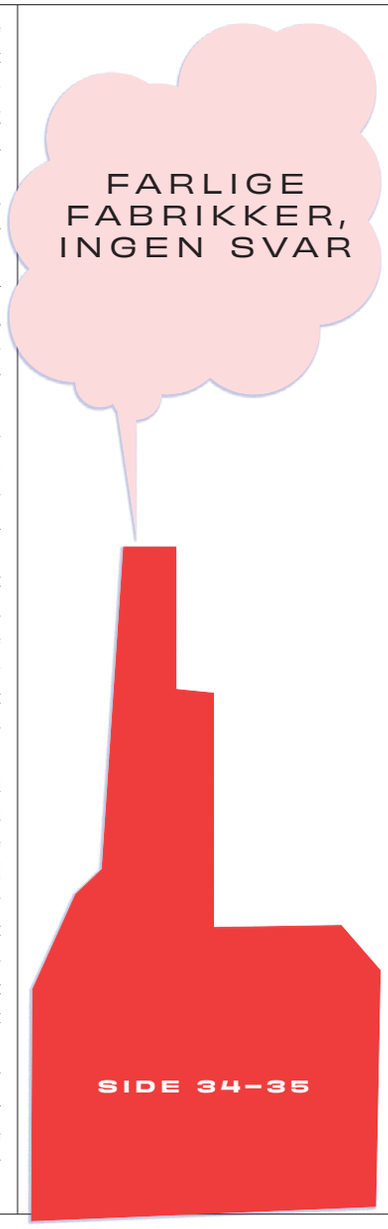

Fellesskap er det mange av, og flere må det bli. Folkevett vil bruke spalteplass på å vise at de finnes. Vi håper også at nye Folkevett kan være et av disse fellesskapene. Stemmene som snakker til oss i de gamle utgavene gjør oss gira. Vi kjenner oss umiddelbart som en del av noe. Det er *det* som gir overskuddet.

Informasjonsalderen glir nå over i støyalderen. Et kunnskapssamfunn er det ikke så mange som snakker om lenger. Snarere tvert imot handler diskusjonen om hvilke kognitive oppgaver vi kan overlate til maskinprosesser, istedenfor hvorfor og hva ellers. I det daglige dreier informasjonsbehandlingen seg mer og mer om å tolke støyet. For de som vil begi seg inn i støyskyen, gjelder det å hacke seg inn, pøse på, verdimobilisere eller -demobilisere, og et sted på veien vinne overtaket på et narrativ eller ti.

I Framtiden i våre hender har vi lent oss på plattformer som Facebook lenge. Ikke bare synker Facebook som en stein, men steinen ligner mer og mer på betongarmering rundt føttene til en stakkar dødsdømt fange på vei ned i dypet. Uansett hvor lang tid eller vanskelig det er å vri seg ut av de klamme hendene til Zuckerberg, er følgende blitt åpenbart for oss: En demokratisk organisasjon som representerer 50 000 folk i Norge trenger en plattform den råder over selv.

Er et papirmagasin svaret? I den digitale medieutviklingen har det vært to premisser som har stått støtt, til nå: Flere vil lese det digitale, og det oppleves mindre miljøbelastende med et digitalt magasin oppe i skyen. Men denne «skyen» er i virkeligheten en strømslukende grå databoks, plassert der det en gang var natur. Det diffuse digitale fotavtrykket blir gjerne bagatellisert.

Sosiale medier har spilt en viktig rolle for fellesskap. Papiret kan være et motsvar til den mer energitappende siden av internett; den evige, ufiltrerte strømmen av lavkvalitetsinnhold, hvor skillet mellom hva som er ekte og usant blir mer og mer uklart. Det er dessuten store ulikheter mellom hvordan ➔➔

ILLUSTRASJON: YLVA GRENI

LEDER

vi leser og observerer på papir og skjermer. Avhengighetsteknologi spiser grå masse til frokost. Hjernen vår krymper i møte med friksjonsløst «innhold».

Vi tror det i det minste at papirmagasinet er et håndfast alternativ som flere ønsker seg i støyalderen. Kanskje er det en liten protest. Noe å holde i. Som ikke glir gjennom fingrene mens en militærfinansiert falsk gründer ler bak en skjerm et sted langt borte. Når musklene til Framtiden i våre hender viste at vi *kan* bidra med et nytt redaktørstyrt fagblad om mennesker og miljø, ja, da måtte vi prøve.

Vi vil at Folkevett skal gi leseren noe å snakke om og å diskutere. Om hva som skjer, og hva som kan skje istedenfor. Sunt bondevett i by og land. Ikke noe tull. Ikke noe grønnvasking, ESG Performance eller langsiktig verdiskapning i overgangen til framtidens lavkarbonsamfunn.

Du vet at verden styrer mot et ustabilt og utrygt klima. Du vet at naturen blir meid ned mens du leser dette. Du vet også at naboen vet. Eller at du kan snakke med naboen om alt dette. Du vet at mange tenker det samme som deg, og ja, faktisk, 50 000 av dem er organisert i Framtiden i våre hender. Med litt grasrot, lederskap, stahet, flaks, glød og gode kontringer kan kampen for jordkloden igjen bli det viktigste for menneskene.

Den første utgaven av Folkevett 2.0 starter med ressursgrunnlaget. Olja vi trekker ut av jordskorpa, tingene vi brenner, maten vi trenger, og maten vi kaster.

Akkurat nå er det dårlige ledere med både mer og mindre hatefull agenda som suller rundt med sitt. Verden er full av folk som har helt andre prioriteringer enn dem, og du er antagelig en av dem. Vi står ikke i vinduet og ser på. Ta på deg allværsjakka. Fyll på med noe varmt i termosen. Ta med en ekstra kopp. Fordi verden trenger folkevett. I minst 50 000 forskjellige utgaver. Bla om, og gi videre.

— REDAKSJONEN

MØTET MED YTRINGS-FRIHETENS GRENSER

SIDE 31

Folkevett 52. ÅRGANG

ANSVARLIG REDAKTØR
Arne Storrønningen
astor@framtiden.no

REDAKTØRER
Lotte Shephard
Petter Slaatrem Titland
redaksjonen@folkevett.no

DESIGN OG ART DIRECTION
Maja Håkenstad / Bielke&Yang

KORREKTUR
Torje Hausvik Olsen

BIDRAGSYTERE
Ylva Greni
Turid Sylte
Guro Asdøl Midtmageli
Simen V. Gonsholt
Carin Leffler
Åsa Paaske Gulbrandsen
Elisabeth Fagerland
Sigurd Vassenden
Sara Angelica Spilling
Joanna Moreno
Neal Haddaway
Markus Lohne Hustad
Esben Slaatrem Titland
Johan Hermstad Reinertsen
Erik Røed
Trygve Sunde Kolderup
Torje Hausvik Olsen
Embla Husby Jørgensen
Amalie Nygård Jakobsen
David B. Torch
Solveig Skaugvoll Foss
Aksel-Johan Hegrem

ANNONSESALG
Sverre Stakkestad
sverre@gmk.as

UTGIS AV
Framtiden i våre hender
Økernveien 94, 0579 Oslo
Bli medlem på framtiden.no

Framtiden i våre hender

Folkevett arbeider etter Redaktørplakaten og Vær varsom-plakaten. Redaksjonen ble avsluttet 28. mai.

Opplag 32 850. Utgis to ganger i året.

Vil du ikke ha Folkevett i posten eller få det tilsendt digitalt? Kanskje mottar dere to magasiner i husstanden, mens det holder med ett? Ta kontakt på post@framtiden.no eller 22 03 31 50.

Har du funnet Folkevett på Instagram? Da kan du bare avfølge oss. Vi er ikke der, men her.

TRYKK
Stibo Complete AB

Miljømerket trykksak 5041 0004
FSC www.fsc.org MIX Papir | Støtter ansvarlig skogbruk FSC® C012075
PRESSENS FAGLIGE UTVALG
Fagpressen
ClimateCalc

GODT JOBBA!

Folkevetts klimaregnskap

Vi har kartlagt miljø, sosial bærekraft og klimautslipp fra magasinet du holder i hånda.

TEKST REDAKSJONEN

Folkevett er det eneste fysiske produktet medlemmene i Framtiden i våre hender får av organisasjonen. Skal vi først satse på et papirmagasin, vil vi gjøre det bra. Vi vet at medlemmene våre, dere, går oss i sømmene. Sånn skal det være.

Målet er at Folkevett skal være noe du vil ta vare på og gjerne gi videre. Vi har økt sidetallet fra 40 til 84, samtidig som vi har redusert utgivelser fra tre til to i året. Magasinet har fått flat rygg, så det kan settes i bokhylla.

For å se om det er mulig å redusere belastning på miljø og klima, har Bergfald Miljørådgivere utredet utvalgte leverandører og laget et kunnskapsgrunnlag for oss. Dette har vi basert den nye produksjonsreisen til magasinet på.

De har gjennomgått klima- og miljøavtrykket til det tidligere magasinet, og dette som du holder i hånda. De har undersøkt løypa fra papirproduksjon til ferdig magasin levert i postkassen til leser, og i tillegg hvordan leverandørene forholder seg til sosial bærekraft, som om at ansatte har tarifflønn.

Kort sagt så ser en typisk verdikjede for et magasin sånn ut: råmateriale, som oftest trær, utvinnes, blir til papirmasse, og deretter til papir på papirmølla. Papiret sendes til trykkeriet, som trykker og setter sammen magasinet. Deretter går magasinene til en ferdiggjører som trykker på adresser og forbereder til distribusjon, som i vårt tilfelle gjøres av Bring, altså Posten.

Bergfald har beregnet klimautslipp for distribusjonsleddet utfra den globale GHG-standarden, basert på opplysninger om vekt og kilometer. Det var utfordrende for miljørådgiverne å finne relevante sammenlignbare verdier for miljø- og bærekraftsaspekter for adressering av magasinet, som var vesentlige for denne utredningen. Dette leddet er derfor utelatt.

En sammenlikning av klimaavtrykket fra magasinet på papir og på nett skulle opprinnelig være med i utredningen, men ble for omfattende i denne runden. Klimaberegninger fra datalagring og bruk av digitale verktøy er sjeldent med i produkter og bedrifters klimaregnskap, og er heller ikke med her. Digitale klimaavtrykk er ikke inkludert i miljøsertifiseringer per i dag, men er noe vi antakelig kommer til å se i nær framtid.

Papirtyper, papirmøller og trykkerier er vurdert ut ifra skogbruk, sporbarhet, miljøledelse og miljømerking, helse- og miljøfarlige stoffer, utslipp til vann og luft, mengde restavfall til deponi, energiforbruk og sosial bærekraft.

Tre trykkerier, to i Norge og ett i Sverige, og syv ulike papirtyper fra svenske og finske papirmøller, har vært under lupen. For det siste har utredningen lent seg på miljømerking som Forest stewardship council (FSC) og Programme for the Endorsement of Forest Certification (PEFC). Vi vil bemerke at disse ordningene har rom for forbedring, men det er bedre enn ingen sertifisering.

Resultatene var svært jevne. Trykkeriene skåret jevnt over godt på de ulike parameterne og alle er Svanemerket, som innebærer at de må oppfylle en rekke miljøkrav under hele produksjonsprosessen på trykkeriet. Som blant annet grenser for eller forbud mot helse- og miljøskadelige kjemikalier, grenser for energiforbruk, bruk av miljømerket eller kontrollert trykkemateriale.

Vi landet på trykkeriet som kom best ut: rotasjonstrykkeriet Stibo Complete, som ligger i Katrineholm i Sverige. Trykkeriet ligger nært til papirproduksjonen. Utover å være Svanemerket har trykkeriet miljøstyringssystemet ISO 14001 og CO_2-kompenserende tiltak.

Trykkeriet skiller seg fra de andre ved å ha et lavt energiforbruk, lave bedriftsutslipp, i tillegg til lave utslipp av VOC, såkalte flyktige organiske forbindelser og gasser.

Papiret vi har valgt som innmat er 60 gram Holmen TRND fra svenske Hallsta papirmølle for innmat, som veier en tredjedel mindre enn innmaten i vårt tidligere magasin. Omslaget er 250 gram UPM fine fra papirmøllen UPM Kymi i Finland. Sertifiseringene kan du se på vaskelappen. Begge papirtypene har de laveste utslippene til luft og vann i rapporten, og lavest andel avfall til deponi.

Formatet er justert slik at papiret utnyttes best mulig, med minst mulig kapp. Papir-

kappet resirkuleres, men det er også er en energikrevende prosess. Derfor har vi forsøkt å utnytte papiret mest mulig i første runde av papirets livssyklus.

Til sammen resulterer dette i den laveste karbonberegningen av produktet i utredningen. Fordi vi har økt sideantallet er det totale karbonutslippet per år noe høyere enn tidligere, men per side er CO_2-utslipp redusert med 25 prosent. Ett års abonnement på Folkevett har samme utslipp som å kjøre én kilometer med fossilbil eller kikke 4,5 time med en strømmetjeneste som Netflix.

Vi har også endret distribusjonsavtalen vår, slik at vi nå har en sampakkingsavtale med Posten Bring, der aktører med stort opplag, som Folkevett, bidrar til at aktører med mindre opplag får en bedre pris.

Magasin- og trykkebransjen er i utvikling mot en mer miljøbevisst produksjon, men det er enda en vei å gå mot tydelige svar på hva som er faktiske gode miljøvalg. Vårt mål med rapporten var å gjøre et helhjertet forsøk på å få dekket kunnskapshull og unngå valg basert på antakelser. En positiv ringvirkning er at flere av leverandørene har spurt om rapporten for å se på muligheter for å forbedre seg.

Og du! Om du ikke vil ha magasinet, så kan du gi oss en lyd på *post@framtiden.no*. Skriv om du vil enten ha tilsendt lenke til en PDF-versjon av dette magasinet eller ingenting.

Tidligere magasin
243 gCO_2 EKV
3 utgaver per år

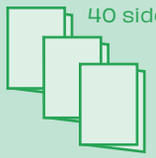

120 sider med lesestoff
2 gCO_2 per side

Nytt magasin
256 gCO_2 EKV
2 utgaver per år

168 sider med lesestoff
1,5 gCO_2 per side

Trykk & distribusjon

VASKELAPP

SIDER
4 omslag + 80 innmat
Limfrest rygg

TRYKKERI
Stibo Complete, Sverige

SERTIFISERINGER
Svanemerket
ISO 14001
FSC
PEFC
ClimateCalc

ADRESSERING
Aksell Logistikk

DISTRIBUSJON
Posten Bring

PAPIR
250 g UPM Fine, fra papirmøllen UPM Kymi Finland
60 g Holmen TRND, fra Hallsta papirmølle i Sverige

SERTIFISERINGER

UPM Fine
EU Ecolabel
Safety for Toys
Heavy Metal Certificate
BfR Food Certificate
FSC
PEFC
EMAS
ISO 14001
Paper profile

Holmen TRND
FSC
PEFC
EU Ecolabel
ISO 14001
OHSAS 18001

KLIMAREGNSKAP (G CO_2 EKV/ÅR)*	
Produksjon av papir	50,97
Transport av papir til bedriften	13,42
Produksjon av trykkfarge og lakk	85,55
Produksjon av emballasje	0,97
Transport til ferdiggjører/addressering	21,00
Bedriftsrelaterte utslipp	54,00
Øvrige utslipp	12,13
KARBONBEREGNING AV PRODUKTET	**238,03**
Transport av produkt til distribusjon	3,23
Distribusjon til abonnent	14,35
KARBONREGNING AV DISTRIBUSJON	**17,57**
TOTAL I ÅR	**255,60**
TOTAL PER SIDE	**1,52**

Ett års abonnement på Folkevett tilsvarer:*
- 4,5 time med Netflix eller liknende strømmetjeneste
- 1 kilometer kjørt med fossilbil

*OBS: TALLENE ER BASERT PÅ ESTIMATER.
KILDER: CARBONTRUST.COM – FRAMTIDEN.NO
UTREGNING BASERT PÅ ET OPPLAG PÅ 31 000

KNÄPPT?

GODT Å VITE

En av tidenes dårlige nyheter har vært at den grå møkka vi har pøst ut i atmosfæren vil fortsette å varme opp kloden i lang tid etter den er sluppet ut. FNs klimapanel banket dette i bordet i 2007.

I dag mener forskere at teorien om ettervirkningen av forurensingen ikke er riktig. Følg med nå: Stabil konsentrasjon av klimagasser i atmosfæren fører til gradvis oppvarming av kloden – så langt hersker ingen tvil. Så, til dagens viktigste men: Men, dersom klimagassutslippene stanses helt (eller nesten da, kombinert med at karbonet fanges opp av naturen igjen), kommer temperaturer til å stabilisere seg ganske raskt, og til og med synke litt over tid.

Grunnen til det er at konsentrasjonen av karbondioksid i atmosfæren kommer til å synke, fordi den blir absorbert i havet og i biosfæren, altså i jorda og i alt som vokser der. Det er dette som skrur ned termostaten. Sjekk figur 4–39 i FN klimapanels rapport fra 2021.

EN GAL GAL VERDEN

Moderskipet har fulgt SAS' EuroBonus-kampanje. «Vil du bli EuroBonus-millionær»-utfordringen fra flyselskapet kan til sammen føre til over 14 000 ekstra transkontinentale flyreiser, ifølge beregningene gjort av Moderskipet for NRK.

I dragsuget har vi blitt kjent med bonusjegerne og deres problemstillinger i en Facebookgruppe viet til poengjakten.

Her har vi fått med oss at Trumfbonus på Meny gir EuroBonuspoeng. Nå er det visst på tacoarenaen kampen står. Med SAS EuroBonus World Mastercard kan du nemlig tacohandle deg til gratis flyreiser. En compañero i kommentarfeltet gir oss essensen. Svir du av 5784 kroner på tacochips får du 60 000 poeng, som er nok til en tur til USA eller Asia på businessklasse: «En smule mindre enn de 18–45 000 kronene de skal ha hvis man betaler kontant».

Er du blant dem som setter en smulefri sofa først? Tenk på dette! For hver flytur du dropper gir verden litt mer mening.

VI BARE SPØR

Knappegaranti, det er Dressmann det. Mister du en knapp, kan du ta med deg skjorta til butikken. De syr den ikke på, men bytter skjorten til en tilsvarende ny, uansett hvor gammel den er. Kvittering behøves ikke. «Vi har fokus på bærekraftige løsninger», leser vi på Dressmanns internett. Skjortehaugen og bærekraftsarbeidet blir litt blurry for oss. Vi prøver å finstille perspektivet og spør: Hva skjedde med å bare sy på knappen?

Etter tre eposter og to oppringninger svarte Dressmann:
Vi gjør det faktisk innimellom, dersom vi har passende knapp tilgjengelig og kapasitet i butikken. Knappene skal sitte så godt fast at kunden ikke skal trenge å bruke garantien. I det enkelte tilfelle en skjorte blir levert inn, sendes den videre til Fretex, svarer Hege Næss Gundersen fra Dressmann. Da vet du hvorfor Dressmannskjortene på Fretex mangler knapper.

COMEBACK FOR ØKOMÅL

Sinken Norge plukker opp trådden. Da Solberg-regjeringen fikk på lanken fra Riksrevisjonen for å ikke gjøre nok for å nå 15 prosent økologisk landbruk i 2016, droppet regjeringen like så greit hele målet. Ute av syne, ute av sinn, tenkte de nok mens de klapset støvet ut av hendene og sa «sånn»! Men neimen så er det tilbake igjen, nå forsøkes det med ti prosent innen 2032. Det blir bra det.

VI BARE SPØR II

Hei Oda! Dere pleide å skille dere ut som dagligvarebutikken uten lokketilbud på kjøtt. Er tida for å hacke bransjen over? Vi bare spør.

Noen ganger med grønnsakstilbud tett på. Andre ganger med sympatiske småprodusenter som avsendere.

Kategoridirektør i Oda, Robert Ekrem, svarer. «Oda har kjørt kampanjer på kjøtt i lang tid, men i dag har vi nok kampanjer med større rekkevidde slik at flere forbrukere legger merke til dem. Vi kjører slike kampanjer for å møte kundenes behov, og det er ganske stor oppslutning rundt disse». Har vi bare ikke fulgt med?

Vi spør også om Oda selger kjøtt med tap, slik Rema 1000-sjef Ole Robert Reitan har snakket om det siste året. Harde fakta får vi dessverre ikke innsyn i.

«Av konkurranserettslige hensyn kan vi ikke kommunisere rundt priser og marginer i media, men generelt sett kan vi si at vi ikke ønsker å tape penger på kjøttkampanjer», svarer Ekrem.

FYSISK FOSTRING

BREV FRA BABYLON

Symptomer som konsentrasjonsvansker, kort oppmerksomhet og vansker med å i det hele tatt tenke? Da er du i faresonen for hjerneråte. *Brainrot* ble kåret til Oxford Word of the Year i 2024; en forverring av mental eller intellektuell tilstand, gjerne som et resultat av overforbruk av innhold som anses som trivielt eller lite utfordrende. Problemer med resonnering, tallforståelse, problemløsning og leseferdigheter gjelder alle aldersgrupper, ifølge OECDs overvåkning. Vi har visst nådd toppunktet for intelligensen. Endeløs skrolling får skylda. No shit. Forskning viser at det faktisk reduserer grå hjernemasse. Oh shit! Så det kan vi tenke litt på, om vi orker.

Løsningen? Les på papir. Bare nyttig stoff her. Men vi lover ikke bedre mental helse.

SPALTELANGS

GODT Å VITE II

De siste årene har hjemmesykepleien flere steder i landet byttet ut biler med elsykler. Helt rått! Skåret i gleden er at syklene eller batteriene til tider blir stjålet. Det er bare så dårlig karma det.

KARBON-FANGET

Vi kjører elbil på vei hjem fra ferie og passerer søppelbrenningen på Klemetsrud i Oslo. Barna spør hva pipene med røyk er. Vi svarer, og er raske med å vise til løsningen på forurensingen. Den kommer, men koster penger. Vi er usikre på akkurat når det skal skje, og søker informasjon på Hafslunds nettsider:

«At vi fanger CO_2en i røykgassen fra avfallsforbrenningsanlegget på Klemetsrud, er avgjørende for at Oslo skal nå sitt ambisiøse klimamål om å redusere klimagassutslippene med 95 prosent (innen 2030)».

Neste setning forteller oss at denne presensen er i framtiden.

Er formuleringen visjonær eller kynisk? På norsk brukes presens svært ofte for å beskrive noe som skjer i framtida, svarer Språkrådet: I morgen er jeg på Lillehammer. Vi håper grammatikken slår til og heier på Oslos klimamål.

I mellomtida foreslår Folkevett å kalle det hele futuristisk presens, og spør samtidig på om det kan beskrive flere sider av tida vi er inne i.

SÅNN KAN DET GJØRES

ICA Sverige ville selge mer grønnsaker i butikken, også kjent som «gjøre det enkelt å velge grønt». Gulrøttene ble plassert i kjøttdisken og bønner i tacohyllen. Grønne fotspor ble lagt på gulvet som ledet til for eksempel belgvekster. Kundene ble oppfordret til å blande ut kjøttdeigen med ... gulrøtter. Salget av kjøttdeig ble redusert med to prosent mens salget av bønner økte med 18 prosent. Gulrøttene vet vi ikke noe om. Men! Om dette hadde blitt iverksatt i alle ICA-butikker ville det ha en klimaeffekt som tilsvarer mer enn 25 000 turer rundt jorden med bil, ifølge Beteendelabbet, som stod bak forsøket.

DU SKAL HØRE MYE OM MATEN

Plasten sniker seg sakte, men sikkert, inn i kroppsdelene våre. Nå også i matjorda. Forsking ledet av Norsk institutt for vannforskning (NIVA) fant mikroplast i jord i Europa som påvirker jordhelsen, avlingskvaliteten og maten vi spiser. Årsaken er blant annet jordbrukets drivhusplast, dekkfilmer, beskyttende nett, polymer-mikroinnkapslinger for sakte-frigjørende gjødsel, sprøytemidler, og – ta et dypt pust nå – plastbelagte frø.

HJERTESUKK

Der bønder må ha kurs og papirene i orden for å bruke gift på avlingen, slippes folk flest løs i hageflekker rundt om med giftstoffer på sprayflaske. Sist sett: Nabo i krig med løvetann mellom skiferhellene, utstyrt med den velkjente grønne flaska Råndupp. Kjøpt på nærmeste hagebutikk og til uglede for insekter, blomster, katter og barn. Vi dømmer ikke naboen. Vi dømmer staten. Riv skiten ut av hyllene og kall det historie.

LANDETS NYE IDENTITET

Regjeringen vil at Norge skal bli (gjør dette når du leser: Strekk armene fremover og litt opp, håndflatene vendes utover og armene beveges sakte ut til siden mens du sier) «datasenternasjonen Norge». Myndighetene har store planer for markedsføringen i sin strategi, men urovekkende lite om hvordan utbyggingen av datasentre skal skåne naturmangfold, kun bisetningen: «miljøkonsekvenser må utredes». Natur nevnes bare i sammenhengen «vi er rike på naturressurser». Norges vassdrags- og energidirektorat anslår at strømforbruket til norske datasentre vil utgjøre fem prosent av Norges strømforbruk i 2050. Men vi kan trygge oss med at slik som vi har den reneste olja og den beste oppdrettslaksen, får vi også de reneste datasentrene.

VI FIKSER DET

<3

Fem viktige setninger før du blar videre. Verden er ikke helt i synk akkurat nå. Men vi er på saken. You and me, baby. Du och jag Alfred. Vi fikser det.

TEKST LOTTE SHEPHARD

HENDA I VÆRET

Mattilsynet

I Mattilsynets overvåkning har omtrent alle prøver av norske bringebær og jordbær funn av PFAS-sprøytemidler. Hva gjør de med saken?

HVEM?

Abdelkarim Abdellaue, avdelingssjef for godkjenninger i tilsynsdivisjon planter, fôr og drikkevann i Mattilsynet.

HVA ER SAKEN?

Mengden frukt og grønt som har rester av PFAS-sprøytemidler i EU har tredoblet seg på ti år. Det bekymrer forskere. Stoffene er persistente, helseskadelige og mobile. På radaren er særlig nedbrytningsstoffet *trifluoroeddiksyre* (TFA) som dukker opp i grunnvann, drikkevann, isbreer, blader på trærne, vin, mat og blod. TFA kan bare fjernes fra drikkevann med såkalt omvendt osmose, en kostbar metode som også fjerner alle mineraler. Det kan bety dyrt drikkevann i framtiden. I EU er overvåkingen bare så vidt begynt. I Tyskland er landbruket pekt ut som en av hovedkildene. PFAS-er i sprøytemidler er ikke med i det mye omtalte restriksjonsforslaget på PFAS-er, som for tiden er til behandling i EU-kommisjonen, eller regjeringens nye handlingsplan for miljøgifter.

Det er urovekkende at Mattilsynet ikke følger med på utviklingen av PFAS-sprøytemidler; brukes de oftere, og er det oftere funn av dem i mat i norske butikker?

Det er også urovekkende at Mattilsynet etter gjentatte forsøk nekter å snakke med oss på telefonen. De vil kun svare på epost, som gjør det utfordrende å stille kritiske oppfølgingsspørsmål. Mer om det senere. Vi starter med giften.

– Det virker fryktelig *dumt å sprøyte PFAS på mat. PFAS er et evighetskjemikalie, som selv etter utfasing kan påvirke natur og menneskekropper i lang tid. Hvorfor er det PFAS-stoffer i sprøytemidler som brukes i landbruket?*

– PFAS-stoffer i plantevernmidler brukes for å beskytte avlinger mot skadegjørere. Det er ti aktive stoffer som er PFAS-er på markedet i Norge som vi kjenner til. Disse inngår i 27 ordinært godkjente plantevernmidler. Aktive stoffer er de virksomme stoffene i plantevernmidler. PFAS-stoffene som er godkjent til plantevernmidler i Norge, går gjennom en omfattende godkjenningsprosess i EU og en nasjonal vurdering, for å sikre at de ikke har uakseptable effekter på menneskers helse og miljø. Samtidig utvikles kunnskapen om stoffene og kriteriene for godkjenning av plantevernmidler seg. Kravet om at aktive stoffer ikke kan godkjennes hvis de forstyrrer hormonsystemet kom for eksempel på plass i 2018.

– Betyr det at ingen av stoffene brukt i dag er hormonforstyrrende? Tidligere er det også funnet en kobling mellom PFAS og kreft.

– Aktive stoffer som fikk godkjenning i EU før 2018 har ikke blitt vurdert ut fra disse kriteriene ennå. Det gjelder for de fleste godkjente PFAS-stoffene. Mange av dem er i en revurderingsprosess nå. Aktive stoffer som helt sikkert utvikler kreft, vil ikke bli godkjent. Aktive stoffer som mistenkes å kunne forårsake kreft kan bli godkjent, men det må merkes på etiketten.

– Det er altså ingen føre var-tilnærming. Vi gjorde et søk i Mattilsynets siste overvåkningsrapport over sprøytemiddelrester i mat på PFAS-sprøytemiddelet fludioksonil. Det viser seg å være et av stoffene som oftest dukker opp i maten som tilsynet tester. Hvordan har dere funnet fram til det?

– Norge deltar i et EU-styrt overvåkings- og kontrollprogram for å kontrollere rester av plantevernmidler i mat. Her kontrolleres matvarer produsert i Norge, i andre EU-land og i tredjeland utenfor EU. I alle prøvene hvor fludioksonil er funnet er det snakk om funn under grenseverdi.

– Vi legger merke til at dere bruker begrepet plantevernmidler. Er det et bevisst valg, fremfor det mer muntlige begrepet sprøytemidler, eller kanskje mer presist: sprøytegifter?

– Begrepet plantevernmidler brukes i regelverket og er et mer presist begrep enn sprøytemidler. Plantevernmidler brukes for å beskytte kulturer mot diverse skadegjørere. Det finnes ulike typer plantevernmidler, og ikke alle skal sprøytes.

– Hvilken vei har utviklingen gått de siste årene når det gjelder funn av rester av PFAS-sprøytemidler i frukt, bær og grønt?

– Vi har i dag ingen egen oversikt over funn av rester av aktive stoffer som er PFAS-er i Norge, annet enn den generelle oversikten nevnt over. En rask titt på årsrapportene fra 2020 til 2023 viser at funn av rester av plantevernmidler som er PFAS er stabilt, og utgjør under tjue prosent av funnene i norske prøver, i all hovedsak funn under grenseverdi.

– Har det blitt flere eller færre sprøytemidler med PFAS i Norge de siste årene?

– Vi har ikke full oversikt over utviklingen av plantevernmidler med PFAS-stoffer i Norge. Flere aktive stoffer som er PFAS har de siste årene mistet godkjenningen i EU, og dermed også i Norge. Noen PFAS-plantevernmidler som tidligere har vært godkjent, har også mistet godkjenningen i Norge, selv om de aktive stoffene fortsatt er godkjente i EU. Samtidig har det kommet nye PFAS-plantevernmidler.

ILLUSTRASJON: MAJA HÅKENSTAD / KILDEFOTO: ISTOCK / GETTY IMAGES FOR UNSPLASH

– Så det betyr at det kan finnes stoffer som i dag er tillatt å bruke på mat dyrket eller solgt i Norge, som i framtiden kan vise seg å være skadelig?

– Aktive stoffer kan bli godkjent for syv, ti eller femten år og skal revurderes mot slutten av perioden. Hvis de ikke lenger oppfyller kravene til godkjenning, så trekkes de fra markedet. Stoffer med mer uheldige virkninger på helse og miljø godkjennes kun for syv år.

– Det betyr jo i praksis ja. Mattilsynet har per i dag ikke oversikt over hvordan bruken av PFAS-sprøytemidler har utviklet seg i Norge. I EU ser man en tredobling i løpet av ti år på antall frukt og grønnsaker med PFAS-sprøytemiddelrester, ifølge organisasjonen Pan Europe. Når giftomfanget øker så mye, hvorfor har ikke Mattilsynet laget en oversikt?

– Som poengtert er det nesten ingen overskridelser i prøver tatt av norske produkter.

– Det finnes norsk omsetningsstatistikk av sprøytemidler. En rask oppstilling av PFAS-sprøytemiddelet fludioksonil de siste ti årene viser en dobling i salget. I Danmark ble salget femdoblet fra 2012 til 2022. Kommer det en oversikt over salgsutviklingen i Norge?

– Mattilsynet har per i dag ingen egen oversikt over aktive stoffer som er PFAS. Men omsetningstall for plantevernmidler er tilgjengelig i vår årlige statistikk.

– Slik vi forstår det er forskere mest bekymret for et av stoffene *som PFAS-ene bryter ned til: trifluoroeddiksyre (TFA). Det er den vanligste PFAS-en som påvises i blodprøver fra nordmenn, ifølge en rapport fra Nordisk Ministerråd fra i år. Her i landet sjekkes ikke maten for TFA, og det er ingen grenseverdi for rester av det i mat. Tror dere at vi vil se grenseverdi og overvåkning av TFA fremover?*

– I dag analyseres det ikke for TFA i næringsmidler i norsk overvåkning. Den europeiske myndigheten for mattrygghet jobber med å fastsette en grenseverdi av TFA. I tillegg til plantevernmidler, er det mange andre kilder til at TFA havner i miljøet, som kjølegasser fra frysere og kjøleskap, og legemidler. Mattilsynet gjorde analyser av andre PFAS-er, deriblant PFOS og PFOA, i utvalgte grønnsaker i fjor, og i noen flere grønnsaker i år. Vi fant ikke noe i fjor. Det er ingen grenseverdi for disse stoffene i grønnsaker i dag, men det er behov for mer kunnskap om forekomst for eventuell fastsettelse av grenseverdier i fremtiden.

– Vi har spurt dere flere ganger om dere vil stille til et intervju på telefonen. Dere takket nei, selv om vi forsikret dere om at vi ville sende sitatsjekk og transkribert intervju, og pressevakten deres tok en ekstra runde med forespørselen. Hvorfor vil dere ikke stille til telefonintervju?

Mattilsynet blir nødt til å slå over til kommunikasjonsrådgiver Arild S. Johannessen. Han svarer:

– Dette er et komplisert område som berører flere seksjoner og avdelinger i Mattilsynet. For å gi gode svar trenger vi å koordinere oss, og samle inn svar fra flere steder. Vi stiller som regel alltid til intervju på telefon når vi har mulighet til det.

– Er dere ikke bekymret for at dere fremstår defensive og som dere vil skjule noe?

– Vi ønsker å være tilgjengelige og transparente. Formålet med å gi skriftlige svar, var for å gi svar med høyest presisjon og meningsinnhold.

HVA SKJER I NORGE?

PFAS-sprøytemiddelet fludioksonil er et av stoffene som oftest dukker opp i Mattilsynets undersøkelser av sprøytemiddelrester i mat. Ifølge tilsynet finnes det ingen oversikt over utviklingen av rester av disse stoffene i mat, heller ikke for salgsutviklingen. Da Folkevett undersøkte salget av fludioksonil viser det seg at det er doblet de siste ti årene.

HVA ER PFAS?

Fluorkarboner blir forkortet til PFAS og omfatter en stor gruppe miljøgifter. De omtales ofte som evighetskjemikalier fordi ikke brytes ned. PFAS er skadelig for miljø og mennesker, og er blant annet hormonforstyrrende. De brukes bredt og kan finnes i både stekepanner, skismurning, brannskum og tekstiler. Framtiden i våre hender har tidligere gjort produkttester og funnet PFAS i blant annet kosmetikk og barneprodukter som vognposer og dresser.

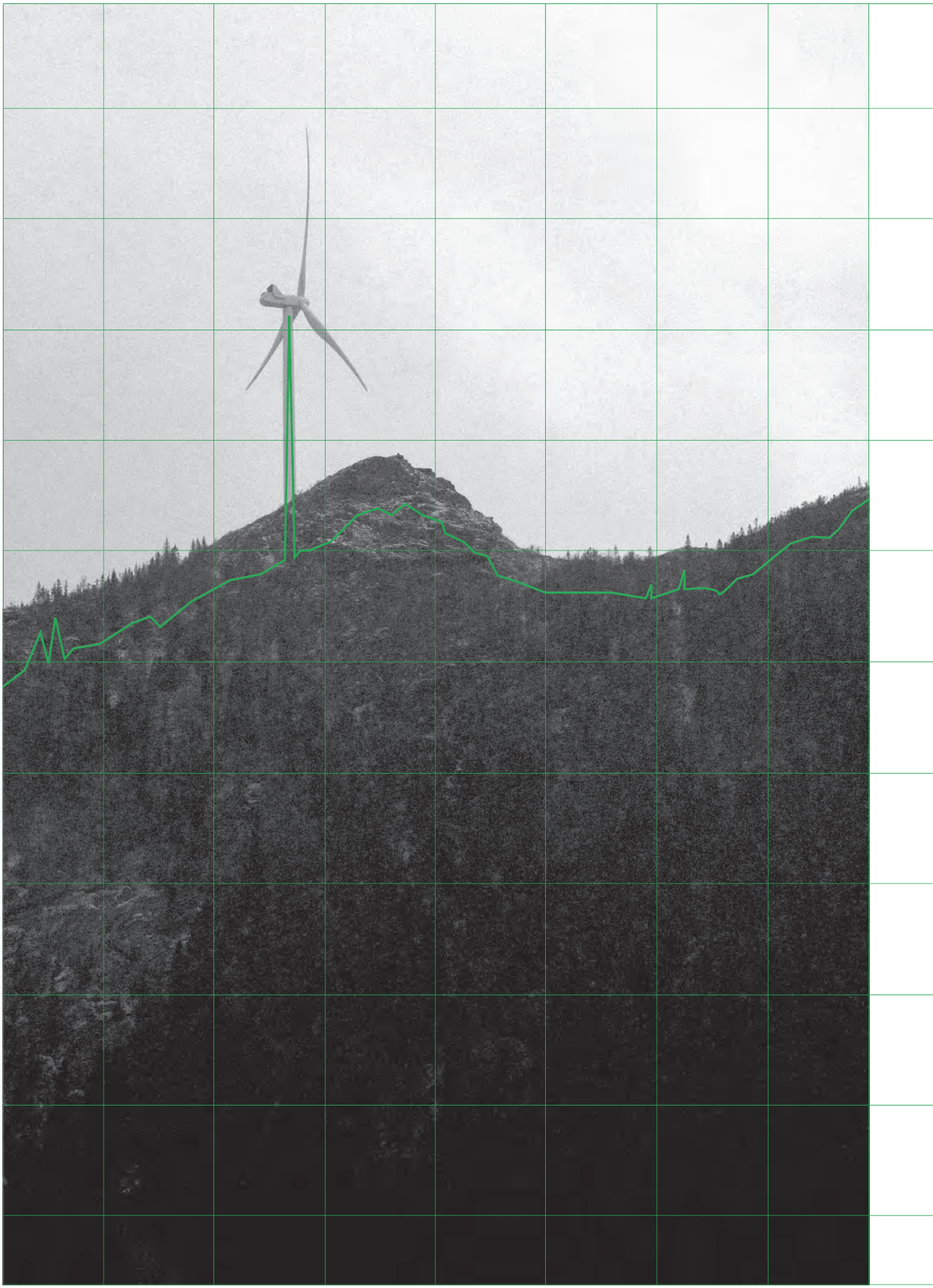

Prisen for å gjøre olja grønn

Å ta strøm fra land for å få ned utslippene fra oljeplattformene virket som en god idé. Nå som elektrifiseringen nærmer seg mål, kommer det til syne hva den koster.

TEKST TURID SYLTE
FOTO GURO ASDØL MIDTMAGELI

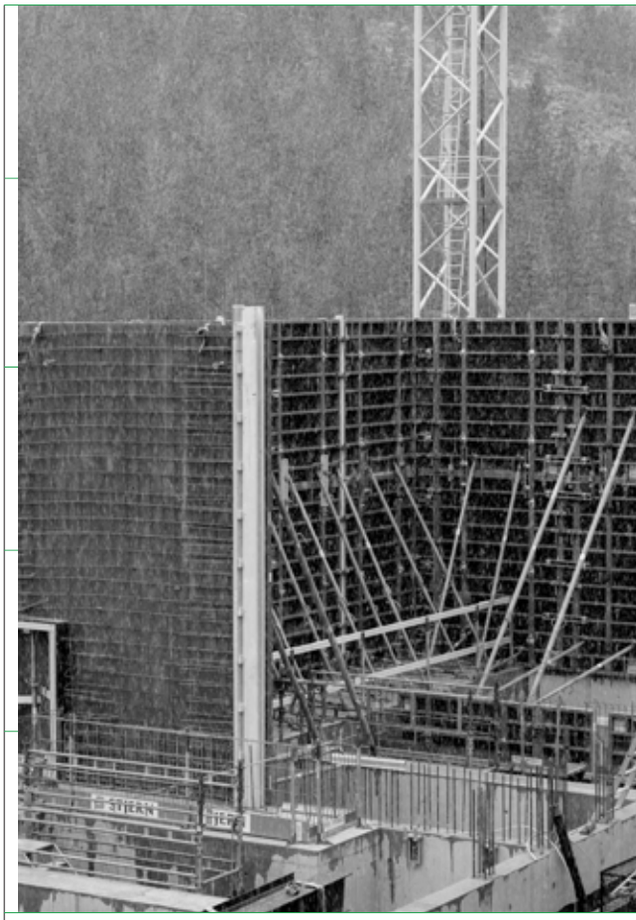

↑
I et dalsøkk ved Straum i Åfjord ute på Fosenhalvøya ligger Skardmyra, der det blir bygd transformatorstasjon for å få kraft ut til plattformen Draugen. Svart jord er gravd opp for å gi plass.

→
Anne Karin Sæther, prosjektleder i Norsk klimastiftelse
FOTO: EIVIND SENNESET

→ →
Maren Grøthe håper å bli valgt inn på Stortinget for Senterpartiet. Hun er imot elektrifisering av plattformene på Haltenbanken. – Mange lokalsamfunn i Trøndelag har gitt avkall på sin natur. Og mange kjenner på at nå har vi gitt nok, sier hun.

Ute på Straum i Åfjord, på Fosenhalvøya i Trøndelag, lyser det fortsatt fra et kontor i byggebrakka. Også noen lykter på heisekranen kaster sine stråler ut over det gruslagte anleggsområdet. En dumper, gravemaskiner, armeringsjern, store betongrør og plastledninger står klare. Trær er felt, myr og svart jord er gravd opp. Fra kanten av fjellene over titter en vindturbin så vidt ned på Skardmyra. Her bygger Aker Solutions transformatorstasjon som skal føre strøm, inkludert vindkraft fra Fosen, ut til Draugen-plattformen.

Det hele er del av en storstilt elektrifisering av oljeplattformer med kraft fra land. To tredeler er fullført.

Samtidig begynner følgene av elektrifiseringen å komme til syne. Det gjør motviljen også.

Det er fortsatt april da Folkevett er i Trøndelag. Samme uka har partiene på Stortinget kommet med en hel bukett av innstillinger. De spriker i mange retninger. Spørsmålet er om kjempeprosjektet Melkøya i Finnmark skal stoppes. SV foreslår også å stoppe elektrifisering av Haltenbanken utenfor Trøndelag, og Senterpartiet foreslår like godt stans i all ytterligere elektrifisering.

Levende bygder i Trøndelag

I Senterpartiets lokaler i Kongens gate i Trondheim titter Maren Grøthe ut på haglbyga utenfor. I går var hun i Oslo. Hun har i perioder vært vikar på Stortinget. Nå håper hun å kapre egen stortingsplass fra høsten.

Det skal være levende bygder i Trøndelag også i framtida, er Grøthes ambisjon. Da kan det ikke være slik at folk og bedrifter må rømme traktene på grunn av kraftmangel eller skyhøye strømpriser.

Denne aprildagen har hun fortsatt håp om at Senterpartiet får flertall for å stoppe ytterligere elektrifisering. Da Senterpartiet gikk ut av regjeringen med Arbeiderpartiet i januar, kom elektrifiseringsspørsmålet igjen i spill. Regjeringen gikk i august 2023 inn for at Melkøya skulle elektrifiseres med kraft fra land. Det hadde Senterpartiet motvillig gått med på.

Siden har debatten om strømpriser gjort saken bare mer vanskelig.

– Mange har fått en oppvåkning i kraftpolitikken. Vi har hatt for lite diskusjon om elektrifiseringen av samfunnet og oljeplattformer. Vår bekymring er at dette kommer til å gå ut over industrien vi har på land, hvis vi ikke bremser nå, sier Grøthe.

I Stortingets energi- og miljøkomité vil et knapt flertall av Høyre, Arbeiderpartiet og Venstre avvise forslaget om å stoppe planene om å elektrifisere Melkøya. Å stoppe nå kan skape tvil om Norge er et pålitelig land å investere i, er et av hovedargumentene.

Grøthe mener at når situasjonen endrer seg mye, og spørsmålet angår så viktige hensyn som forsyningssikkerhet og beredskap, er det likevel viktigere å snu.

– Hvis vi oppdager at dette var feil, må vi tørre å stille spørsmål ved de beslutningene som også er gjort. Er dette riktig for Norge i framtida?

Senterpartiet i Trøndelag har vært positive til å bygge ut ny vindkraft hvis det er ønsket lokalt. Men Grøthe opplever at kommuner som har sagt ja til et prosjekt, sier nei til mer. Hun viser til at Trøndelag hadde dårlig forsyningssikkerhet og tok et stort ansvar for å bygge ut mer kraft for rundt ti år siden. Vindkraftverkene på Fosen var en del av dette.

– Det at vi har hatt rimelige strømpriser nå, har vært fordi mange lokalsamfunn i Trøndelag har gitt avkall på sin natur. Og mange kjenner på at nå har vi gitt nok.

HARDE FAKTA

Klimautvalget 2050

- Oppnevnt av regjeringen Solberg i 2021 for å gjøre en helhetlig utredning av veivalg Norge står overfor for å bli et lavutslippssamfunn innen 2050. Regjeringen Støre gjorde noen tilføyelser i mandatet.

- Norge har i klimaloven lovfestet et mål om å bli et lavutslippssamfunn innen 2050. Det betyr at klimagassutslippene skal bli redusert med 90–95 prosent av utslippsnivået i 1990.

- «All politikk må ta utgangspunkt i at alle ressurser er knappe», konkluderer utvalget.

- Martin Skancke ledet utvalget. Han var i flere år ekspedisjonssjef i Finansdepartementet. I utvalget satt en rekke eksperter på ulike felt, deriblant Klaus Mohn, rektor ved Universitetet i Stavanger, Ola Kvaløy, professor i samfunnsøkonomi og Kristin Halvorsen, direktør ved Cicero og tidligere SV-leder og finansminister.

KILDE: NOU 2023: 25 OMSTILLING TIL LAVUTSLIPP. VEIVALG FOR KLIMAPOLITIKKEN MOT 2050

Grøthe ser fordeler med elektrifisering også.

– Det forlenger levetiden til oljeplattformene, og er en måte å kutte norske utslipp på. Men slik strømsituasjonen er nå, mener jeg vi har viktigere ting å bruke strømmen vår på.

Okea er operatør for Draugen og planla drift til 2035. Med elektrifisering har myndighetene godkjent produksjonslisens til 2040. Okea understreker at levetid for et olje-og gassfelt er et sammensatt spørsmål og den kan bli endret underveis.

En omstilling med knappe ressurser

Så hva handler elektrifiseringen av sokkelen om, og hva var det egentlig som skjedde?

Oljebransjen selv har gått fra motstand og skepsis til å advare mot å stoppe planlagt elektrifisering.

Klimautvalget 2050 har sagt at kraft fra land som utslippsreduserende tiltak som hovedregel må unngås. Utvalget leverte utredningen om store veivalg i klimapolitikken til regjeringen i oktober 2023.

Utvalget understreket at omstillingen til et lavutslippssamfunn vil kreve ressurser som kraft, arealer, naturressurser og kompetanse. Disse ressursene er knappe, og vil ikke finnes der for alle som vil ha. Hvem skal da få?

Utvalget foreslo at det legges en strategi for sluttfasen av olje- og gassvirksomheten.

«Jo høyere aktivitetsnivå det er i olje- og gassnæringen, desto mer må utslippene i andre sektorer reduseres», skrev utvalget.

Oljebransjen er avhengig av elektrifisering

Da Offshore Norge hadde årskonferanse i mars, var elektrifisering et av hovedtemaene. Interesseorganisasjonen for bransjen krever at plattformene får kraft fra land. Skal det gjøres med havvind, krever Offshore Norge at staten stiller med subsidier. Ellers kan felt måtte stenges ned.

Anne Karin Sæther var på årskonferansen og har fulgt oljebransjen og klimaspørsmål lenge, både i sin tid som kommunikasjonssjef i Bellona, og nå som prosjektleder i Norsk klimastiftelse. I 2019 ga hun ut boka *De beste intensjoner. Oljelandet i klimapolitikken.*

– Oljebransjen motarbeida elektrifisering intenst. De mente det var dyrt og vanskelig. Nå skjønner de at de er avhengige av den for å ha sin «licence to operate», og har omfavna det, sier Sæther.

Bak ligger det bransjen kaller CO_2-kostnader: Selskapene må betale CO_2-avgift for utslipp og i tillegg kjøpe kvoter i EU-systemet for å ha lov til å ha utslipp.

Equinors konserndirektør Kjetil Hove forklarte dette nærmere:

– Vi som selskap vil måtte betale mer enn 400 milliarder kroner mer i CO_2-kostnader fram til 2050. Opptil 50 prosent av driftskostnadene vil komme fra CO_2-kostnader, sa han ifølge Sæthers kommentar fra årskonferansen på energiogklima.no.

Etter hvert kan det bli vanskelig å få kjøpt kvoter. EU legger opp til at det blir tomt for kvoter rundt 2040 for sektoren som omfatter utslipp fra industri og oljevirksomhet (ETS).

Samtidig har mange andre blitt imot elektrifisering. Sæther mener det handler om motstand mot å bygge ut mer i naturen, og at folk vil ha billig strøm.

– Jeg har også blitt mer kritisk til elektrifisering, ikke i seg selv, men til hvor strømmen skal komme fra. Skal vi ødelegge natur på land for at olje- ➔

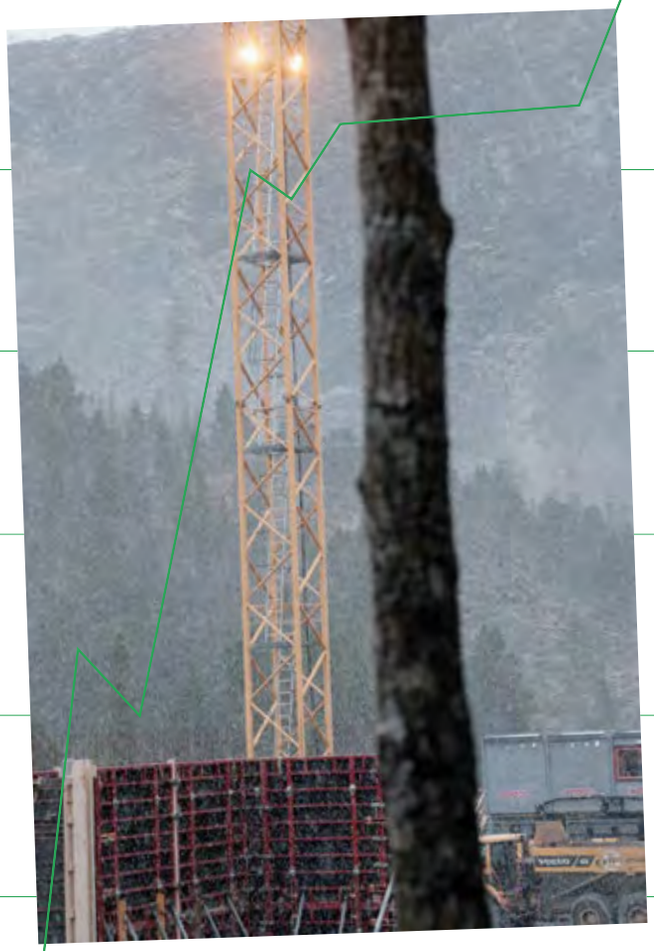

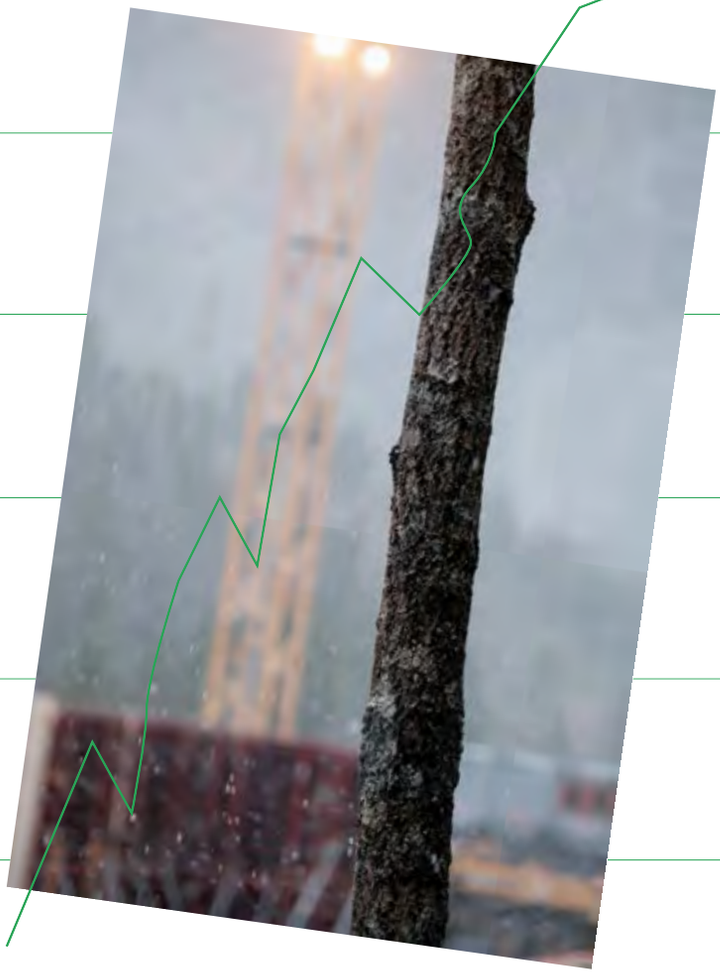

«En kortslutning.»

MAGNE VÅGSLAND, NATURVERNFORBUNDET I TRØNDELAG

←
Aker Solutions bygger transformatorstasjon på Fosenhalvøya.

↑
Magne Vågsland er leder for Naturvernforbundet i Trøndelag og har bidratt til mange høringsuttalelser.
– Det har vært sånn: Skal vi fase ut fossil energi, må vi produsere mer elektrisitet. Det er en kortslutning, sier Vågsland.

bransjen skal få fortsette videre et felt som kanskje burde vært lagt ned? spør Sæther.

Å lete etter mer olje og gass i Barentshavet som kan være i drift fra 2035, og så vil trenge elektrifisering, mener Sæther er lite bærekraftig, både fordi det er dyrt, og fordi det nærmer seg tomt for kvoter.

Hun understreker at det heller ikke er slik at det trengs mer oljeleting for at staten skal ha nok penger til velferd. I en rapport som forskere laget for Norsk klimastiftelse i fjor, var konklusjonen at fortsatt oljeleting har litt, men ingen stor betydning for norsk økonomisk velferd i framtida.

Men så sier en del politikere at det må letes mer i Barentshavet på grunn av krigen i Ukraina. Det reagerer Sæther på.

– Alle forstår at vi nå må levere gass til Europa. Men det går kanskje ti år fra et funn til produksjon. Regjeringen i Storbritannia snakker om energisikkerhet på en helt annen måte. Mens vi i Norge sier at olje og gass er det som gir oss energisikkerhet, sier Storbritannia at vi må vekk fra olje og gass for å ha energisikkerhet. Sikkerheten er selvprodusert, ren energi.

En annen vei er mulig

Like ved tursenteret til Trondhjems Turistforening går en trapp opp til Naturvernforbundet i Trøndelag. Der er Magne Vågsland leder. Selv dro han fra Drangedal i Telemark i 1971 for å bli student i Trondheim, og har blitt her.

Han er utdannet sivilingeniør, og har bidratt til mange høringsuttalelser. Han sitter også i energiutvalget i Naturvernforbundet.

– Det er noe hele tida når det gjelder kraft- og energisituasjonen, sier Vågsland.

Naturvernforbundet i Trøndelag har også ytra seg mot kraftlinja ut til Draugen og Njord, den andre plattformen på Haltenbanken som regjeringen vil elektrifisere med kraft fra land.

– Du når i veldig liten grad fram. Argumentene for elektrifisering har regjeringa vedtatt for lengst, og da avslår ikke Tensio, nettselskapet, å bygge linje. Det vi i beste fall kan oppnå, er å justere litt på traseen.

Vågsland viser til at også Trøndelag fylkesting er imot. I et vedtak fra april 2024 sier alle partiene at elektrifisering av sokkelen med strøm fra Trøndelag må unngås – inkludert Høyre og Arbeiderpartiet. Regjeringen hadde da sendt planprosessen for Njord og Draugen på høring. Samtidig hadde Equinor foreslått utredningsprogram for plattformene Heidrun, Åsgard B og Kristin, også på Haltenbanken.

Fylkespolitikerne viser til at med vindkraften fra Fosen har Trøndelag et knapt overskudd på fornybar energi. Elektrifisering av sokkelen vil bruke opp hele overskuddet.

– Fastlandet i Trøndelag trenger den tilgjengelige kraften som nå finnes, for å omstille seg til det grønne skiftet og for å øke verdiskapingen. Vi vil understreke vår sterke motstand mot elektrifiseringen av sokkelen, sier hovedutvalgsleder for næring og industri, Ingvill Dalseg (H), i en uttalelse på fylkestingets nettsider.

Fylkespolitikerne lister opp kraftkrevende industribedrifter som Wacker Holla, Elkem Thamshavn, Aker Solutions Verdal, Norske Skog Skogn og Franzefoss som alle står i kø for tilkobling til kraftnettet.

En kortslutning om kraft

– Fylkespolitikerne har ingenting de skulle ➔➔

«Galematias.»

OVE TRELLEVIK, HØYRE

ha sagt. Det blir bare en øvelse overfor opinionen i Trøndelag, sier Magne Vågsland.

En av hans kjepphester er å plukke fra hverandre fortellingen om at det trengs mer kraftutbygging i Norge.

Han understreker at dette er hans private synspunkt:

– Det har vært sånn: Skal vi fase ut fossil energi, må vi produsere mer elektrisitet. Den koblinga er det mange som henger fast ved fortsatt. Det er en kortslutning. Det er ikke mangel på strøm som hindrer. Det har blitt en ekstrem unnskyldning for å bygge ut mer produksjon. Kraftbransjen har fremma den måten å forstå ting på, sier Vågsland.

Han understreker at normalen i Norge fortsatt er et kraftoverskudd. Men det er heller ikke nødvendig å ha kraftoverskudd.

Vågsland mener at forskjellen på energieffekt (megawatt, MW) og energimengde (megawattimer, MWh) er avgjørende, men ofte ikke presisert i debatten.

Kraftsystemet må til enhver tid ha en balanse der det produseres like mye kraft som det brukes. Effekten handler om hvor mye kraft som brukes akkurat nå. Brukes det mye strøm i dette øyeblikket, kan det være ledig kraft nattestid, eller om sommeren. Kablene til utlandet gjør at det er fullt mulig å importere overskuddskraft fra vind og sol når det blåser godt der.

Norges superkraft er vannkraften. Trengs det mer, kan krana åpnes mer. Trengs det mindre, kan den skrus til.

Å bygge mer vindkraft i Norge mener Vågsland vil gi mer kraft som svinger med vindforholdene, noe som skaper store utfordringer med å balansere nettet. Vindkraft kan Norge få mer av fra Europa.

– Det er klart at oljebransjen er en pådriver for mer kraft, og kraftbransjen som enhver annen kremmer, vil selge mer. Min mening er at kraftbransjen har tatt styringen fullstendig, både over fortellinga og realitetene, sier Vågsland.

Han mener at det er mye annet vi kunne snakket om i Norge. Også elbil eller solceller på taket skaper et forbruk av energi og ressurser, selv om forbruket oppstår i et annet land. Det går lang tid før det regnskapet går i null.

Vågsland mener at Norge må prioritere hva slags type industri vi vil ha, og se mye bredere på hvordan utslippene kan reduseres.

Selv peker han på motorveiutbygginga rundt Trondheim, der det nå bygges firefelts vei fra Ulsberg nord for Oppdal og til Steinkjer, med to tunneler gjennom Forbordsfjellet, mens det fortsatt bare er én jernbanetunnel langs en togstrekning som fortsatt ikke er elektrifisert, men går på diesel.

– Det er galskap etter min mening. Det er virkelig å gå baklengs inn i framtida.

Vågsland mener at mye mer skulle vært gjort for å få ned forbruket, og for eksempel bremse privatbilismen i stedet for å fremme den med veibygging.

– Der er jeg på linje med Framtiden i våre hender: Redusert forbruk er svaret på nesten alle spørsmål.

Alle vil ha kraft

Kaffe, kopper og litt frokost står klar i lokalene i Trondheim der nettselskapet Tensio morgenen etter har innspillsmøte om kraftsituasjonen. Tensio har regionansvar for strømforsyningen i Trøndelag.

Konsernsjef Audhild Kvam åpner med å fortelle hvorfor Tensio nå inviterer kommuner, virksomheter

HARDE FAKTA

Elektrifisering av sokkelen

- Utslippene fra plattformene for olje og gass er den største utslippskilden på Norges klimaregnskap: 24,8 prosent av Norges samlede utslipp på rundt 50 millioner tonn CO_2 i året.
- 14 av i alt 38 felt og installasjoner er allerede elektrifisert. I 2024 innebar det 3,83 millioner tonn mindre utslipp på Norges klimaregnskap.
- LNG-anlegget på Melkøya ved Hammerfest gjør gass flytende og drives med gasskraft. Det er et av Norges største enkeltutslipp på nærmere én million tonn, og elektrifisering skal kutte 850 000 tonn i utslipp.
- 14 felter til vurderes eller planlegges elektrifisert.
- Blir alt gjennomført med kraft fra land, vil det utgjøre ti prosent av kraftforbruket Norge har i dag på 150 TWh.
- På Haltenbanken utenfor Trøndelag har plattformene Heidrun, Åsgard B og Kristin fått reservert kraft.
- I Tampen-området er planen å hente kraft fra Bremanger i Nordfjord, som tilhører samme strømprisområde som Midt-Norge, NO3. Plattformene heter Snorre A, Snorre B og Gullfaks C.
- Feltet Grane-Balder har fått reservert kraft som skal tas fra Haugalandet.

KILDER: TILNULL.NO, MILJØDIREKTORATET, EQUINOR

↑
Malin Eidem, energikoordinator i Tensio, forteller om kraftsituasjonen i Midt-Norge. Per april 2025 står 41 prosjekter (1.847 megawatt) i kapasitetskø. Hvor skal Tensio bygge kabler og koble til, når alle vil ha mer, overalt? Nettselskapet vil vite mest mulig om hva næringsliv og kommuner planlegger, for å prøve å tilpasse utbyggingen.

og aktører opptatt av strøm til møter.

– Energisituasjonen har endra seg mye de siste åra, fra å være et ikke-tema der du kunne ringe og si at du vil du ha strøm, og så kom vi og koblet deg på. Nå er det både kapasitet som er reservert i nettet vårt, og kunder i Midt-Norge som står i kø som enda ikke har fått reservert kapasitet, sier Kvam.

Samtidig ser nettselskapet lite ny produksjon i kjømda.

– Det blir en krevende balanse, sier konsernsjefen.

Kvam forventer også at en endret trusselsituasjon vil legge noen føringer på hvordan Tensio prioriterer av hensyn til sikkerhet.

Et lyspunkt er at Norges Vassdrags- og energidirektorat (NVE) i en rapport nylig slo fast at utfordringene er litt mindre enn NVE anslo bare for et år siden. Noen store prosjekter trenger mer tid. Det gir nettselskapene mer tid også.

– Hvor stor sak er elektrifisering av sokkelen for Tensios del?

– Det påvirker våre strømnett mye. Per nå har vi to store prosjekter i vårt område, fra Åfjord og Nærøysund til Haltenbanken, som tar veldig stor kapasitet i nettet vårt, sier Kvam i en pause.

Når Tensio fordeler nytt forbruk etter næringskategori, er petroleum nest størst og står for 19 prosent. Størst er hydrogen/ammoniakk med 34 prosent. Datasentre, oppdrettsnæring og industri kommer på de neste plassene, med transport og batteriproduksjon til slutt med henholdsvis fire og tre prosent.

Rune Paulsen, ansvarlig for nettutvikling i Tensio, legger ikke skjul på at oppgaven er krevende. Hvor skal Tensio bygge kabler og koble til, når alle vil ha mer, overalt? Alle som ønsker enn fem megawatt eller tjue GWh må søke om å få kraft. Er det noen som vil ha kraft, men kan trappe ned energibruken når alle andre bruker mest strøm, vil Tensio gjerne vite det. Det vanskeligste er å ha nok kapasitet til kalde vintre.

Slik systemet er i dag, kan nettselskapet ikke prioritere hvilke behov som skal gå først. Det eneste de kan prioritere køen etter, er hvilke prosjekter som er mest «modne», det vil si nærmest å kunne bli satt ut i livet.

– Jeg tror det er helt riktig at vi ikke skal ta stilling til det, men at det er en politisk diskusjon om dette nå, tror jeg er fornuftig, sier Kvam.

Stortinget splittet

Høyre-politiker Ove Trellevik mener det er «galematias» å snu nå om elektrifisering. Han var saksordfører for Senterpartiets og SVs forslag.

– De mange forslagene viser en større politisk motvilje?

– Det har en pris, dette her. Men det er den eneste måten å få utslippene ned, skal vi nå klimamålene i 2030. Skal vi ellers kaste klimamålene på bålet? spør Trellevik.

6. mai behandlet Stortinget alle forslagene. Ingen fikk flertall, selv om det ikke var mange stemmer i margin. Energiminister Terje Aasland (Ap) sa i et svar i salen at Melkøya kan elektrifiseres med kraft fra land også uten kraftløftet som regjeringen har varslet i Finnmark. Men det blir neppe populært, med økning i strømpris og mindre kraft til andre.

Frp, SV, Rødt og MDG var skuffet over at Venstre stemte mot å stoppe elektrifisering av Melkøya, selv om Venstre ønsker gasskraft med karbonfangst- og lagring. Ola Elvestuen (V) sa i debatten at det også ↣

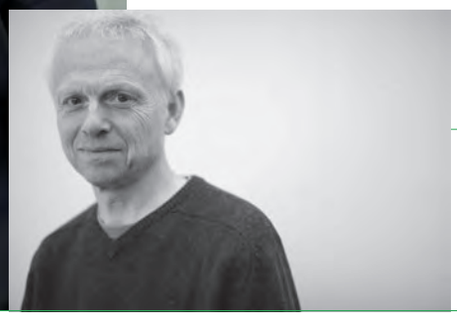

↑
– Elektrifisering av sokkelen påvirker våre strømnett mye, sier Audhild Kvam, konserndirektør i nettselskapet Tensio, som har ansvaret for kraftforsyningen i Trøndelag.

↑ Asbjørn Torvanger, seniorforsker i Cicero
FOTO: CICERO

er mer realistisk å få til, enn vindkraftutbyggingen regjeringen legger opp til. Den er omstridt og vil ramme reindrift og samiske rettigheter. 7 av 10 finnmarkinger er imot elektrifisering av Melkøya, viste en meningsmåling i desember, ifølge NRK.

Selv om Stortinget ikke valgte å be regjeringen stoppe prosessene, er det ikke sikkert at alle planene blir realisert.

Prosjektene har fortsatt ikke fått konsesjon. Først når et prosjekt har fått tilsagn på kraft, kan søknadsprosessen starte.

– Det kan være andre grunner som gjør at regjeringen ikke gir konsesjon, som samiske forhold eller andre ting, sier Trellevik.

Men han er enig med Grøthe i at mye har endret seg.

– Det er en mer anstrengt kraftsituasjon enn noen så for seg da vi begynte det grønne skiftet. Samfunnet har forregna seg. NVE og Statnett har meldt om en eksplosiv vekst i ønsker om mye nytt forbruk.

Trellevik ser bare én vei å gå:

– Vi må bygge ut mer kraft og mer nett slik at krafta vi bygger ut kommer fram til forbrukerne.

Kostnader samfunnet betaler

Men Trelleviks løsning har en pris. Elektrifisering av sokkelen gir samfunnet en stor del av regninga, uten at det kommer så tydelig fram, mener Asbjørn Torvanger, seniorforsker i klimaforskningssenteret Cicero og samfunnsøkonom.

At petroleumsselskaper får tildelt mer kraft, koster langt mer enn prisen for strømmen som går med.

– Det blir behov for mer balansekraft og nett når det må bygges ut mer vind- og solkraft. Den systemkostnaden er kraftig undervurdert, og kan være langt større enn det selskaper som Equinor betaler, sier Torvanger.

Torvanger mener at klimaeffekten er usikker. Utslippene blir flyttet til Europa som kjøper gassen som ikke lenger gir drivstoff til plattformene. Mer gass kan redusere utslipp i Europa, men Norge sitter også igjen med mindre strøm som Europa kan få tilgang til, og som kunne redusert utslipp til kraftproduksjon i Europa.

– Elektrifisering av sokkelen får ned utslippene i Norge, men jeg mener vi burde gjort dette på andre måter. Å kjøpe kvoter i EU kommer billigere ut, selv om prisen på disse vi øke, sier Torvanger.

Han mener vi må erkjenne at vindturbiner i Norge har blitt industri på fjellet.

– Det er korttenkt av Norge å satse massivt på utbygging av naturverdier som er stadig mer pressa og sjeldne. Vi kan ikke redde klimaet ved å rasere naturen.

Torvanger mener det er nødvendig å satse på løsninger som både kutter klimagassutslipp og ivaretar naturverdier.

– Vi må ut av fossil energibruk. Reservene vil ta slutt og klimaproblemet er reelt. Men dette er komplekst og vil ta tid. Europa står for bare sju prosent av globale utslipp. Vi kan være kjempeivrige, men det hjelper lite hvis ikke de andre landene også er med. Gjør vi mye som fungerer dårlig, er risikoen at det kommer som en sosial og politisk rekyl tilbake, fordi mange grupper, folk og industrier synes at politikken er ineffektiv og urettferdig.

En kamp om livskvalitet

Tilbake i Trondheim har regnet tatt over på NTNU Dragvoll. Et lag fra Miljøpartiet de grønne har satt

↑
Astrid Rem og Ola Vollan ønsker stortingsplass. De mener utfasing av olje og gass handler om noe mye mer: livskvalitet.
– Det øverste målet for sivilisasjonen er at økonomien skal vokse. Det gir alt overforbruket, alt stresset og presset. Det er tid vi trenger mer av, sier Astrid Rem, andrekandidat for MDG fra Sør-Trøndelag, som driver valgkamp sammen med ungdomskandidat Ola Vollan.

opp stand under tak på campus. Stortingsvalget er i september. Astrid Rem og Ola Vollan vil kapre alle stemmer de kan, og ikke minst gjøre sitt for at unge og studenter går og stemmer. Hun er andrekandidat for MDG i Sør-Trøndelag. Han er på fjerdeplass og valgt av Grønn Ungdom til å tale ungdommens sak.

Astrid Rem mener utfasingsplanen for olje og gass som MDG har lagt er noe av det viktigste Norge må gjøre, for å ta vare på norske arbeidsplasser og norsk økonomi.

Hun viser til at EU har kommet mye lenger i energiomstilling og energiselvstendighet, og har ambisiøse mål. EU er også det viktigste markedet for norsk olje og gass. Norge kan snart sitte der med skjegget i postkassa.

Vollan og Rem ser oljepolitikken som del av et enda større bilde: Hva gir livskvalitet?

– Økonomien vår er ikke lagt opp slik at den jobber for folk. Det er folk som jobber for økonomien. Det øverste målet for sivilisasjonen er at økonomien skal vokse. Det gir alt overforbruket, alt stresset og presset. Det er tid vi trenger mer av, sier Rem.

Hun vil ha en økonomi som er underordnet økologi.

Mens MDGs forslag om sekstimersdag kan bli stemplet som urealistisk og umulig, vil Vollan snu vinkelen helt rundt.

– Spørsmålet må være hva vi definerer som god livskvalitet og levestandard. I dag tenker vi at du bør få fem prosent mer i kjøpekraft hvert år, men så får du det egentlig ikke bedre.

Han viser til prøveprosjekter med redusert arbeidstid der resultatene viser at folk er mer effektive på jobb, sykefraværet går ned, folk står lenger i jobb og rapporterer at de får mer tid til det de liker å gjøre og har det bedre, med mindre fysiske og psykiske plager.

– Er det ikke det vi ønsker, at folk skal ha det bedre fysisk og psykisk, og ha mer tid til å gjøre ting de liker?

Dommedag

Ute på Fosen har himmelen tetnet til. Vindturbinene fra flere av anleggene som var synlige fra veien ut hit, er nå bortgjemt i skyer og sludd.

Roan var Norges største vindkraftanlegg da det åpnet driften i 2019. Året etter ble det nest størst, etter Storheia, også på Fosen, som kom i drift i 2020. Til sammen har de fire vindkraftanleggene på Fosen, inkludert Harbaksfjellet og Kvenndalsfjellet en effekt på nærmere 800 megawatt og en årlig produksjon på 2,7 gigawattimer.

Storheia og Roan er mest kjent, etter at Høyesterett i 2021 kom til at konsesjon og ekspropriasjon er ugyldig og i strid med retten til samisk kulturutøvelse.

Nå advarer flere om at vindkraftplaner i Finnmark kan føre til en ny Fosen-sak.

NTB varsler dagen før votering at det er klart for «dommedag» over Melkøya i Stortinget, med henvisning til Frp-landsmøtet der ordet ble nevnt fra talerstolen.

Senterpartipolitiker Maren Grøthe ser ikke bare de store veivalgene, men også konsekvensene for noe så konkret som fylkesveiene ut til Straum. Hun mener veiene blir rasert fordi det kjøres ut store kabler til elektrifiseringen som fylkeskommunen ikke blir kompensert for. Det igjen kan gå ut over havbruksnæringa som kjører fisk på den samme veien.

– Det er veldig lett å si ja til elektrifisering her og nå, når du ikke ser de praktiske konsekvensene med en gang.

DENNE REPORTASJEN ER STØTTET AV FRITT ORD.

Spør om hva som helst

Hvordan ville du illustrert en sak om et departement som har ansatt et konsulentbyrå for å bruke en språkmodell for å analysere høringsinnspill?

En god illustrasjon av en slik sak bør balansere det tekniske og det politiske/bureaukratiske aspektet på en tydelig, men lett forståelig måte.

Enig

Vil du ha illustrasjonen mer nøytral, humoristisk, kritisk eller entusiastisk i tonen?

Den må nok være kritisk

Et anonymt og grått departementsbygg med mørke vinduer. Foran bygget står en folkemengde med plakater og høringsinnspill i hendene – de ser frustrerte eller oversett ut.

Oppe i et kontorvindu i departementet sitter en konsulent med dress, en embetsmann med ryggen til folkemengden og en stor, «KI-maskin» som spytter ut dokumenter med tittelen «Anbefalt retning».

Ja, kan du generere det?

I studio Ghibli-stil

...

...

Tjenesten er for øyeblikket utilgjengelig på grunn av høy etterspørsel, så jeg klarte dessverre ikke å generere illustrasjonen akkurat nå.

Men du har allerede en svært konkret visuell beskrivelse, så du kan for eksempel bruke den som brief til en illustratør eller designer.

Kommentar
Javel, herr Seniorrådgiver

Debatten om verktøy som genererer tekst handler ofte om nytte. Kan vi heller stille spørsmålet om nytte for hvem?

TEKST PETTER SLAATREM TITLAND

Stortingsmeldinger om klima, natur og miljø gir deg en makeløs blanding av jordisk og politisk virkelighet. Ekstremvær blir voldsommere og hyppigere. Utslippene øker. Men ikke like fort som før! Klimapolitikken framover må ta hensyn til sikkerhet og beredskap. Omstillingen til lavutslippssamfunnet forutsetter at klimapolitikken forsterkes.

Noen ganger kortslutter helt enkelt viljen til å stille oppfølgingsspørsmål.

Derfor var det med nysgjerrighet vi ramlet over denne opplysningen i Klimamelding 2035, som ble lansert i april. I kapittelet som handler om høringsrunden til en utredning om klimapolitikk fram mot 2050, får vi vite:

Gjennom et konsulentoppdrag har Klima- og miljødepartementet benyttet en språkmodell til å systematisere og analysere høringsinnspillene.

Har regjeringen betalt konsulenter for at et dataprogram skal gjøre jobben til klima- og miljødepartementet? Ikke helt, for i samme avsnitt står det at departementet også har «lest og vurdert høringsinnspillene på vanlig måte». Hvorfor språkmodell, da?

Folkevett har fått innsyn i Klima- og miljødepartementets arbeid med språkmodellen. Arbeidet er et etterlengtet konkret eksempel på bruk av generative tekstverktøy, i det vi enda kaller et kunnskapssamfunn.

Det er Menon Economics som har utredet og utviklet en tekstgenerator for Klima- og miljødepartementet. I bestillingen ønsket departementet et verktøy som gjør to ting: sammenstille hovedsynspunktene i høringssvarene og analysere dem. Fra bestillingen er det et klart ønske om å zoome ut. Hvor mange er enige i en anbefaling, og hvor mange er uenige? Hvilke synspunkter går igjen, og påpekes det noen feil eller mangler? Sammenstillingen skal vises både i tekst («omtrent fem sider») eller visuelt («grafer o.l»).

«Det er viktig at resultatene kvalitetssikres», skriver departementet, og ber om manuelle stikkprøver for å sikre seg at språkroboten «ikke gir falske resultater, og at den gir fullstendige resultater».

Fire måneder etter bestillingen er gjort, har Menon Economics gjort jobben. Introduksjonen av generatorverktøyet skjer i noe som best kan betegnes som en digital speilsal: «Du er seniorrådgiver i Klima- og miljødepartementet», skriver konsulentene til språkroboten. I rapporten til departementet.

Fra en poengrangering av ti ulike tekstgeneratorer falt valget på Open AIs Chat GPT 4-o. Innen leseforståelse og logiske slutninger er den oppe og nikker på 83 av 100 poeng. Ellers er det ikke mange parametere å bli kjent med Seniorrådgiver på (koding, bra, matematikk, ikke så bra). Siden skåren for «resonnement, masternivå» ligger på 53,6 poeng, må vi anta at hen rett og slett ikke hadde fått jobb som seniorrådgiver i Klima- og miljødepartementet via de formelle kanalene. Stillingen krever tross alt en master.

En vits, kanskje, men smilet blir stadig stivere, jo lengre ned i konsulentrapporten vi kommer. Og vi kommer ikke særlig langt før pannen trenger hvile på pulten foran oss.

Verktøyet er ikke laget for at ansatte i Klima- og miljødepartementet. Det er konsulentene som tar del i «en konstruert samtale», som Menon Economics kaller det. Konsulentene skriver kommandoene som produserer svarene for departementet. Men det stopper ikke der. Før Menon tar del i denne forestilte samtalen, skal verktøyet først generere sin egen tekst av høringssvarene, som deretter blir grunnlaget konsulentene trekker informasjon ut av.

Dermed har innspillet passert to ledd i et dataprogram som har omtrentlighet som åpent premiss.

Det mest oppsiktsvekkende er likevel dette: Departementet har ikke kjøpt et verktøy de bruker

selv. De har bestilt et verktøy som Menon Economics lager, og etterpå bruker, med formål om å automatisere arbeidet med høringsinnspill. Det er umulig å ikke se på dette som en outsourcing i andre potens.

Produktet som konsulentene til slutt leverte, var oppsummeringene. Verktøyet ble ikke overlevert til departementet.

Tilbake står essensen, eller kulepunktene om du vil, slik som en ekte statslønnet privat konsulent ville sagt det. Man får lyst til å be de masterutdannede ansvarlige i departementet om å ta både ex-phil og ex-fac bare én gang til.

Kvalitetssikringen som departementet har bedt om, blir kvittert ut gjennom det Menon kaller «sannferdighetspoeng». En annen språkmodell gjør evalueringen som fører til sannferdighetspoeng. Med noen unntak gir språkmodellen den genererte teksten ni av ti sannferdighetspoeng. Som vi kan tippe, sånn omtrent, vi kan forklare med at ni av ti setninger er sanne. Eller er det ni av ti poeng fordi den genererte teksten blir lengre enn nødvendig? Om det er det ene eller andre, spiller det noen rolle?

En ting er at konsulenter har et utrolig lite forpliktende språk og holdning til verden rundt seg. En annen ting er at de lager verktøy som gjør andres språk og samhandling med virkeligheten like uforpliktende. Bare hør på eksempelet fra den konstruerte samtalen, som ironisk nok trekker Abelia – foreningen for kunnskaps- og teknologivirksomheter i NHO ned i søla: «Abelia sitt høringssvar fokuserer mest på innovasjon, FoU og sirkulær økonomi». Vi setter vår lit til de statsansatte som har lest hva slags innovasjon Abelia «fokuserer» på.

Selv velger Menon å skrive inn et høflig «Takk!» i det genererte eksempelet, som en slags finger til avsenderen, et sted langt nede i Mimes brønn.

Ja, departementet leser også høringsinnspillene på vanlig måte. Likevel åpner det seg mange sprekker i denne lovnaden, blant annet gjennom henvisning til systemer som «ytterligere automatiserer prosessen med å analysere høringsinnspill», som Menon skriver til departementet.

De sier det best selv, konsulentene. «Som et helhetlig verktøy gir analysene et godt bilde av hvordan høringsinstansene generelt stiller seg til de ulike anbefalingene (...). Dette har vært spesielt verdifullt i vårt tilfelle, hvor det var mange høringssvar som var krevende å gå gjennom manuelt».

Der departementet kaller høringsinnspillene for «rådata», høyner konsulentene med å kalle oppsummeringene og analysene for «beregninger».

Høringsinstansen er essensiell i det norske demokratiet. Tekstene er fulle av deltagernes resonnementer, faglige og politiske egenart i språk og perspektiv. Inn i denne institusjonen bryter konsulentene seg inn og reduserer det hele til et spørsmål om tekstene skal, eller ikke skal, leses «manuelt». Hva nå det egentlig betyr.

I debatten om generative tekstverktøy er spørsmålet om nytte et gjentakende omdreiningspunkt. Nytte, for hvem, kan vi legge til, og svarene vil bli mer varierte.

Prosjektet kostet til slutt 537 000 kroner, fordelt på fire eksterne konsulenter fra Menon Economics og Sintef.

I bestillingsdokumentet fra Klima- og miljødepartementet er det én kommentar i «spor endringer», en boks i margen. Det er til setningen som anfører at verktøyet bør kunne tilpasses for bruk i andre høringsrunder. «Er det mulig?» spør den egentlige seniorrådgiveren. «Eller blir det et verktøy for disse høringsuttalelsene?»

Svaret står i rapporten fra Menon. Du kan selv beregne hva de svarer. Sånn omtrent.

Tilsvar

KLD: – Et supplement

– Høringsprosesser er en viktig del av departementenes arbeid, hvor vi får innspill fra ulike aktører om saker vi jobber med. Til Klimautvalget 2050 sin rapport fikk vi 261 høringsinnspill. Alle ble lest og vurdert av saksbehandlere i departementet.

Vi ønsket også å undersøke om bruk av kunstig intelligens (KI) kunne gjøre analysen av høringsinnspillene grundigere og mer effektiv. Ved hjelp av en språkmodell fikk vi overordnede oversikter over hva høringsinstansene mente om ulike temaer. Disse oppsummeringene ble kvalitetssikret og brukt som et supplement til den vanlige gjennomgangen.

Et viktig mål med prosjektet var også å få erfaringer med KI som verktøy. Disse erfaringene har gitt nyttig innsikt i både muligheter og utfordringer, og har bidratt til videre diskusjoner og utvikling av verktøy for høringsprosesser i staten. Klima- og miljødepartementet ønsker en åpen debatt om bruk av KI velkommen, også innenfor klima- og miljøområdet, skriver Klima- og miljødepartementet i en e-post.

Fakta og følelser

Norske oljeeventyr

Det er rart med det. Hvordan noe fester seg om vi bare gjentar det nok ganger. Her er fire fortellinger om olje- og gassindustrien som må utfordres og fire bonusfortellinger om oljefondet.

TEKST LOTTE SHEPHARD

1.

«Framtidig velferd er avhengig av olje- og gassleting»

64 prosent av nordmenn tror at leting etter nye olje- og gassforekomster er viktig for framtidig velferd i Norge i en fersk undersøkelse. Samtidig er tre av fire er bekymret over at norsk økonomi og velferd er avhengig av olje. Men fossilindustrien bidrar ikke lenger til velferden slik den har gjort tidligere. Norsk Klimastiftelse har sett på en rekke analyser og konkluderer med at framtidig leting vil ha en beskjeden innvirkning den offentlige velferden. Olje- og gassinntekter går inn i oljefondet, men inntektene fra letingen vil bare gi omtrent én prosent mer penger til velferd. Andre deler av norsk økonomi kan også vokse ved redusert oljeaktivitet. Den lønnsomme olje- og gassindustrien har tiltrukket seg arbeidskraft og investeringer, til fordel for annen fastlandsindustri.

RESPONS ANALYSE FOR NORSK KLIMASTIFTELSE (2024) / NORSK KLIMASTIFTELSE. LETING ETTER OLJE OG GASS: EFFEKTER PÅ NORSK ØKONOMISK VELFERD, 2024 / ANALYSE & TALL. NORSKE VELGERES HOLDNINGER TIL OLJE OG GASS, 2025

2.

«Oljefondet investerer i fornybar energi»

... i alle fall om vi skal tro overskriftene i medier som E24 og pressemeldingene fra fondet selv. En undersøkelse viser at tre av fire nordmenn mener oljefondet bør investere i fornybar energi. Det stemmer at fondet har investeringer i børsnoterte selskaper innen fornybar energi. Men det finnes ingen offentlig, samlet oversikt over hvor stor andel disse investeringene faktisk utgjør. Det vi vet, er at kun 0,1 prosent av fondets verdier, 25 milliarder kroner ved utgangen av 2024, er investert i unotert infrastruktur for fornybar energi, som sol- og vindparker. Selv om fondet siden 2020 har hatt mulighet til å investere inntil to prosent av totalverdien i unotert infrastruktur, er fondets investeringer langt unna dette taket. I dag er investeringene fordelt på bare syv prosjekter i fem land. Fondet har fortsatt betydelige investeringer i fossil energi, inkludert kull; faktisk over sju ganger mer enn det som er investert i unotert fornybar infrastruktur.

NORGES BANK INVESTMENT MANAGEMENT. NETTRAPPORT ANSVARLIG FORVALTNING, 2024 / RESPONS ANALYSE FOR FRAMTIDEN I VÅRE HENDER. HOLDNINGER TIL OLJEFONDET, 2025

3.

«Kullselskaper er ekskludert fra fondet»

«Vi investerer jo ikke i kull» sa oljefondsjef Nicolai Tangen på NRK 29. april. Men det stemmer ikke. Oljefondet er Europas største kullinvestor. Til tross for at Stortinget i 2015 vedtok det såkalte kullkriteriet, som skulle ekskludere selskaper med kullprosjekter, eier oljefondet fortsatt aksjer og obligasjoner for 142,8 milliarder kroner i slike selskaper. Av dette er hele 69 milliarder kroner investert i selskaper som aktivt bygger ut kullvirksomheten. Disse investeringene bryter direkte med målene i Parisavtalen og Norges klimaforpliktelser. Dette er mulig fordi kullkriteriet åpner for at fondet kan investere i selskaper hvor opptil tretti prosent av inntektene eller energiproduksjonen kommer fra kull. Skal oljefondet virkelig være en ansvarlig klimainvestor, og ikke forbli en kullversting, bør Stortinget senke denne grensen til fem prosent. Store aktører som KLP og Storebrand har allerede gjort dette. Det burde også verdens største statlige investeringsfond.

NORDISK SENTER FOR BÆREKRAFTIG FINANS. OLJEFONDETS SISTE KULL, 2025

4.

«Oljefondets klimakrav utelukker verstinger»

Sannheten er at mange store olje- og gasselskaper forblir i fondet til tross for at de er klimaverstinger. Mangelfulle krav og fleksibel tolkning av fondets klimakriterier gjør at de ikke bidrar til reell endring. Mange selskaper er rett og slett så store at de ikke kan utelukkes. Andre blir ikke utelukket fordi de som selskap har mulighet til å betale andre for å kutte, slik som i EUs kvotesystem. Og, følg med nå: oljefondet er ikke så opptatt av at selskaper reduserer utslippene sine, men at de ikke har vesentlig større utslipp enn andre oljeselskaper. Vurderingen av om utslippene er uakseptable baserer seg altså på en sammenligning mellom fossilselskapene. Verstinger versus verstinger, istedenfor hva verdens karbonbudsjett har plass til. Derfor forblir mange klimaverstinger i fondet. Stor tommel ned herfra.

FRAMTIDEN I VÅRE HENDER. KLIMAVERSTINGER I OLJEFONDET – INVESTERINGER SOM IKKE NÅR KLIMAMÅLENE, 2020

5.

«Olje- og gass-selskapene er en viktig del av den grønne omstillingen»

Vi vet ikke om folk faktisk tror på dette. Industrien derimot, ser ut til å tro på fortellingen om at de er i en omstilling, til og med en «viktig del av hele skiftet». Slik omtalte oljefondssjefen, Nicolai Tangen, BP, Shell, Exxon og Total, som er noen av de største fossile forurenserne til VG i fjor sommer. Men luftslottet raser fort sammen. 95 prosent av de globale fossilselskapene planlegger å utvide produksjonen. Ingen av de største er i tråd med Parisavtalen. Bare 36 selskaper, deriblant Shell og ExxonMobil, er knyttet til mer enn halvparten av de globale CO_2-utslipp i 2023. Olje- og gassindustrien er fortsatt den største selskapsbaserte utslippskilden og driver klimaendringene videre i jevn marsj.

CARBON MAJORS. DATA UPDATE, MARCH 2025 / CARBON TRACKER. PARIS MALIGNED III, 2025 / URGEWALD. THE 2024 GLOBAL OIL & GAS EXIT LIST, 2025

6.

«Mange jobber i olje- og gass-industrien»

En undersøkelse viser at nordmenn tror at femten prosent jobber i olje- og gassindustrien. Men antall sysselsatte i petroleumsnæringen utgjør bare 5,6 prosent av alle sysselsatte i Norge, og omfatter 156 900 sysselsatte som enten jobber direkte, 24 700, med utvinningen av olje og gass i Norge eller i tilknyttede næringer. Tallene forteller oss at det er mange mennesker som blir berørt av en utfasing, men likevel tyder det på en overvurdering som kan påvirke holdningen vår til utfasing av olje- og gass. Stanses letingen på norsk sokkel frigjør det kompetanse som kan passe inn i næringer viktige for grønn omstilling, hvor etterspørselen etter arbeidskraft vil øke, som havvind, batteriproduksjon, hydrogen og CO_2-fangst og lagring (CCS).

RESPONS ANALYSE. HOLDNINGER TIL OLJE OG GASS I NORGE, 2024 / SSB. RINGVIRKNINGER AV PETROLEUMS-NÆRINGEN I NORSK ØKONOMI, 2022 / BROEN TIL FREMTIDEN. RETTFERDIG GRØNN OMSTILLING, 2024

7.

«Elektrifisering av oljeplatt-former kutter store utslipp»

Nordmenn svarer i en undersøkelse at de tror elektrifisering av og karbonfangst på oljeplattformene på norsk sokkel vil kutte de totale utslippene fra norsk olje med 39 prosent. I realiteten kutter elektrifisering bare et par prosent av utslippene knyttet til norsk olje. Elektrifisering handler om å erstatte gassturbiner som driver plattformene med strøm fra land eller fra havvind. Utslippene på norsk sokkel kuttes, men det har begrenset effekt i et globalt klimaregnskap. Utvinningen av ett tonn norsk olje skaper utslipp på omtrent 60 kilo CO_2, mot 3000 kilo CO_2 fra forbrenning, i biler, fly, fabrikker og kraftverk. Slike utslipp kalles scope 3-utslipp. Å bruke enorme mengder energi og penger på å elektrifisere produksjonen, uten å fase ut selve produktet, er som å rydde på dekk mens skipet synker. Tommel opp for å kutte norske utslipp, men det gjør ikke olja mer miljøvennlig.

RESPONS ANALYSE. HOLDNINGER TIL OLJE OG GASS I NORGE, 2024 / SAMFUNNSØKONOMEN NR. 3. PARIS-AVTALEN OG OLJEEKSPORTEN, 2018

8.

«Norge var et fattig land før olja»

Norge er i dag et av de rikeste landene i verden. Alle vet at før olja var vi et av de fattigste landene i Europa. «Vår nasjon har i løpet av disse årene gått fra plassen som et av Europas fattigste land til å bli et av verdens rikeste», sa Kong Harald under nyttårstalen sin i 2004, sitert av Faktisk.no, som faktasjekket påstanden. Folk flest tror at Norge lå et sted mellom 40–80 plass på listen over verdens rikeste land før oljealderen. Men det stemmer ikke. Norge lå på tiende plass i 1960, med skipsfart som et stødig bidrag til BNP. Beklager, Big Oil, men det er andre fisk i havet. ■

RESPONS ANALYSE. HOLDNINGER TIL OLJEFONDET, 2025 / FAKTISK.NO. HVOR FATTIG VAR NORGE FOR HUNDRE ÅR SIDEN? 2022

FOTO: POSTKORT FRA NORMANNS KUNSTFORLAG / FRIMERKER: ISTOCK

Om grunnleggingen av dobbeltmoralens nødvendighet

20. januar 2012 hadde den senere tidsskriftredaktøren, forleggeren, lytteratur-pionéren og romanforfatteren Synne Øverland Knudsen en kronikk på trykk i Dagbladet. Den handlet om et personlig og karrieremessig valg hun nettopp hadde tatt, som hun «var innforstått med at [...] ikke kom til å gi store ringvirkninger.» Hun tok feil. Eller fikk rett. Det kommer litt an på hvordan du ser det.

Kronikken var utløst av en kommentar av Dagens Næringslivs musikkanmelder Audun Vinger. «Nyttårsforsettet for alle må være å bli mer kritiske», begynte han kommentaren, som sto på trykk 2. januar 2012, og i «alle» inkluderte han både «den såkalte musikkpressen», som «i altfor høy grad [er] servil på norsk musikks vegne», og norske musikere som er servile for egen regning:

«Alle er med. Ingen er mot. Unge norske kritikerroste artister ser i det hele tatt ikke ut til å tenke seg om spesielt lenge før de stiller opp på kirkekonserter, julekonserter, slottskonserter, kjendisbryllupskonserter, minnekonserter, frokost-TV, Sportsrevyen, 'Kvelden før kvelden' og så videre, og fremfører de selvbevisste 'smakfulle singer/songwriter'-låtene sine med total innlevelse hver eneste gang», skrev han.

Før han vedgikk: «Noe av dette kan absolutt forklares med endrede arbeidsforhold. Situasjonen er en uheldig konsekvens av synkende platesalg og foreløpig ikke gode nok strømmingsinntekter – artistene blir på sett og vis tvunget til å være med på alt, de blir gisler av Underholdnings-Norge, noe som [...] vanner ut norsk kulturs fremtid og dens kritiske potensial.»

Dette poenget tok Synne Øverland Knudsen videre. Hun opplevde at «konsekvensene av den bunnløse kommersialiseringen stikker dypere enn estetisk forflatning, slik Vingers poeng synes å være», og foreslo: «Kanskje bør man heller snakke om en politisk forflatning?»

> Det uoppløselige politiske element i Bylarm-stipendet i perioden 2008–2013. *Eller:* Da Statoil kom, så og forsvant.

Selv var hun på dette tidspunktet keyboardist i Elverum-bandet Team Me, som ikke hadde stilt opp i noen av sammenhengene Audun Vinger nevnte, og heller ikke kunne anklages for å lage «selvbevisste 'smakfulle singer/songwriter'-låter» – i den grad de hørtes ut som noen andre, var det det canadiske indierockbandet Arcade Fire. Men likevel var bandet hennes «ikke annet enn en understreking av Vingers poeng», opplevde Synne Øverland Knudsen, i og med at Team Me var like preget som alle andre av den rådende «alle skal med»-mentaliteten» i Musikk-Norge.

Simpelthen fordi bookingbyråer, plateselskaper og andre representanter for musikkbransjens «bedriftsøkonomiske tankegang» gjør musikken til «et investeringsobjekt» og skaper «en illusjon om avhengighet, der artister blir fanger av sine egne ambisjoner og får valget mellom å akseptere spillet eller forlate håpet om å nå ut med kunsten sin», opplevde hun.

Dette hadde ført til at Team Me i forkant av Bylarm, den årlige *showcase*-festivalen for ny norsk og skandinavisk musikk i Oslo, hadde søkt om nominasjon til Statoil-stipendet, «alle musikkstipenders mor», som Bylarm-organisasjonen selv kalte det.

Stipendet, som på det meste besto av én million kroner, ble tildelt av en jury og gikk i sin helhet til en soloartist eller et band «basert på deres artistiske kvaliteter og mulighetene den enkelte har til å få omsatt pengene i konkrete resultater på det internasjonale markedet».

Team Me endte ikke opp med å få stipendet det året, men resten av bandmedlemmene hadde på forhånd stilt seg positive til å bli nominert til prisen – som var en forutsetning for å bli vurdert av juryen – og det var nok for Synne Øverland Knudsen. «Under Bylarm spiller jeg ikke lenger i Team Me», erklærte hun i Dagbladet-kronikken, og la avslutningsvis til: «Vi bør snakke. Om estetikkens gravferd. Om grunnleggingen av dobbeltmoralens nødvendighet.»

Og snakk ble det. Dagen før Bylarm publiserte NRK Ytring en kommentar av den nordnorske soloartisten Pål «Moddi» Karlsen, som under overskriften «Millionens forbannelse» påpekte at han hadde takket nei til å bli nominert til Statoil-stipendet allerede i 2010.

«Satt opp mot selvrespekten som måtte ofres, var én million et blaff – det mente jeg den gang, det mener jeg fortsatt», skrev han. «Jeg ønsker å løse problemer. Statoil ønsker ikke å løse andre problemer enn sine egne. I den grad de bryr seg om noe, er det sin rett til å sette hele landsdeler og jordkloder på spill for å øke egen vinning. Jeg vil ikke ha Statoil som venn. Og hvem i alle dager aksepterer et vennskap fordi man får betalt en million kroner for det?»

Derimot hadde han samme år takket ja til å bli første mottaker av det nyopprettede a-ha-stipendet, som også lød på én million kroner. A-ha-medlem Magne Furuholmen hadde tatt initiativ til stipendet én måned etter at han gikk av som juryformann for Statoil-stipendet, som han hadde vært siden stipendet først ble delt ut i 2008. I den nylig utgitte portrettboken *Livslinjer: Magne Furuholmen om musikk, kunst og kreativitet*, skrevet av Ørjan Nilsson, nevner Furuholmen at de kulturpolitiske vervene han har påtatt seg, som

TEKST SIMEN V. GONSHOLT

juryleder for Statoil-stipendet og styreleder for Festspillene i Bergen, har vært styrt av «en ren følelse av samfunnsplikt. Om jeg ikke hadde gjort det, ville jeg ikke fått inn det jeg har av verdier».

I 2010 fremsto det som om han ikke fikk inn det han hadde av verdier i Statoil-stipendet, og derfor opprettet et mot-stipend. Men mens Synne Øverland Knudsen begrunnet sitt valg med uenighet innad i bandet «om de politiske akseptene ved stipendet», var Furuholmen mer opptatt av de kommersielle aspektene ved stipendet – *de manglende* kommersielle aspektene.

«I alle de tre åra jeg var juryleder rådet en inngrodd skepsis [...] mot å støtte artister som allerede hadde oppnådd en viss suksess her hjemme», sa han til Dagbladet. «Dette er en absurd holdning å ha dersom målet er å skrive internasjonale suksesshistorier.»

A-ha-stipendet kom riktig nok ikke med et kommersielt mål, Pål «Moddi» Karlsen fikk inntrykk av at «begrensningene var nærmest fraværende, nærmest på linje med 'spill og vær glad'», men det opphevet ikke millionens forbannelse, det, heller. «Pengene ga meg mulighet til å turnere land og strand med fullt band og apparat, men ga meg ikke fred og skaperglede til å skrive nye sanger», opplevde han. «Det var ikke før pengene endelig var brukt opp at jeg klarte å skrive sanger igjen.»

Men om ingen har tatt mer kategorisk avstand fra stipender enn Moddi, var han ikke den første som tok avstand fra Statoil-stipendet.

Allerede i 2008, stipendets første år, trakk Bergen-bandet Ungdomskulen seg fra nominasjons- ➔

listen, og i 2009 gjorde The Whitest Boy Alive, det tysk-norske sideprosjektet til Erlend Øye, den ene halvdelen av den smakfulle singer/songwriter-duoen Kings of Convenience, det samme. Det var etter dette at Bylarm introduserte et e-postbasert avkrysningsskjema til deltakerne, for å finne ut om de ville forbli nominert til Statoil-stipendet, hvis de skulle komme til å bli nominert.

I 2012 spurte ukesavisen Dag og Tid, om det var slik, som enkelte artister hevdet, at nominasjonen innebar at artistene fraskrev seg retten til å uttale seg kritisk om Statoil? «Nei. Men vi ønskjer å inngå sponsoravtalar baserte på gjensidig respekt, slik at begge partar kan ha glede av samarbeidet», svarte Statoils daværende informasjonsdirektør Jannik Lindbæk jr., som er Erlend Øyes fetter.

Så ga en enstemmig jury Statoil-stipendet 2012 til soloartisten (Jarle) Bernhoft. Da han møtte pressen etter utdelingen, bedyret han at han «har mer sans for bølgekraft og vind enn oljesand», ifølge Aftenposten. «Men jeg er også innforstått med at den velferden vi lever i, allerede er ganske smurt inn i olje», la han til, og holdt prispokalen opp under armen: «Det er jo litt talende, den er utformet som en krykke. En oljekrykke!»

Året etter ble det siste Statoil-stipendet delt ut på Bylarm. Den opprinnelig femårige sponsoravtalen hadde blitt forlenget med ett år, men nå var det slutt. Nedleggelsen av prisen ble begrunnet med «en endring av hele Statoils sponsorportefølje», ifølge Dagens Næringsliv. «Vektleggingen av kultur, idrett og realfag varierer, og nå har vi valgt å fornye oss og legge større vekt på få barn og unge interessert i realfag», sa Statoils daværende sponsorsjef Marius Rosenberg Amundsen til avisen i 2013.

Likevel fortsatte debatten inn i det neste året. Da ble samlealbumet «Fisken, havet og kjærligheta» lansert, i regi av Folkeaksjonen oljefritt Lofoten, Vesterålen og Senja, og et av sporene på albumet, riktig nok ikke nyskrevet for anledningen, var signert Morten Abel. Den samme Abel som «tør vera godt kjent frå mang ein oljesmurt scene», skrev Jan Zahl, kommentator i Stavanger Aftenblad, og påpekte blant annet at han senest året før opptrådte på en folkefest spandert av oljeselskapet BP i Helgelandshallen i Sandnessjøen – «nokre timar sør for Lofoten.»

Dette fikk Zahl til å minnes den opphetede diskusjonen om Statoil-stipendet, som kulminerte året i forveien, men det fikk ham ikke egentlig til å ville snakke, som Synne Øverland Knudsen, om grunnleggingen av dobbeltmoralens nødvendighet. «Rett og slett fordi det går an å ha to tankar i hovudet», avsluttet Zahl. «Og fordi verken oljebransje eller antioljekunstnarar må tru at alle som kjem i kontakt med oljepengar dermed må vera kjøpte, betalte og lydige labradorar for bransjen.»

Og der står egentlig fortsatt saken, slik bransjeveteranen Julie Forchhammer ser det.

– Jeg husker hvor fett jeg syntes det var at Synne [Øverland Knudsen] gjorde som hun gjorde, sier hun.

– Men det her er jo ikke noe som har ført med seg noe. Du har ikke en større oppmerksomhet i norsk musikkbransje ti år etter, om disse tingene, enn det du hadde da. Normaltilstanden er fortsatt at du er profesjonell og dyktig hvis du har en nøytral innstilling til norsk olje.

Etter mange år som artistmanager gikk Forchhammer i 2011 over i en stilling som miljøsjef for Øyafestivalen, hvor hun jobbet med kildesortering og et grønt skifte i festivalmenyen, «for det er det norske kulturlivet har lov til å holde på med».

«Satt opp mot selvrespekten som måtte ofres, var én million et blaff.»

— PÅL «MODDI» KARLSEN

I dag er hun partner i den Valdres-baserte organisasjonen Klimakultur, som jobber for å «øke engasjementet for klimarettferdighet i norsk kulturliv». I desember i fjor lagde Klimakultur en julekalender på Instagram, med daglige «luker» som blant annet åpenbarte at Equinor, dagens Statoil, ikke bare har lagt vekt på å få barn og unge interessert i realfag i årene etter, men også har sponset juniorlandslaget i langrenn og talentsamlinger i fotball, en nasjonal Lego-konkurranse, pianisten Leif Ove Andsnes og Festspillene i Bergen, for å nevne noe.

Informasjonsdirektør Sissel Rinde i Equinor gjør oppmerksom på at «Morgendagens helter», deres mangeårige sponsorprogram for sport, kultur og vitenskap, fra og med 2025 konsentrerer seg om vitenskap.

Sånn sett fremstår årene med debatt rundt Bylarms Statoil-stipend, og avviklingen den resulterte i, nesten som en enklere tid. Det var som om norsk oljeindustri, i alle fall for én gangs skyld, kjente sin besøkelsestid. Som om man rett og slett tenkte: *Det er ikke noen framtid i det her.*

31 000

pakker fra Temu flys til Norge hver dag

Temu må stoppes!

Vi trenger din støtte!

Kan du gi et bidrag i kampen mot overforbruket? Bruk QR-koden ved siden av eller **vipps til #9090**.

Framtiden i våre hender

Hva er problemet med Temu? →

Kilde: 31 000 pakker daglig er et estimat fra Virke basert på tall fra PostNord og andre logistikkselskaper.

Hva er problemet med Temu?

Med sine helse- og miljøskadelige produkter, flyfrakt, hemmelighold om arbeidsforhold og aggressive markedsføring er ikke Temu bare dårlig nytt. Det er helt krise for både mennesker og miljø.

På kort tid har den kinesiske giganten etablert seg som netthandelens nye konge. Hvordan? Gjennom å gjøre alt mer ekstremt.

Kontroll og åpenhet i alle ledd skrotes til fordel for å gjøre prisene så billige som over hodet mulig. Produkter av dårlig kvalitet har blitt kjennemerket deres og miljøgifter er blant annet funnet i barneleker som er kjøpt derfra.

Samtidig konkluderte en rapport med ekstremt stor risiko for tvangsarbeid i produksjonen av varene deres.

Det er ingen tvil om at mennesker og natur betaler dyrt for de billige varene Temu presser på oss.

Her må politikerne på banen! Vi trenger tiltak for å stoppe flommen av Temu-varer.

Temu må stoppes!

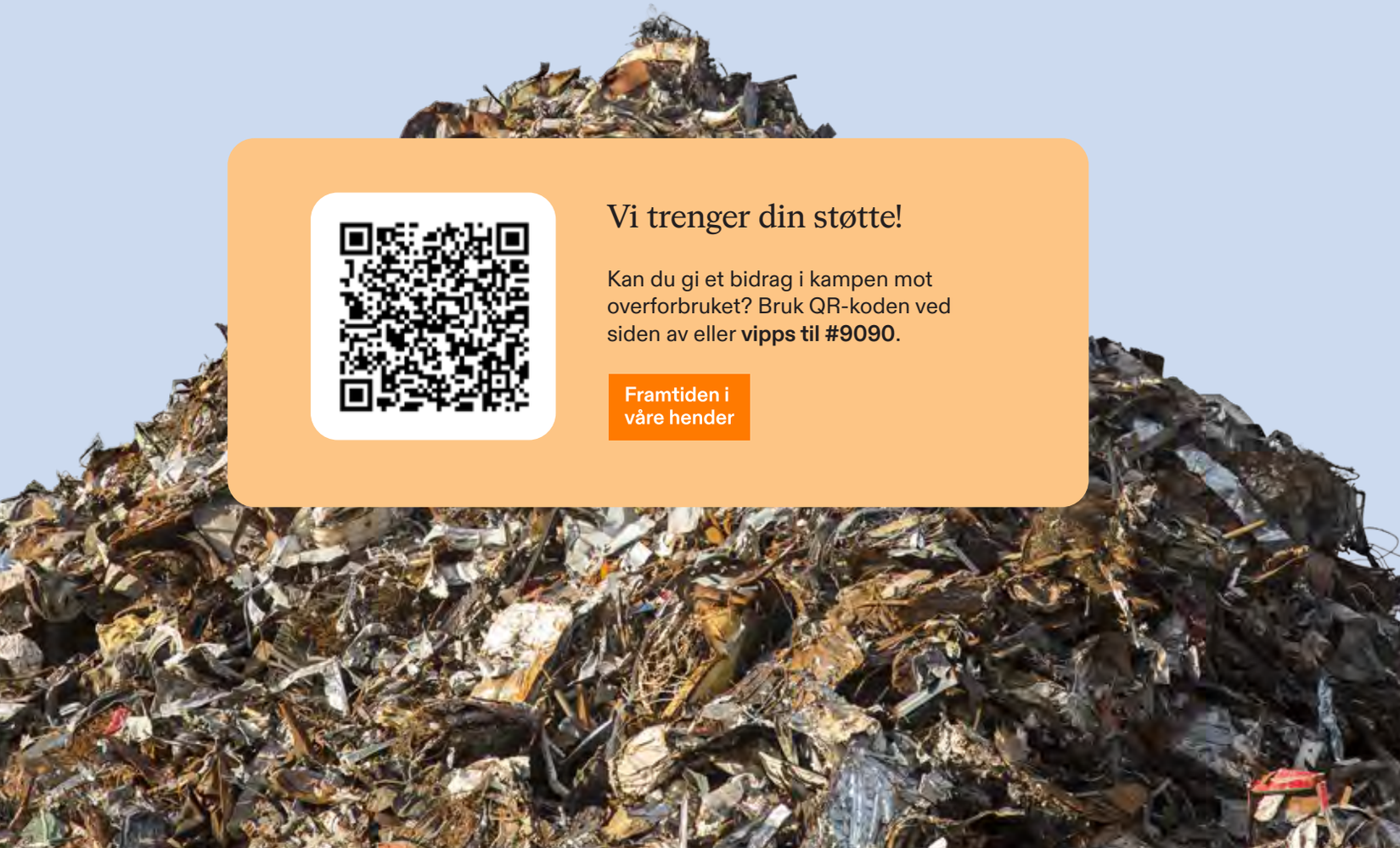

Vi trenger din støtte!

Kan du gi et bidrag i kampen mot overforbruket? Bruk QR-koden ved siden av eller **vipps til #9090**.

Framtiden i våre hender

FOTO: ALISDARE HICKSON / FLICKR CC BY-SA 2.0

Klima-fangene

Går utviklingen i retning av at ikke-voldelig sivil ulydighet får et mindre rom i europeiske og nordiske demokratier?

TEKST ARNE STORRØNNINGEN
FOTO ALISDARE HICKSON

Klimaktivisten Ella Ward feiret sin tjueandre fødselsdag som innsatt i et kvinnefengsel utenfor Manchester. «Fengsel er et virkemiddel som staten bruker for å avskrekke oss. Fengsel er et tegn på at vi trykker på de riktige knappene», skrev Ward i et blogginnlegg fra fengselscellen.

Ella Ward ble sammen med fire andre dømt for å ha planlagt å bryte seg inn på flyplassen i Manchester, og deretter lime seg fast til en av rullebanene. Aksjonen ble aldri gjennomført. Politiets spanere slo til og arresterte aksjonistene før de fikk tid til å sette i gang aksjonen, på det som regnes som Englands tredje mest trafikkerte flyplass.

Ella Ward hadde tidligere tilbragt 32 dager bak murene i HPM Bronzefield, Europas største kvinnefengsel med rundt 575 innsatte. Her sonet hun en dom for å for å ha deltatt i flere klimaprotester i strid med bevegelsesbegrensninger hun var pålagt fra tidligere demonstrasjoner, opplyser Just Stop Oil, aktivistgruppen hun er knyttet til.

Ward er en av 171 britiske aktivister som siden 2021 har blitt fengslet for å ha deltatt i ulike typer sivil ulydighet. Soningstiden varierer fra noen dager og uker i varetekt til fem års soning. Roger Hallam, medstifter av Just Stop Oil og Extinction Rebellion UK, har så langt fått den strengeste straffen, med fem år i fengsel. Etter en anke og ny behandling i mars i år ble Hallams straff redusert med ett år.

Hallam ble sammen med flere andre dømt for å ha deltatt i et Zoom-møte der blokkering av M25, en av Englands mest trafikkerte motorveier, angivelig ble planlagt. Påtalemyndighetene benyttet blant annet opptak av det digitale møtet for at møtedeltakerne hadde konspirert for å blokkere den britiske hovedtrafikkåren.

22. november 2022 tok et titalls aktivister seg likevel inn på motorveiområdet. Politiet valgte å stoppe trafikken av sikkerhetshensyn. Demonstrantene fortsatte med nye blokkeringer i de neste fire dagene, og aksjonen fikk stor oppmerksomhet i Storbritannia.

De strenge straffene for sivil ulydighet har skapt sterke reaksjoner. FNs sjef for menneskerettigheter, Volk Turker, karakteriserte straffeutmålingen som «dypt bekymringsverdig». Den forrige FN-sjefen for menneskerettigheter, Michel Forst, som i juni 2022 ble utnevnt til verdensorganisasjonens første spesialrapportør for klimaforsvarere, uttalte at så strenge straffer for ikke-voldelige protester «ikke er akseptabelt i et demokrati.»

Støttegruppen Rebels in Prison Support drives av venner og pårørende til fengslede klimaaktivister og publiserer oppdatert statistikk over britiske klimaaktivister i fengsel. Gruppen skriver at det per mai 2025 befinner seg 24 klima- og miljøaktivister bak murene i Storbritannia, og at aktivistene i hovedsak kommer fra Just Stop Oil, Insulate Britain, Palestine Action, Extiction Rebellion og Animal Rising.

Mønsteret med lange fengselsstraffer for klimaaktivisme skaper en farlig presedens og skader Storbritannias omdømme som en demokratisk stat som respekterer grunnleggende rettigheter, mener organisasjonen Climate Right International.

Storbritannia har vedtatt nye og skjerpede lover som kritikere mener rammer ikke-voldelig aktivisme. Lovgivningen har senket terskelen for bruk av politi, arrestasjoner, varetektsfengsling og soning. FNs spesialrapportør for klimaforsvarere, Michel Forst, har gjentatte ganger advart mot den kraftige maktbruken som er brukt mot fredelige klimaaktivister. Han er bekymret for at det nye britiske lovverket «The Police, Crime, Sentencing and Courts Act» fra 2022 og «The Public Order Act» fra 2023 har blitt brukt til å kriminalisere fredelige demonstrasjoner.

OM JUST STOP OIL

Just Stop Oil var en britisk aktivistgruppe som drev med ikke-voldelig sivil motstand gjennom virkemidler som blant annet sperring av motorveier og blokkering av viktige knutepunkt i trafikken, samt tilgrising av ikoniske malerier og kunstverk for å skape medieoppmerksomhet. Blant annet kastet de tomatsuppe på Vincent Van Goghs kjente maleri «Solsikker» i nasjonalgalleriet i London.

Gruppen er endel av et internasjonalt nettverk av tilsvarende grupper.

Den norske søstergruppen heter «Stop oljeletinga». Gruppen fikk betydelig medieoppmerksomhet da to aksjonister tilgriset Monolitten i Vigelandsparken med oransje maling i november 2022. De to ble i mai 2024 dømt til hundre dagers fengsel og en bot på 10 000 kroner.

28. april arrangerte Just Stop Oil sin siste demonstrasjon i London. Gruppa valgte å legge seg selv ned. I en pressemelding skriver aksjonsgruppa at de nådde målet de satt seg i 2022, som var at Storbritannia skulle ikke sette i gang med leting etter nye oljefelt.

Aktivistene bak Just Stop Oil er i gang med andre måter å organisere seg på.

«Vi bygger nå en sosial bevegelse som er mer knyttet til forskjellige lokalsamfunn, og som er dedikert til ikke-voldelige aksjoner», skrev Just Stop Oil i en pressemelding i forbindelse med den siste aksjonen.

Global Witness er en internasjonal organisasjon som følger utviklingen av sivile rettigheter. I en uttalelse fra mars 2025 omtaler de Storbritannia som en versting i arrestasjoner og politibruk mot klimademonstrasjoner.

En undersøkelse foretatt av det britiske nyhetsnettstedet GB News viser at politiet bare på en måned i 2022 foretok mer enn 600 arrestasjoner av aktivister. Det høye antallet hang sammen med en intens periode med protestkampanjer fra britiske klimagrupper.

Rapporten Criminalization and Repression of Climate Protest fra Bristol University er den første i sitt slag som undersøker internasjonal statistikk over statlige og offentlige maktmidler benyttet mot ikke-voldelige aktivister og sivil ulydighet. Rapporten fra 2024 avdekker det forskerne mener er en alarmerende trend og peker på hvordan flere land kriminaliserer miljø- og klimaaktivisme og fredelig sivil ulydighet.

Den økende bruken av politimakt og fengsling mot klimaaktivister som deltar i ikke-voldelig i sivil ulydighet foregår også i Australia, Tyskland og Frankrike.

Det avdekkes også økt voldsbruk mot miljø- og klimaaktivister. Over 2000 aktivister globalt har blitt drept i løpet av de siste 12 årene. Tall fra organisasjonen Global Witness som siteres i rapporten, viser 2106 drap av aktivister fra 2012 til 2023. Brasil kommer verst ut med 400 drepte aktivister, etterfulgt av 298 i Filippinene, 86 i India og 58 i Peru.

Hovedforfatter av rapporten, Dr. Oscar Berglund, mener at undersøkelsene kaster et viktig lys over hvordan den økende jakten på klima- og miljøprotester blir håndtert globalt.

Berglund mener funnene klart viser at en verdensomspennende nedbryting av rettigheter er på gang, både i liberale demokratier og land med mer autoritære styresett. Forskeren mener det er urovekkende, og at resultatene i rapporten peker mot økt bruk av straff fra statlige myndigheter som reaksjon på protester, istedenfor å bruke politisk energi på å finne løsninger på utfordringene. Det er også i utakt med idealene om levende folkebevegelser som en del av liberale demokratier, ifølge Berglund.

Frykten for at lange fengselsstraffer skal virke lammende på klimaaktivisme og ha en nedkjølende effekt på det politiske engasjementet i en befolkning, har fått domstolene i flere land til å være svært tilbakeholdne med å idømme aktivister lange fengselsstraffer.

I Nederland har en talsperson for en ankedomstol i byen Haag opplyst at de ikke ønsker å skremme folk fra å delta i ikke-voldelige protester og er derfor tilbakeholdne mot å bruke fengselsstraff mot aksjonister. Derfor var ankedomstolen spesielt tilbakeholden med å bruke fengselsstraff mot aktivister som deltok i ulike former for sivil ulydighet.

Blant de 24 aktivistene som sitter bak murene i britiske fengsler er omtrent halvparten av dem unge mennesker. Forskerne bak rapporten fra Bristol University anbefaler at bruken av lovgivning ment for terror og organisert kriminalitet mot miljø- og klimaaktivister må stoppe. Slike protester bør anses som en rimelig respons på den akutte og eksistensielle klimakrisen.

↑
En ung kvinne deltar i en sitt-ned markering på Lambeth-brua i London i forbindelse med publisering av en alarmerende IPCC-rapport i april 2022.

←
Fra en demonstrasjon i det sentrale London 5. november 2022. Denne mannen bar en plakat og ropte slagord. Han ble arrestert og påsatt håndjern og venter her på å bli transportert til en lokal politistasjon.

↑↑
Forrige oppslag
Denne modige kvinnen var en av flere som ble arrestert og påsatt håndjern under en klimaprotest på Trafalgar Square, London, 5. november 2022.

Lager 157s fabrikker kastet ut av sikkerhetsavtale

FOTO: ÅSTA SKJERVØY

Undersøkelser av billigkjede åpner opp nye spørsmål om menneskerettigheter på fabrikker i Bangladesh.

TEKST CARIN LEFFLER

Den svenske billigkjeden Lager 157 selger klær over hele Sør-Norge. De siste årene har selskapet vært under lupen til både Framtiden i våre hender, norske skoleelever og tilsynsmyndigheter. Til E24 i fjor høst sa Lager 157 at de driver et kontinuerlig og omfattende arbeid knyttet til bærekraft og menneskerettigheter ved fabrikker i selskapets leverandørkjede.

Nye undersøkelser fra Framtiden i våre hender åpner opp for nye spørsmål om selskapets kontroll på leverandører i Bangladesh.

Til tross for hemmeligholdet vet Framtiden i våre hender, gjennom kilder på nettet, opplysninger fra lokale organisasjoner og vårt nettverk Clean Clothes Campaign, hvor Lager 157 produserer mange av sine varer.

I Norge fikk vi åpenhetsloven i 2022. Loven gjør selskapers innsats for menneskerettighetene til en forpliktelse. Alle selskaper over en viss størrelse og som opererer i Norge må ta ansvar for arbeidsforhold i deres globale leverandørkjeder. De må svare på spørsmål om sitt menneskerettighetsarbeid fra den som ønsker å vite mer.

To saker viser at Lager 157 har en lang vei å gå før de sikrer menneskerettigheter i sine fabrikker og jobber i tråd med norsk lovverk.

Først til den alvorligste saken.

Sak I: Unnlater å ta ansvar etter fagforeningsaktivist ble drept. For to år siden ble fagforeningsaktivisten Shahidul Islam slått i hjel av en gruppe menn utenfor en fabrikk i Bangladesh. Fabrikken leverte klær til den svenske billigkjeden Lager 157.

Overfallet skjedde rett etter at Islam hadde vært i møte med fabrikkledelsen. Der hadde han fremmet krav om at arbeiderne skulle få utbetalt utestående lønn og bonus. Selv om fabrikken hadde fått pålegg fra myndighetene i Bangladesh om å utbetale lønnen, nektet ledelsen å gjøre det.

Flere menn ble arrestert etter overfallet. En av de anklagede var administrasjonsleder i fabrikken. Mannen satt lenge i varetekt, men er nå løslatt etter kausjon.

Kort tid etter drapet på Islam kontaktet vi Lager 157 og informerte dem om hva som hadde skjedd. Vi videreformidlet også to hovedkrav fra fagforeningen Bangladesh Garment and Industrial Workers Federation (BGIWF): Den avdødes familie må få kompensasjon. Arbeiderne som jobber på Prince Jacquard skal sikres retten til å organisere seg. Faglig organisering er en forutsetning for å kunne kjempe for sine rettigheter.

Vi fikk ingen respons fra Lager 157. Det hjalp ikke at vi gjorde dem oppmerksom på en drapssak og purret selskapet på svar flere ganger.

Til slutt klaget vi inn Lager 157 til Forbrukertilsynet, som overvåker at selskaper følger åpenhetsloven. Tilsynet ga oss medhold i klagen og påla kleskjeden å svare oss. Først da kom svaret fra Lager 157. Vi ser verken i ord eller handling at kleskjeden har bidratt til kompensasjon eller fagforeningsfrihet.

I fjor høst fikk selskapet først bot for brudd på informasjonsplikten i åpenhetsloven, etter at skoleelever i Trondheim også hadde klaget inn kleskjeden. I februar vant Lager 157 ankesaken og slapp bot. Grunnen var at lovbruddet ikke var gjentagende nok.

Lager 157 er nå en kjent aktør for fagbevegelsen i Bangladesh. «Det er nesten to år siden Shahidul ble drept, og fortsatt nekter kleskjedene å ta ansvar», sa Kalpona Akter, leder for fagforeningen, til Clean Clothes Campaign.

Fagforeningen har nå startet korrespondanse direkte med Lager 157.

Den andre saken gir en pekepinn om sikkerheten ved fabrikkene Lager 157 bruker i Bangladesh.

Sak 2: Hvor sikre er Lager 157 sine leverandørfabrikker? Sikkerhetsavtalen (International Accord) ble opprettet etter kollapsen av fabrikkbygningen Rana Plaza i 2013 hvor 1138 tekstilarbeidere døde. Avtalen har gjort at mer enn to millioner arbeidere går til langt trygge arbeidsplasser i Bangladesh. 260 kleskjeder har signert på avtalen og bidrar dermed økonomisk til sikkerhetstiltak og økt trygghet for arbeiderne.

Lager 157 kjenner avtalen godt, men avviser å underskrive den.

Vi har sett på sikkerheten ved 50 fabrikker i Bangladesh som Lager 157 kjøpte varer fra i 2023 og 2024. Resultatet er nedslående:

- Etter det vi forstår kjøpte Lager 157 i 2023 og/eller 2024 varer fra ni fabrikker som ikke omfattes av sikkerhetsavtalen. Det er vanskelig å vite noe om sikkerheten ved disse fabrikkene.

- I det samme tidsrommet kjøpte billigkjeden varer fra minst fem fabrikker som er kastet ut fra sikkerhetsavtalen, eller som av andre grunner ikke lenger omfattes av denne. Lager 157 startet sitt kundeforhold ved flere av disse fabrikkene lenge etter at de hadde mistet sin status som fabrikker underlagt sikkerhetsavtalen. Utenfor avtalen blir de seks produksjonsstedene sannsynligvis ikke utbedret slik de var pålagt innenfor avtalen. Vi vet ikke nåværende status på disse fabrikkene, men det er grunn til å tro at de ikke er sikre.

- I samme periode kjøpte Lager 157 varer fra 35 fabrikker som omfattes av sikkerhetsavtalen. Det er isolert sett bra at selskapet legger mer av produksjonen til tryggere fabrikker. Problemet er at Lager 157 er gratispassasjer ved disse fabrikkene, fordi selskapet ikke har signert på den juridisk bindende avtalen. Derfor betaler de heller ikke kontingent for å drifte sikkerhetsarbeidet.

De siste fem årene har selskapet sin eneste eier, Uno Stefan Palm, tjent 825 millioner svenske kroner. I Norge er det færre butikker enn i Sverige, og i samme periode har gevinsten vært på cirka 30 millioner kroner. Erstatningskravet for enken til Shahidul Islam, som er regnet ut etter en internasjonal standard, er på 2,2 millioner kroner.

Kontrasten mellom Lager 157 sin profitt og den sårt trengte erstatningen er i seg selv et symbol på maktforskjellene i tekstilindustrien.

Lager 157 tilbyr ultrabillige t-skjorter, topper og jeans. De har ni butikker i Norge, med ambisjoner om å åpne flere. Lager 157 er i ferd med å bli en stor aktør. Det betyr at de også må bli en seriøs aktør, som viser at de tar ansvar for at arbeidsforholdene hos deres leverandører er i tråd med åpenhetsloven.

Carin Leffler er fagrådgiver for leverandørkjeder i Framtiden i våre hender og var involvert i klagesaken mot Lager 157 til Forbrukertilsynet.

→
Kalpona Akter er fagforeningsleder i Bangladesh Garment and Industrial Workers Federation. Nå ønsker hun direkte dialog med kleskjeden Lager 157.

FOTO: SIGURD JORDE

Tilsvar

Ingen svar å få

Lager 157 ble kontaktet av ansvarlig redaktør med tilbud om å imøtekomme opplysningene som blir fremmet av Framtiden i våre hender. Lager 157 ble kontaktet seks dager før Folkevett gikk i trykken. Selskapet fikk utvidet frist etter fristen hadde løpt ut. Lager 157 svarte ikke på oppfordringen fra Folkevett innen magasinet gikk i trykken den 28. mai.

NYHETSVERDI

Framtiden i våre hender har spurt de største kleskjedene i Norge om deres klær stammer fra fracking. Svarene er like enkle som de er urovekkende: *Det kan godt hende*.

TEKST ÅSA PAASKE GULBRANDSEN

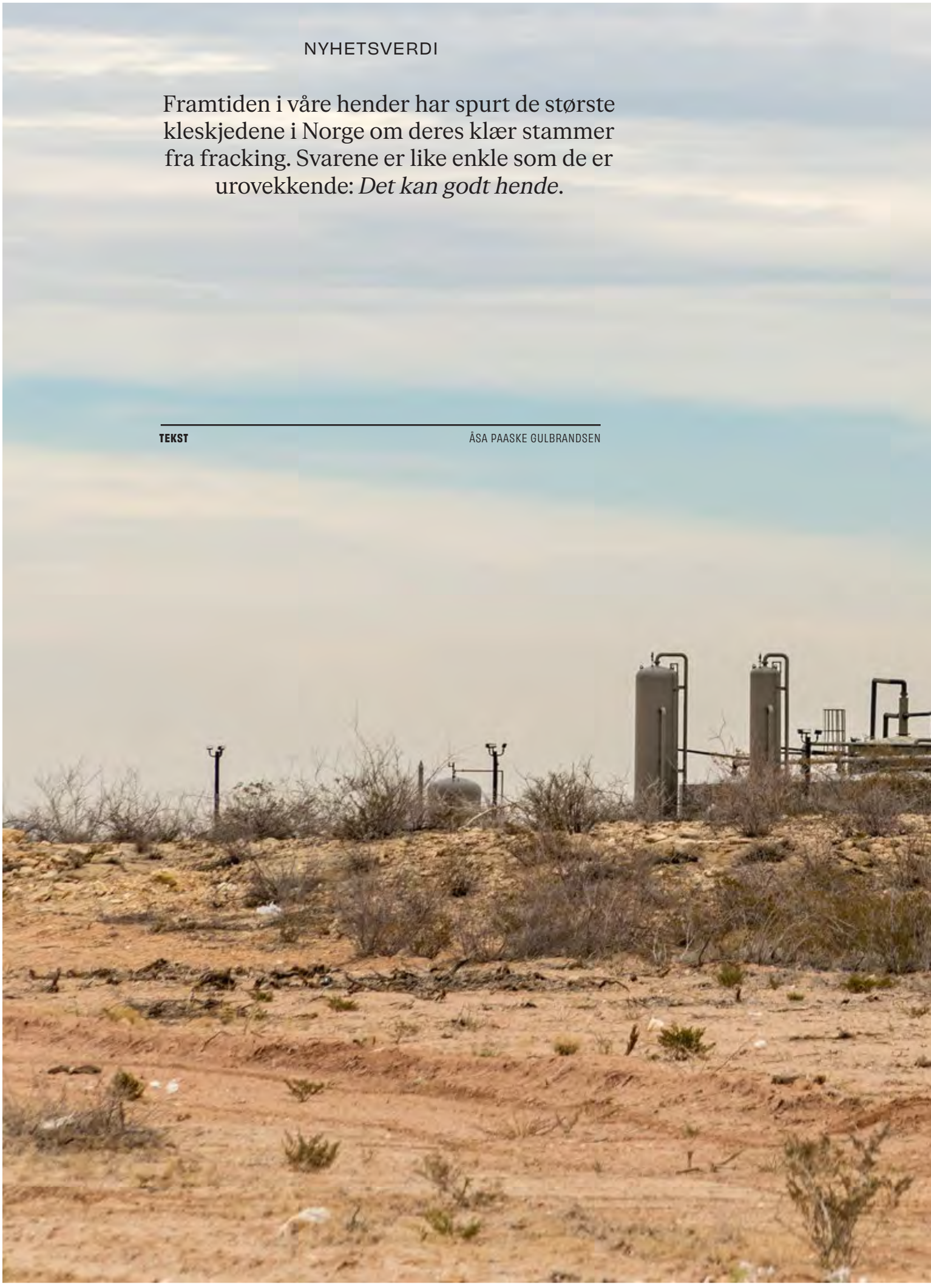

Fast fashion-kjeder i Norge kan ikke utelukke omstridt metode

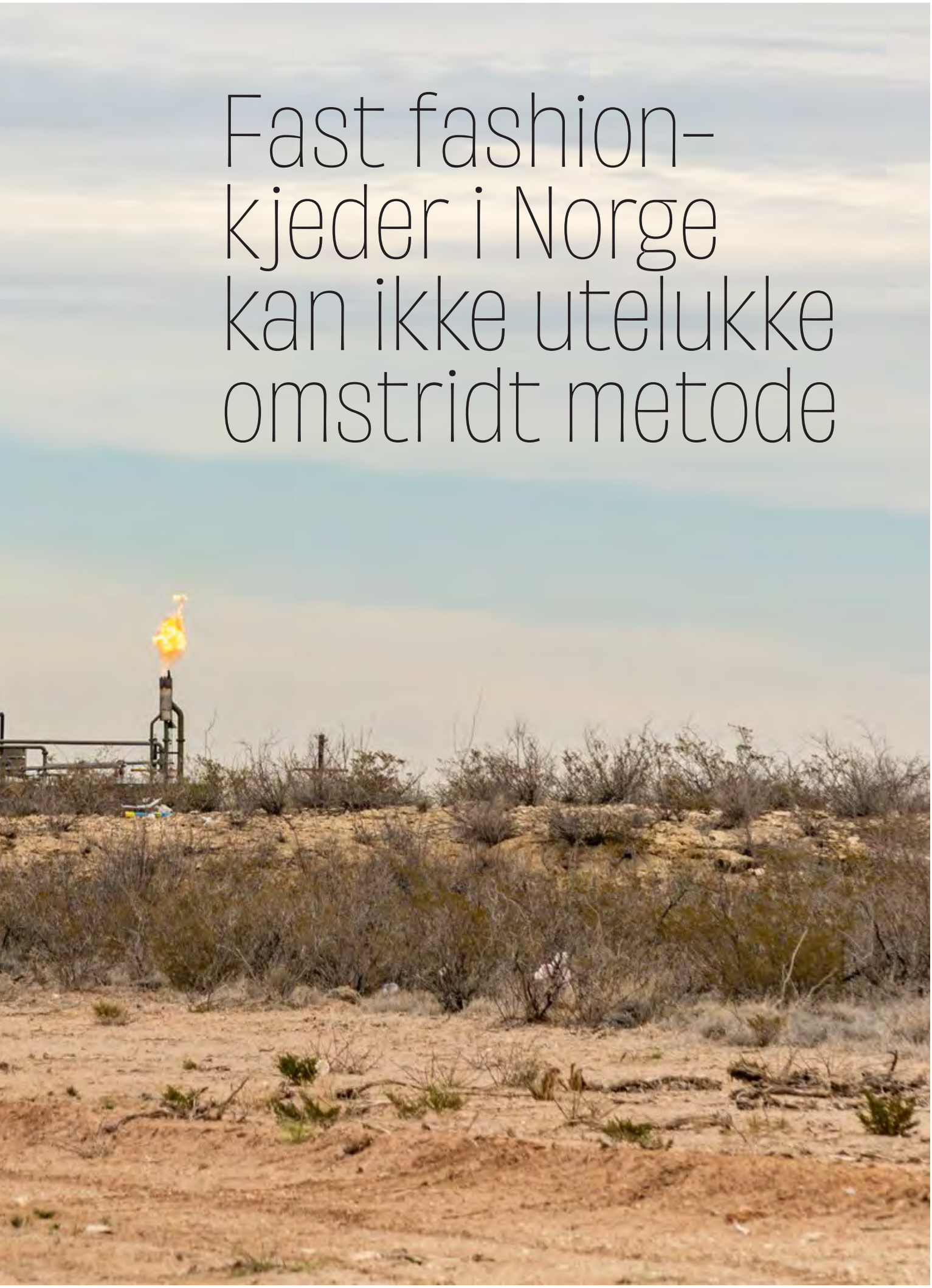

«Hvilken olje og gass som pumpes inn i klærne er uvisst.»

←
Forrige side
Brenning av overskuddsgass på frackingplattform i Permian Basin, USA.
FOTO: HABESEN/ISTOCK

→
Denne siden
Fracking er svært naturødeleggende, forurensende og helseskadelig for folk som bor i nærheten.
FOTO: JAMES GABBERT/ISTOCK

↓
Neste side
Vasking av PET-flasker på sorteringsanlegg.
FOTO: NORDRODEN/ISTOCK

Du kjenner kanskje igjen betegnelser som polyester, akryl, nylon eller polyamid fra vaskelappen på klærne dine. I dag er godt over halvparten av klærne som produseres laget av plast. Kleskjedene bygger store volumer og raske trendskifter på billige plastfibre spunnet av olje og gass. Den enorme produksjonen og enorme forbruket av «fast fashion» er med på å forlenge oljealderen.

Mennesker og natur i andre deler av verden betaler en høy pris for overforbruket av klær, som ikke reflekteres i prislappen på plaggene.

Gigantiske kleshauger har blitt et globalt avfallsproblem og tyter ut i naturen i sør, om det er i Atacamaørkenen i Chile eller på stranden i Ghana. Kleskjedene har fått i de glatte lag av organisasjoner, politikere og kjendiser. Men de fortsetter som før.

Hvor kommer alle disse klærne fra? Råvaredebatten har gått under radaren.

Som all annen førstegangsplast lages polyesterfiber av olje eller gass. Petrokjemiske prosesser omdanner oljen eller gassen til pellets av polymer som smeltes om og spinnes til polyester.

Klesindustrien henter råmateriale til billig polyester med miljøskadelige frackingmetoder. Det viser en omfattende kartlegging fra den amerikanske miljøorganisasjonen Stand Earth. De kobler 107 kleskjeder til fracking i Permian-feltet, som strekker seg over Texas og New Mexico i USA. Blant dem gigantkjedene Hennes & Mauritz, Zara og Lululemon.

Fracking, hydraulisk fraktuering på norsk, er regnet som en av de mest forurensende utvinningsmetodene for olje og gass. Vann, sand og kjemikalieblandinger blåses med høyt trykk ned i sprekker i grunnen, og presser ut olje og gass. Fracking er ulovlig i de største europeiske landene.

Metoden er svært naturødeleggende og forurenser grunnvannet og lufta i området rundt. Innbyggerne i nærheten av frackingen utsettes for alvorlig helserisiko fra eksponering for kjemikalier og metangasslekkasjer til luft og vann. Ifølge det amerikanske miljøverndirektoratet (EPA) er det bo i nærheten av utvinningsvirksomhet forbundet med økt risiko for kreft. En studie av barn født før og etter frackingvirksomhet i Pennsylvania viste både lavere fødselsvekt og dårligere spedbarnshelse.

Framtiden i våre hender har spurt de største kleskjedene på det norske markedet om de selger klær som har opprinnelse i fracking.

Svarene fra kleskjedene er nedslående:

Ingen av de som hittil har svart på henvendelsen kan utelukke fracking som utvinningsmetode for råvarer brukt i klærne de selger.

Varner oppgir at det i dag ikke finnes noen måter å spore råvaren på, fordi den tilhører en annen industri. Kappahl kan heller ikke utelukke fracking, men peker på deres satsning på mest mulig resirkulert polyester i sine kolleksjoner og målet om mer biobasert syntetisk materiale.

Hennes & Mauritz svarer at de ikke har detaljert informasjon om utvinningsmetode for råstoff, men at de har som mål å redusere mengden førstegangsbruk av syntetiske stoffer utvinnet av olje eller gass. Målet er å bruke hundre prosent resirkulert polyester innen 2025, opplyser kleskjeden.

Inditex, selskapet bak klesgiganten Zara, svarer ikke tydelig på om de kan utelukke fracking i sin →→

Hva gjorde Stand Earth?

- Miljøorganisasjonen Stand Earth har i en ny rapport avdekket klesselskapenes leverandørkjeder helt ned til råvarenivå. Rapporten, med det beskrivende navnet *Fracked Fashion: How the Fashion Industry is fuelling Big Oil's appetite for Fracking* bygger på en omfattende kartlegging av klesselskapenes leverandørkjeder.

- Nærmere 300 000 rader med tolldata fra ulike kilder er analysert og kryssjekket med data samlet for å avdekke skjulte leverandørkjeder som kobler kleskjeder til frackingindustrien i Permian-feltet. Denne undersøkelsen resulterte i over 500 leverandørkjedekoblinger mellom olje- og gassutvinnende selskaper og etan- og polyesterselskaper i ulike land og kleskjeder verden rundt. Da kartleggingen ble publisert i desember 2024, viste dataen at 107 merker hadde koblinger til fracking i området.

- Stand Earth påpeker at koblingen alene ikke nødvendigvis er bevis for å koble et selskap til frackingutvinning. Den samlede mengden koblinger i leverandørkjedene sannsynliggjør likevel at mange kleskjeder bruker polyestertråd laget av råstoff som er utvunnet i Permian Basin, og bidrar til å forlenge oljealderen.

- Kartleggingen viser en rekke forbindelser som vitner om en svært lang verdikjede fra fracking til fashion.

KALDE FAKTA

Eksplosjonen av plastklær

- Den globale etterspørselen etter plast er nærmest doblet siden år 2000 og har forbigått andre materialer som stål, aluminium og sement, ifølge Det internasjonale energibyrået (IEA). Vårt enorme forbruk av fast fashion har spilt en betydelig rolle i denne utviklingen.

- På nittitallet tok plastfibre over for bomull som det dominerende fibret i global tekstilproduksjon, og utgjør over halvparten av all fiberproduksjon ifølge miljøstiftelsen Changing Markets. Tekstilsektoren har med det blitt verdens tredje største forbruker av plast. Ifølge Changing Markets er det forventet at syntetiske fibre vil utgjøre over sytti prosent av all fiberproduksjon innen 2030. Polyester dominerer innen de syntetiske materialene. Produksjonen er nidoblet de siste femti årene, og prisen er under halvparten av bomull.

- Plastens inntog har gjort produksjon billigere, volumene større, og trendskiftene raskere.

leverandørkjede. De trekker også fram viktigheten av resirkulert polyester.

Både Lindex og Voice svarer at det ikke er mulig å utelukke at syntetiske fiber er utvunnet fra fracking. Heller ikke Bestseller, selskapet bak blant annet Jack and Jones og barneklesmerket Name It, kan utelukke den omstridte metoden i sine verdikjeder. Begge peker på kompliserte, globale verdikjeder uten full gjennomsiktighet.

Ingen av de spurte kleskjedene, som hittil har svart oss, vet om klærne de selger kommer fra fracking. Ingen peker på reduserte volumer. Alle peker på resirkulert polyester som den bærekraftige løsningen.

Da Folkevett gikk i trykken i mai, hadde Gina Tricot fremdeles ikke svart på våre spørsmål om opprinnelsen til råvarene i deres klær.

Da Framtiden i våre hender i fjor kartla kleskjedenes plastbruk, kom det fram at verken Hennes & Mauritz, Varner, Kappahl, Lindex, Bestseller eller Gina Tricot har planer om å redusere bruken av natur- og klimaskadelig plast i klærne de selger. Tvert om vil mange av kleskjedene øke sin plastbruk i framtiden.

Overproduksjon og overforbruk av klær bidrar med andre ord til å øke etterspørselen etter fossile råvarer. Hvilken olje og gass som pumpes inn i klærne er uvisst.

Hvis råvareutvinning er problemet, er løsningen å bruke materialene som allerede er i omløp. Det er løsningen klesbransjen selv har utpekt.

Men sannheten er at per i dag blir kun én prosent av alle verdens tekstiler gjenvunnet, og resirkulert polyester er et blindspor.

Resirkulert polyester lages av plastflasker av plasttypen PET. Omdanning fra PET-flasker til tekstil er i realiteten en nedgradering. Fiberen kan ikke resirkuleres videre. Plastflaskene kunne fortsatt å være plastflasker, i stedet for å bli råstoff til overproduksjon av klær. Bruken av resirkulert polyester øker, for eksempel oppgir Hennes & Mauritz at hele 94 prosent klærne deres består av resirkulert polyester.

En klesbransje som ønsker å fremme bærekraft bør se på løsninger for å redusere fiberproduksjonen, heller enn å bytte ut plastfibre med plastmateriale som tilhører en annen verdikjede.

Den farlige veksten i klesproduksjon er både avhengig av og bidrar til utviklingen av fracking. Kleskjedene og myndigheter spiller en rolle i å endre dette skadelige avhengighetsforholdet.

Kleskjedene bør forplikte seg til å nedskalere bruken plast, både ny og resirkulert. I tillegg må de være åpne om, og ha kontroll på, leverandørkjedene helt ned til råvarenivå.

Myndighetene må sørge for at styrkeforholdet mellom et bærekraftig klesforbruk og billig fast fashion endres. Framtiden i våre hender mener at miljøkostnaden fra tekstiler må reflekteres i prisen. Samtidig må momsen fjernes på bruktkjøp, reparasjon og utleie av klær.

Åsa Paaske Gulbrandsen er rådgiver innen tekstil i Framtiden i våre hender.

Når naturen får vere helten,
frå mold til mjuk hud
Ville vekster frå Vossabiagarden. Økologiske planteoljer.
Beskyttande bivoks.
Heilskapleg hudpleie: plukka med hjarte, rørt med hender.
Vossabia er skapt for å pleie deg – og planeten.
VossaBia
Vossabia - ville vekster - varm visdom

Selskapslokale med økologisk mat
ØKOLOGISK
Debio
ØKOLOGISK
På Nesodden med egen brygge. Priser og info: Hellviktangen.no

Bondevett

«Jeg vil ikke produsere mat på dugnad», sa jeg til kjæresten min da han begynte å dyrke grønnsaker.

Lykkelig som liten

TEKST ELISABETH FAGERLAND
FOTO SIGURD VASSENDEN

Er det mulig å livnære seg som småskala grønnsaksprodusent i Norge? I dag driver vi markedshagen Grønt frå Grindal i Rennebu. På et areal tilsvarende en fotballbane, dyrker vi og våre ansatte over femti ulike grønnsaker fra mai til oktober. Alt fra salat og gulrot til agurk, gresskar, rødbete og bondebønner.

Vi blir stadig overrasket over hvor godt grønnsakene vokser. Hagen ligger midt i det som omtales som «graslandet Norge». Her er det så kaldt, kupert og karrig at bare 3,5 prosent av arealet brukes til jordbruk. Av dette lille arealet er det bare en tredjedel som skal kunne brukes for å dyrke menneskemat, resten egner seg kun som beiter og dyrefôr. Det er iallfall det man sier. Jordflekken vår finnes ikke engang i Nibiokartet som viser potensialet for grønnsaksproduksjon i Norge.

Grønnsakene ser også ut til å trives andre steder i landet. Fra Bøtun i vest (Luster) til Grønne Saker i nord (Alta) og Avdem Gardsgrønt på Lesja, 600 meter over havet. Kanskje er det andre ting enn jord, vær eller topografi som hindrer oss fra å være mer selvforsynte på bær, frukt og grønnsaker i Norge?

Mer om det senere.

Men først, hva er en markedshage, og hvorfor har de igjen blitt aktuelle?

Markedshagen er et gammelt konsept i ny drakt, og refererer til kommersielle grønnsakshager som selger direkte til forbruker. På 1700-tallet var det de bynære markedshagene som produserte grønnsaker til innbyggerne i Paris. Selve dyrkingen ble gjort med håndredskaper, og var derfor både arbeidsintensiv og arealeffektiv.

Markedshagene forsvant da fossile brennstoff, kjemiske sprøytemidler og kunstgjødsel revolusjonerte landbruket. Den industrielle revolusjon påvirket også samfunnets idéer om utvikling. Ettertiden har vært preget av en nesten religiøs dyrkelse av økonomisk vekst, teknologioptimisme og effektivisering. På syttitallet oppfordret derfor EU små bønder til å forlate landbruket. Gårdene skulle bli færre, men større.

Økonomen Ernst Friedrich Schumacher fryktet at utviklingen ville føre til massemigrasjon mot byene på bekostning av bygda, og forringelse av skjønnhet, mangfold, jordhelse og kretsløp.

I boken *Small is Beautiful: A Study of Economics As If People Mattered* fra 1973 foreslår han derfor en alternativ utvikling, stikk i strid med det rådende paradigmet: «Production by the masses, rather than mass production». Lokal produksjon basert på lokale behov, med menneskeskalert og hensiktsmessig teknologi.

Førti år senere leser jeg «Small is profitable», første kapittel i *The Market Gardener*. Boken er skrevet av Jean-Martin Fortier, en kanadisk grønnsaksbonde som har gjort det til sitt livs mål å erstatte «mass agriculture» med «en masse bønder».

I boken forklarer Fortier hvordan han og hans kone, Maude-Hélène, har klart å gjøre småskala grønnsaksproduksjon lønnsomt, uten å forsake de verdiene som Schumacher ville verne om. Hemmeligheten? *Market gardening* – en arbeidsintensiv og arealeffektiv produksjon med enkle, smarte håndredskaper og direktesalg.

Markedshagemodellen svarer på utfordringer i grøntnæringen som lav rekruttering, dyre investeringer og høy risiko. Det er en reaksjon på at dagens bonde må signere sårbare avtaler med få, mektige dagligvarekjeder, hvis hen i det hele tatt får innpass. Og på monokulturer, som gjør oss mer avhengige av kjemiske sprøytemidler og utenlandske sesongarbeidere.

Dette skriver jeg ikke for å undergrave «vanlig» grønnsaksproduksjon. Den er kjempeviktig, og sørger for norske råvarer i butikken. Men vi må ta utfordringene på alvor, om det skal produseres mer bær, frukt og grønt i Norge. Landbruket kan ikke være en «one size fits all». Det trengs mangfold i både bønder, driftsformer, råvarer og salgskanaler. Alle har sine fordeler og ulemper, styrker og svakheter.

Kjæresten min og jeg hadde aldri turt å starte kommersielt med grønnsaker uten markedshagemodellen. Nå har vi drevet Grønt frå Grindal gjennom seks dyrkesesonger, og forbereder oss på den syvende. Vi har hele veien delt Fortier sin pragmatiske idealisme og teknikker, i håp om å gjøre grønnsaksproduksjon til et levebrød. I fjor omsatte vi for 890 000 på cirka syv dekar. Etter at innkjøp, enkle investeringer og tarifflønn til ansatte var betalt, satt vi igjen med 330 000 kroner på deling, eller 163 kroner i timen. Feriepenger og pensjon må vi ordne med selv.

Vi har jobbet hardt og målrettet i flere år, og er kjempestolte over det vi har fått til. Vi har en høy omsetning per dekar og dyrker mye mat på et lite areal. I fjor solgte vi blant annet ett tonn salat, ett tonn potet, 500 kilo mainepe, 400 kilo hver av rødbete, squash, gulrot og bær, og 350 kilo belgvekster. Det er bare en brøkdel av de over femti kulturene vi dyrker.

Likevel tjener vi fortsatt under halvparten av gjennomsnittslønnen i Norge, og jobber dermed på dugnad halve arbeidsdagen. Dersom «en masse» folk skal tørre å satse på grønnsaksproduksjon, og orke å bli der, må vilkår og lønn bli bedre. Små marginer gjør det dessuten vanskeligere å drive bærekraftig. Vi blir ofte nødt til å gjøre kompromisser, som å bruke mer plast enn det vi ønsker.

→
Grønnsaksprodusent Elisabeth Fagerland er opptatt av smådrifts-fordeler i landbruket. Hun håper på en framtid der bønder kan leve av en liten, men effektiv og bærekraftig grønnsaks-produksjon.

Elisabeth Fagerland er gartner og gastronom, og forfatter av *Sesong-kokeboka*. Hun har studert øko-logisk landbruk og har en bachelor-grad i gastronomi fra Italia.

Endring av tilskudd bør være et av verktøyene i verktøykassen. I dag kvalifiserer for eksempel ikke markedshager til avløsertilskudd, fordi vi dyrker på et areal mindre enn ti dekar. Avløsertilskuddet skal dekke lønnskostnader for en vikar i forbindelse med svangerskap, fødsel og egen eller barns sykdom. Det er særlig viktig for markedshager, ettersom kvinne-andelen er så mye høyere enn i landbruket ellers, med 70 prosent mot 17 prosent.

Andre tilskuddsordninger favoriserer store pro-duksjoner med lite variasjon, fordi de beregnes ut ifra areal (distriktstilskudd) og kilo (produksjons-tilskudd). Sistnevnte gjelder bare for en håndfull kulturer, og utløses først når du har omsatt for en gitt mengde: minst to tonn tomat og agurk, to tonn frukt, ett tonn bær eller 5000 salathoder. I Nord-Norge gjør de ting litt annerledes. Der kan man også få tilskudd for matpotet og frilandsgrønn-saker. Jeg mener at denne ordningen bør utvides til å gjelde hele landet, under visse vilkår.

Til syvende og sist er likevel etterspørsel og beta-lingsvilje det viktigste for oss grønnsaksbønder. Det hjelper ikke å produsere noe som ingen vil kjøpe.

Mange har dessverre blitt mer fortrolige med im-porterte, eksotiske råvarer enn det grønnsaksmang-foldet som faktisk kan dyrkes i Norge. Jeg tror at det handler om tilgjengelighet i butikk og fravær av relevante oppskrifter i kokebøker og fra influensere.

Bondebønner, for eksempel, kan brukes i stedet for avocado i guacamole, erstatte kikerter i falafel eller gjøre brownies fri for gluten og rik på protein. Det er en fantastisk belgvekst som vi bør dyrke og spise mer av, men som folk flest ikke kjenner. Der-med tør heller ikke butikkene å satse på produktet. Det er en evig runddans, og den tar oss ingensteds.

Det er også viktig at folk kjenner verdien av lokal råvareproduksjon. Nordmenn bruker i dag en min-dre andel av lønna på mat, enn de fleste i Europa. Det skulle man ikke tro, når man ser det overdrevne prisfokuset i alt fra VGs matbørs til Debatten i NRK. Pengene bruker vi heller på reiser, oppussing og et vulgært forbruk. I Europa er det bare innbyggerne i skatteparadiset Luxembourg som har høyere for-bruk enn oss.

Noe av det som kjennetegner de lønnsomme mar-kedshagene i USA og Canada, er at de befinner seg i områder hvor «back to the land»-bevegelsen vokste frem i syttiårene. Der finner du levende, bondestyrte markeder og god betalingsvilje. Det er underforstått at ei krone lagt i lokale råvarer, er ei krone investert i sunn mat, god helse, levende lokalsamfunn og bio-logisk mangfold. For ikke å snakke om beredskap, i form av nasjonal frøproduksjon, tilgjengelig utstyr og infrastruktur, håndbåren kunnskap og jord som holdes i hevd.

Jeg vil at det skal kunne gå an å livnære seg som småskala grønnsaksprodusent i Norge. I hagen job-ber vi kontinuerlig med å forbedre egne systemer, sånn at vi blir gode og effektive. Jeg håper at land-bruket og staten også ser på tilskuddsordningene, og at du, som forbruker, støtter opp om lokal matpro-duksjon. Det kan du gjøre ved å sjekke ut din lokale Reko-ring, Bondens Marked, andelslandbruk eller produsentenes egne grønnsaksabonnement. Eller ved å støtte restauranter som bruker lokale råvarer.

Kanskje finner du noen bondebønner på veien?

Det vi kjøper og brenner

TEKST LOTTE SHEPHARD
FOTO SARA ANGELICA SPILLING / PUDDER AGENCY

På gjenvinnings-stasjonene fungerer de ansatte som en nødbrems for at brukbare ting går til ombruk i stedet for å gå opp i røyk. Men de rekker ikke å redde alt.

Knusemaskinen er allerede i gang når Folkevett dukker opp på Haraldrud gjenvinningsstasjon i Oslo en torsdagsmorgen. Gjenvinningsstasjonene i Oslo har omtrent én million besøk i året.

Møtet med konteinerne er overveldende. Det er mye som kastes. De fleste av oss har en evne til å akkumulere ting, for å så spa dem ut i skippertak med den årlige vårrengjøringa. I konteinerne ligger rester av liv vi har lagt bak oss.

– Det kommer mange dødsbo hver eneste dag. Folk kaster fulle esker med ting og ser ikke engang oppi dem, forteller en ansatt som går forbi mens vi studerer en av konteinerne. Oppi ligger en full salong i blomstrete tekstil.

– Folk kaster mye møbler. Vi huker tak i folk om vi rekker det og får de brukbare møblene inn i ombruksstasjonene. Akkurat kontorstoler får vi inn mye av, så der er vi litt mer selektive, forteller Egil Ryvik. Han har jobbet i bransjen lenge og hjelper folk som kommer på stasjonen.

I konteineren ser vi søppelsekker med klær.

– Noen vil ikke at klærne skal gjenvinnes, fordi klærne er fra dødsbo, sier Ryvik.

Metall får de best betalt for.

– Det er dyrt å lage nytt og lett å gjenvinne. Med mindre det er elektronikk, som inneholder verdifulle sjeldnere metaller, men også farlige stoffer og materialer, forteller Egil Ryvik.

– Det er helt vilt at folk kaster så mye. Det er et systematisk problem, sier Kristian Nøkleby. Han er møbelsnekker som også redder ting fra brenning. På «gis bort»-seksjonen på Finn.no finner han stadig noe å bruke i prosjektene sine.

– Vi har ikke lov til å gå i konteinerne og plukke. Vi må fange opp før folk kaster det. På Frogner hender det at folk kaster ut de originale franske dobbeltdørene. De får dem ikke ned trappa, så de må sage dem i tre deler. Det burde vært bot for den type ødeleggelse, mener Nøkleby. ➔

→
– Hva var det forrige lørdag, 'a? Tror det var 1300 biler her, jeg, sier Fritz Lütcherath (t.v.) og forteller at det noen ganger er så mye trafikk inn at politiet må dirigere.

←
En Ikealampe, antakelig fra åttitallet, som kundeveileder Ryvik hindret fra å havne i brennekonteineren. Flere gjenbruksbedrifter kommer ukentlig og henter ting, som Fretex, Bokia, OsloKollega, Maritastiftelsen og Norsk Ombruk. Dessuten har to av stasjonene ombrukstelt med gratis ting. På Haraldrud er det gjerne kø når teltet åpner.

↓
– Det blir fremdeles kastet mye som kunne gått til ombruk. Vi klarer ikke å se alt, sier Egil Ryvik.

↓
Et ektepar har ryddet i boden. Noe går til brenning og noe til ombruk.

→
Ikke optimalt. Materialer i originalemballasjen som har gått rett til forbrenning.

→
Forbrenningskonteinerne fylles opp raskt, med restavfall som ikke kan gjenvinnes, eller det ikke er kapasitet til å gjenvinne. Innholdet brennes og blir til energi til fjernvarmeanlegget til Oslo. Konteineren for u-impregnert trevirke fylles opp raskest og gjenvinnes til nytt trevirke.

↓
Kristian Nøkleby redder ting på Finn.no og i køen inn til gjenbruksstasjonene. Han drømmer om å ha et ombrukstelt i Maridalen for å få plass til alle tingene han redder, og gi dem videre.

– Rotårsaken til at vi kaster så mye er at vi har et av de høyeste forbrukene i verden. Noen løsninger kan være et strengere lovverk for hva produkter lages av, slik at det blir enklere å materialgjenvinne, et bærekraftig marked for de gjenvunne materialene, og det må lønne seg å bruke disse fremfor nye materialer. Dette mangler i dag, sier Jørgen Bakke Fredriksen, kommunikasjonsrådgiver i Renovasjons- og gjenvinningsetaten.

Vi spør ham om den nylig innførte avgiften for å levere til gjenbruksstasjonen for privatpersoner. Terskelen for å sortere hjemme og deretter dra å levere ting er kanskje allerede høy for noen. Tror han at flere kommer til å kaste ting rett i søpla hjemme eller på bråtebrannen i hagen?

– Det er ulovlig, så det håper jeg ikke, sier Bakke Fredriksen. Han tror ikke avgiften skremmer bort folk.

– Vi har godt med besøk gjennom året, og veldig mange er flinke til å bruke stasjonene våre. sier han.

Vi forlater stasjonen og går forbi konteineren med den blomstrete salongen. Knusemaskinen har gjort sitt, og møblene er nå klare for brenning og et nytt liv som fjernvarme.

Pling pling!

Kan push-varsler redde maten?

Takket være en daglig tekst-melding kastet seks av ti mindre mat i et nytt eksperiment.

Pling!

TEKST LOTTE SHEPHARD

Vi kaster omtrent 35 kilo mat hver i året. Tørt brød, middagsrestene vi «glemte» og grønnsakene vi la i kjøleskapet for å dø.

Nylig gjorde atferdsbyrået Nudgelab et eksperiment i samarbeid med Matvett AS, matbransjens selskap for å kutte matsvinn. De ville se om folk kunne bli mer bevisste på matkasting og redusere matsvinnet sitt på åtte uker.

– Ingen vil aktivt kaste mat. Vi har et ønske om å spise opp maten. Likevel kaster vi mat. Dette gapet mellom intensjonen og det vi faktisk gjør har vært utgangspunktet for dette arbeidet, sier Irmelin Bergh. Hun jobber med adferdsendring i Nudgelab og har doktorgrad i psykologi.

– Hjernen vår tar ofte snarveier for å ta raske beslutninger. Vi blir effektive, men det kan føre til tankefeil, eller bias som det kalles, forteller hun.

En tankefeil er at vi velger belønning i øyeblikket fremfor gevinst lenger frem i tid. Det er enklere å kaste middagsrestene nå, enn å spare på det til senere. Eller at vi overvurderer vår egen selvbeherskelse i fremtidige situasjoner; «jeg kaster jo ikke *så* mye mat».

«Nudging» er å påvirke folks valg ved å gjøre den oppførselen vi vil ha enkel å velge. Dulting, som det heter på norsk, har de siste årene blitt et populært verktøy for å gjøre oss mer klimavennlige. Vi blir dultet med mindre tallerkener på buffeter og fargede poser til resirkulering. Matbutikken bruker dulting for å få oss til å handle mer.

Nå kan vi altså dultes til å kaste mindre av maten vi ble dultet til å kjøpe mer av.

I eksperimentet deltok totalt 231 mennesker i en kontrollgruppe og en dultegruppe. Deltakerne i begge gruppene valgte tre matvarer som de skulle slutte å kaste. Etter åtte uker kastet seks av ti mindre mat på tvers av gruppene. Tre av fire deltakere kastet mindre av andre matvarer i tillegg.

– Jo mer konkret mål, desto bedre. Da er det lettere å få den viktige mestringsfølelsen. Har vi ikke troa, så er det vanskelig å komme i gang og i det hele tatt gjennomføre. Det kan oppstå en såkalt «what the hell»-effekt. Altså at dersom vi kaster noe én gang, så er det lett for at vi gir opp, forteller Bergh.

Hver mandag fikk dultegruppa en motiverende tekstmelding basert på adferdspsykologiske grep som skulle sørge for at ingen falt fra. Ny uke, nye muligheter.

– Vi brukte «ny start»-effekten, altså at vi er spesielt motiverte når noe defineres som starten på noe nytt. Jo mer relevant og personlig budskap, desto mer motiverende, forteller Bergh.

Deltakerne mottok også daglige tekstmeldinger med påminnelse om å logge gårsdagens matkast.

– Ingen husker hva de kastet i forrige uke. Derfor måtte deltakerne logge daglig. Dette var kjernen i eksperimentet. Påminnelser gjør at vi lettere klarer å endre oss. Vi må trene for at nye vaner skal bli automatikk. Forskning sier at det kan ta alt fra bare noen få uker til et helt år å endre en vane, forteller Bergh.

Så enkelt kan det gjøres. Men varslingene må være på telefonen, tiden for «ikke forstyrr» er over.

– Noen av deltakerne sa at det var litt masete, men at det faktisk var disse påminnelsene som gjorde at de husket på hva de skulle endre, sier Bergh.

Og da er det vel verdt med litt during fra telefonen. For bare små endringer kan ha store ringvirkninger.

– De som hadde mål om å kaste mindre brød ble mer bevisst på hvor mye brød de kastet. Flere så at det var et større problem enn de trodde. Og de fikk lyst til å gjøre noe med det, sier Bergh.

Forskerne ble overrasket over at det tok så kort tid å endre adferd.

– Tradisjonelt forsøker vi å endre holdning først, slik at adferden skal følge etter. Men det tar jo lang tid. Her har det motsatte skjedd, sier hun.

De rette holdningene trenger nødvendigvis ikke å være på plass, så lenge adferden er det.

Vi kan altså endre oss til å bli mer klimavennlige «bare» ved hjelp av konkrete mål og tekstmeldinger. Er aberet at vi må inn i et kaos av pushvarsler for å endre alt vi skal bli bedre på? Sykle mer, kjøpe færre ting, spise mer planter og slutte å fly – pling pling pling!

– Vi er jo lei av apper og notifikasjoner, så svaret er nei. Kontrollgruppa uten varsler endret også adferd. Bare det å fylle ut et spørreskjema om matkasting og å sette seg et konkret mål har effekt, sier Bergh.

Hva hjelper egentlig denne dultingen når vi først blir dultet i motsatt retning til å handle mer enn vi trenger i matbutikken?

– Ofte er det vi enkeltmennesker som må skjerpe oss. Vi må klare å stå imot tre for to-tilbudene. Ikke kaste mat. Men beslutningene kan tas på et høyere nivå som gjør det lettere for oss å gjøre det rette, avslutter Bergh.

Eksperimentet ble bestilt av Matvett, et selskap som eies av NHO Mat og Drikke, Dagligvareleverandørenes forening (DLF), Dagligvarehandelens miljøforum, NHO Reiseliv og Virke. Matvett skal gjøre det enklere for aktørene i bransjen å kaste mindre mat i, tillegg til å bedre lønnsomheten for bedriftene.

Likevel er eksperimentet skreddersydd for at maten skal reddes hjemme, ikke i butikken. Vi spør Matvett om hvorfor eksperimentet utført på individnivå.

– Vi må tenke nytt for å få med oss forbrukerne som står for over førti prosent av det kartlagte matsvinnet i Norge. Både matsvinnutvalgets rapport og flere EU-studier peker på dulting som et effektivt tiltak for å få ned matsvinnet hos forbrukerne, sier Anne Marie Schrøder, kommunikasjonssjef i Matvett.

Schrøder mener at det er vanskelig å nå frem til husholdninger med budskap og tiltak. Hun håpet at eksperimentet skulle vise at enkle grep som dulting kan få folk til å kaste mindre mat.

– Nå har vi bevisene vi trenger for å påvirke både myndigheter og matbransje om at dette er et effektivt tiltak som bør videreutvikles og satses på fremover. Vårt mål er å få til en nasjonal utrulling der både kommuner, dagligvarekjeder og hoteller er med og med myndighetene som medavsender. sier hun.

Schrøder forteller at matbransjen har satt i gang flere tiltak for å redusere matsvinn hos husholdningene, som nedprising av varer med kort holdbarhet, ulike pakkestørrelser og såkalte 2D-koder på emballasjen.

De nye 2D-kodene på matvarene i butikken skal i framtiden gi oss informasjon om holdbarhetsdato på maten hjemme i kjøleskapet og hva slags matretter vi kan lage ut av den for å redde maten fra å havne i søpla.

Alt du trenger er en app med varsler skrudd på.

←
Anne Marie Schrøder fra Matvett (t.v.) og Irmelin Bergh fra Nudgelab har samarbeidet i et dulteeksperiment for å redusere matsvinn.

Det er folkevett å slå seg løs

En mann i blå snekkerbukse og rutete skjorte ser rett i kamera. Håndflatene sier «hør nå her», han er midt i et resonnement. Rundt ham er en haug av folk, flokken hans kanskje, både gamlinger og unger. Bak er Eidsvollsmaleriet.

Jepp, gjengen står på Stortingspresidentens talerstol.

Slik ble forsiden på aller første Folkevett, august 1979. Bildet er ikke forklart på innsiden, men vi aner sammenhengen med en av titlene på forsiden: «Fire år til neste gang folk flest får bestemme?».

I årene som går finner Folkevett en stadig tydeligere form og identitet. Designerlegenden Bruno Oldani var grafiker på de første utgavene. Sveitseren ble kalt en gudfar for grafisk design i Norge, og laget alt fra prisbelønte frimerker for Lillehammer-OL til logoer for fagbevegelsen, etter hvert kronet med både St. Olavsmedalje og ærespris fra Norsk kulturråd.

I 1983 kom en yngre landsmann inn dørene til Oldani, og den unge Josef Leupi tok over utformingen av Folkevett. Leupi hadde studert både grafisk design, journalistikk og «multimedia». Han tok med seg indianerpilen og den stramme spaltestrukturen videre, og uppet gamet, bare litt:

Et sted river en mann opp papiret midt mellom teksten. Helsides kulltegninger, insekter som kryper over teksten, Disney-figurer spaserende spaltelangs, uten bekymring for copyright-agentenes trålere. Denne mannen måtte vi ringe.

– Vi ble feid av banen da vi tok fram de gamle bladene, særlig 84- og 85-årgangene. Overskuddet renner inn i spaltene, i alt fra titler til stemmene som snakker i spaltene. Også designen, da.

– Hehe, ja, det var en fantastisk tid for meg, sier Josef Leupi, som etter hvert fikk fulgt faget gjennom førti år med teknologisk og kulturell utvikling.

– Det Bruno Oldani la opp til, var en klassisk antikk typografi, åpen og luftig med en litterær aura, sier Leupi, som la merke til Folkevett i avishyllene da han først kom til Norge.

– Da jeg kom inn i redaksjonen i 1983 var Jon Andreas Hasle redaktør, og vi fant ut følgende: Bladet var helt fint, men folks oppfatning av både Framtiden i våre hender og Folkevett var at folk der gikk med lilla skjerf, fotformsko og spiste gulrøtter. Men vi hadde masse politisk stoff også, da synes jeg det var greit å endre typografien helt, til en mer aggressiv stil, sier Leupi.

– Ganske fet typografi, med lange litanier (tirader, red. anm).

– Som utgaven med «Det er 1985, mann» på tvers av hele forsida?

– Den husker jeg ikke, men jeg husker en forside med Wam og Wennerød. Det var en smaltrukken

TEKST PETTER SLAATREM TITLAND

– Vi følte vi måtte bryte, sier designeren bak ikoniske Folkevett-årganger.

typografi, og det samme gjorde jeg på innsiden. Jeg likte de smale spaltene, fordi de ga bevegelsesmuligheter for bildene. Men det måtte ikke bli smalere enn at titlene var på 11 tegn, sier Leupi, som forteller om «brødtekst i papirstrimler». Datamaskinen var enda noen år unna allmenn bruk i magasinproduksjon.

Fra 1979 til 1985 får Folkevett flere illustrasjoner. Leupi tegnet en haug av ulike stiler, for at det skulle se ut som de var flere på dekk. Bladet fikk en sinnsyk fargepalett, et villnis av spalter i både form og tekst, titler som fylte halve høyden av bladet, og redaksjonen tegnet kart og laget spill.

– Det som var typisk for vår måte å jobbe på var ikke bare typografien, men dobbeltoppslaget med introduksjonen. Noe som førte til mye papirbruk, og folk påpekte det, men det var noe jeg likte å gjøre. Vi hadde ofte veldig tunge artikler som var uendelig lange. Hva er essensen her, spurte jeg da.

– Vi fant ut at vi måtte splitte dem opp i serier. En om mat og makt, for eksempel. I første oppslaget laget vi en dobbeltside, med de viktigste aspektene. Seks punkter, seks bilder og seks bildetekster. Det var introen til saken.

Leupi snakker seg varm på samarbeidet i redaksjonen, og ramser opp en lang rekke illustratører og «ordrike og sprelske» journalister.

Skribentene fikk slå seg løs. Fotografen og designeren med. Etter hvert ble flere bilder tippet 90 grader fordi de er flotte å se i landskapsformat.

– Yes! Det var på slutten av min karriere der, jeg begynte å bli litt sånn ... vi i følte vi må bryte, at ikke alt blir rutine.

Ti utgaver i året ble til slutt for mye for småbarnspappa Leupi, og sveitseren gikk over til bokbransjen og en lang undervisningskarriere på Kunsthøyskolen i Oslo, blant annet. I dag er han pensjonert, men fortsatt innblandet i forskjellige bokprosjekter.

Pilen er med videre. Nå lager Maja Håkenstad fra designbyrået Bielke&Yang 2025-årgangen av Folkevett. Designbyrået var de første til å argumentere for navneendringen (høyt!) og kose seg i arkivene, helt uten en bekymring for verken moralistiske eller gammelmodige assosiasjoner til navnet.

«Folkevett – hva er det?», spurte magasinets første redaktør, Lars Erik Mellqvist, på lederplass i 1979. Folkevett er den enkle visshet om hva som er riktig og galt, fornuftig og meningsløst, skrev han, før han var rask med å påpeke at redaksjonen ikke «mener å være spesielt vettuge».

Hør nå her! Godt jobba, gudfedre og gudmødre. Vi kjører på og ser hvordan det går. ➔

DEMENTI OM NEW AGE, FOLKEVETT OG FIVH

RETTELSE

ØKOLOGI OG FRAMTID UNDER HAMMAR OG SIGD

LANDET SOM FLYT AV SVOVEL OG . . .

Kiemlyen Zajtsu u Moeris, like ved nye Moet. Anlegget skriv seg fra Tsjekkoslovakiaa kapitalistiske periode, men har vore gjennom mange moderniseringar. Kjemiskyen er ei av dei verste ureiningskjeldene i Severoeoeky kraj.

SPALTEPLASS

Stockholm sier nei takk:

- BEHOLD DEN SPILLVARMEN FOR DEM SELV, DE!

Sør for Stockholm ligger Nynäshamn. Der vil den såkalte Johnson-gruppen og Investeringsbanken gjerne anlegge en ammoniakkfabrikk. Ved produksjon av ammoniakk utvikles varme, spillvarme som det gjerne kalles. Og om spillvarme er det denne historien skal handle.

Overtorneå:

FØRSTE ØKO-KOMMUNE I SVERIGE

Om det går slik som en lektor i miljøvern ved Universitetet i Göteborg vil, så kan Overtorneå på grensen mellom Sverige og Finland bli den første kommunen i Sverige hvor man kan produsere melk fra kyr som garantert aldri har spist giftsprøytet gress.

Mens Afrika su

I-LANDENE PRODUSER «FOR MY MAT

Mens befolkningen deler av Afrika sul dusserer industrilan nye mat. Det er i sikt til endring i holdet, viser en ra Organisasjonen fo misk samarbeid o ling (OECD).

Kari og Ola og den bevarlige kjærligheten. Del 2.

Scene fra et ekteskap som fortsatt holder. Side 16.

Tidene skifter, Folkevett tar ikke ansvaret. Spørsmålet blir stadig vanligere og spørres nå til nye områder. Krevet om reklame i radio og fjernsyn blir reist på ny.

Forbrukerombudet er en vaktbund for forbrukerne som skal sørge for at reklamen blir mindre villedende og mer veiledende. Arbeidstakerlig blir ombudet nesten med det første.

Folkevett har snakket med Forbrukerombud Hans Petter Lundgaard om reklamens rolle i Norge.

Av Øyvind Fjeldstad

Intervjuet:

"ER DU ET FORMYNDER-MENNESKE, HANS PETTER LUNDGAARD?"

Folkevett: Er reklamen i Norge blitt mer saklig i løpet av de årene Forbrukerombudet har fungert?

Lundgaard: De grove overtredelsene, de grove løgnene er blitt borte. Men jeg kan ikke si at saklighetsnivået er blitt bedre. Men er fortsatt ikke flink som før til å bruke andre virkemidler enn de rent saklige for å få solgt et produkt. Men dette er mer framtrenskende i ukeblader og kinoreklame enn i avisannonser.

Folkevett: Kan ikke Forbrukerombudet gjennom sitt arbeid for å vill ned på de klare overtrampene, risikere å bidra til at påvirkningen blir mer skjult, at virkemidlene i reklamen blir mer utspekulerte?

Lundgaard: Det er klart at det kan skje. Noen opplyser det som en sport å omgå loven. Dessuten vil jo lover alltid være gjenstand for tolkning.

Folkevett: Er norsk lovgivning god nok på dette området?

Lundgaard: Det er ikke lett å komme lengre gjennom lovgivning. Jeg kunne kanskje ønsket meg at det ble pålagt informasjonsplikt som også omfattet produktenes dårlige sider. Men uansett vil loven måtte operere med generelle begreper. Derfor tror jeg på lovgivning i samband med holdningspåvirkning. Jeg har mange i reklamebransjen med meg her, men det er klart at dersom noggjøre er å selge et produkt. Om produktet ikke er godt nok, tyr de til andre virkemidler for å selge.

Folkevett: Når vi leser aviser og bøker, går på kino, går en tur i byen, åpner postkassa - opplever vi en massiv reklamepåvirkning. Hva gjør denne reklamen med oss? Gjør den oss til materialister? Styrer den vår oppfatning av virkeligheten?

Lundgaard: Denne påvirkningen skaper til materialisme. De verdiene som ikke koster penger, lever man spiden om i reklamen. Men hvor sterkt man blir påvirket, avhenger blant annet av hva man leser. Hvis man holder seg til bare ukeblader, vil man få et virkelighetsfjerntt bilde av verden. Dette preger ikke bare reklamen, men også stoffet forøvrig. Både i reklamen og i ukeblad-novellene og -romanene er tenningene enkle - det er en enkel vei til lykken.

Folkevett: Av massemedia kan man få det inntrykk at storgarten av dagens ungdom er YAP'er, de velhavende, velbyggede karriereorienterte. Hvilken rolle har reklamebransjen når det gjelder å skape et fenomen som f.eks. YAP'ene?

Lundgaard: Det er vi vanskelig spørsmål. Reklamefolk ser at hvis de vinste hvordan en trend blir skapt, ville de vært verdens rikeste mennesker. Men det er klart at reklametekstene anstrenger seg for å finne ut hvem som er trendsettere, hva som varer seg blant kjøpekraftige grupper. Og gjennom for eksempel sponsing, forsøker de å utnytte trendene. Reklamen kan ikke skape en trend eller motte, men den satser hardt på å utnytte de skiftende trendene.

Folkevett: Vil vi få reklame i radio og fjernsyn?

Lundgaard: Dette er jo et politisk spørsmål. Jeg vet ikke, men ut fra Senterpartiets og Kristelig Folkepartis holdning, vil det så vidt jeg forstår være stengt for slik reklame i den kommende fireårs-perioden.

Folkevett: Vil en eventuell radio- og fjernsynsreklame innebære nye problemstillinger for Forbrukerombudet?

Lundgaard: Jeg tror at omfanget av en eventuell reklame i radio vil være svært lite. Men TV-reklame vil reise nye spørsmål, fordi man i TV kan kombinere forskjellige elementer som lyd, bilde, og bevegelse på en annen måte enn i annen reklame.

Folkevett: Hva er det viktigste som er oppnådd i de årene Forbrukerombudet har eksistert?

Lundgaard: Jeg mener det må være at vi har fått en økt bevisthet i mediene og en økt bevisstø[illegible] medbyderne om at det er [illegible] ser man ikke skal overdri[illegible]

Folkevett: Forbruker[illegible] er opplevd blitt beskytt[illegible] et solid øyeblikk på hjemm[illegible] Er du et formyndermenn[illegible] Petter Lundgaard?

Lundgaard: Til det vi[illegible] at Forbrukerombudets op[illegible] gåse at kjøkkenrullen fun[illegible] man ikke har noen kon[illegible] vil de som overtrer regler[illegible] svingen på de som er kj[illegible] vil ikke forbrukerne vare[illegible]

Folkevett: Blir du se[illegible] av reklame?

Lundgaard: Jeg vil [illegible] at jeg ikke er motstande[illegible] me generelt. Jeg synes [illegible] har produktet, best kan[illegible] det. Det er reklamen s[illegible] produktet til oss. En anne[illegible] reklamen kunne sett ann[illegible] Det er dårlig reklame j[illegible] Men at jeg blir påvirke[illegible] men, det tror jeg ■

46

I NESTE NUMMER

RESPEKTER MOUNT EVEREST!

I løpet av våren vil en norsk klatreekspedisjon forsøke å bestige Mount Everest — verdens høyeste fjell. Ekspedisjonen vinner om nødvendige respekt for negativ kultur og naturfenomen, skriver Sigtelag Kvaløy Setersing, som selv er en erfaren klatrer og fjellsportsmann. Les intervjuet med Setersing i neste nummer av Folkevett.

Bertil ser begrenset landbruksdel og åpner den dørry. Hvordan de tikk det da, se i neste nummer av Folkevett.

der reisetøse jordsyuter selger narkotika for å finansiere sine egne heroinrøyker. Myndighetene gjør ikke for å stoppe utviklingen.

Bertil og Svein Erik:

DRIVER FOR-RETNING FOR Å BO HJEMME

Bertil Tvinnel fra Sigdal og Svein Erik Edvardsen ville gjerne bo i hjembygda si. Han i Sigdal, han i Kvinnedal. Men for å kunne bo der de trivdes og hadde sine røtter, måtte de opprette sine egne arbeidsplasser. Det har de gjort. I Kvinnedal har Svein Erik åpnet skotøbutikk, uten penger, uten forretningserfaring. I Sigdal kjøpte

Folkevett i Nepal:

BLANT HEROIN-VRAK I KATHMANDU

Hippiene fra vest tok med seg de mørke narkotiske stoffene til Nepal. Og lokalbefolkningen tok etter. Folkevett har vært i Freak Street i hovedstaden Kathmandu.

Fra ragging i Storgata til

MENINGS-FYLTE AKTIVI-TETER I UNG-DOMMENS HUS

Det gikk ikke i Oslo, det gikk ikke i Bergen, og det gikk ikke i Trondheim. Men i Tromsø har de fått det til. Det har ny-ungdomsrådets «Ungdomens Hus» og gjøre det til et vitalt og mangfoldig aktivitetshus for alle dem som tidligere ikke hadde noe stort tredje alternativ enn Storgata. Med «Ungdommens Hus» har hovsens Paris fått sitt Latinerkvarter, og Folkevett har vært der.

OG MYE MER

ET SKATTEKAMMER

MATVETT

for mye varme fra kokekåret. Maten blir da ikke varm lenge nok til å bli kokt. Steikeovnen egner seg derfor bare til koking av store porsjoner.

Sparekoking i *avis og dyne* går også an. Legg store aviser i kryss over hverandre. Sett koke-

Folkevett med humorspalte:

INGEN SPØK!

OG MYE MER

SPALTELANGS

'Haikocar' - haikesentral:

TIL TROMSØ? TRONDHEIM? ROMA? PARIS

Norges første haikesentral ble opprettet i Oslo i sommer. Randi van den Wijngaard er initiativtaker og forretningsfører bak tiltaket. "Haikocar" gjør ikke bare turen billig for haikerne, men også for sjåførene, sier Randi. Han/hun kan fylle opp åtte-ten med passasjerer som bidrar på kjøring og bensin.

Tekst: Inger Jenssen

Det er både tøring og uakkert å bilke. Likevel er dette en av de mest populære reisemåter for pengelens og eventyrlysten ungdom.

"Haikocar" skaper trygghet for haikeren og for engstelige foreldre hjemme.

- Vi hjelper ikke bare pengelens skolesungdom, sier Randi - vel den Wijngaard. - Dette er ikke mye et tilbud for folk i alle andre og alle slags yrker. Pensionister, - jo de er interessert i å reise billig og trygt.

Ideen om en haikesentral er ikke ny, sier Randi. - Både Frankrike, Nederland, Tyskland og Italia har slike sentraler. Bare Berlin har mellom 10 og 15 stykker. Etter at jeg startet "Haikocar" i Oslo, er det etablert et tilsvarende firma i Tromsø.

17

FOLKEVETT TESTAR TANKAR PÅ VERKELEGHEITA

Flyt det?

Kunne vi droppa ku, svin og kylling, og berre ete viltkjøtt? Vi har spurt to matfolk om eit meir romantisk kjøttinntak er mogeleg.

TEKST PETTER SLAATREM TITLAND

LARS BENDIK AUSTMO (48)
LEIAR FOR VILT OG UTMARKS-RESSURSAR, LANDBRUKSETATEN

Austmo startar i det saklege hjørnet. – Det enkle svaret på det, er at vilt aldri vil erstatte kjøtt frå husdyrhald. Da måtte vi redusert kjøttinntaket vesentleg. Vi ville ikkje vore i nærleiken av det kjøttkonsumet vi har i dag.

Er det likevel noko folkevett å spore her? At kjøttetarane der ute tek ein telefon til næraste jeger, droppar industrikjøtet og et meir i sesong.

Eg vil jo snakka fram viltkjøttet som matressurs. Hausting og jakt i Noreg har lange tradisjonar og har vore ein viktig del av folks kosthald og inntektsgrunnlag i gode tider. I diskusjon om berekraft er viltkjøtt vinnande på klima.

Kva er draumen å få til for næringa i Noreg? Sei gjerne noko uoppnåeleg.

Eg skulle ønske at vi verdset viltet enda høgare som eit kortreist matprodukt med lavt klimaavtrykk, eit økologisk produkt. Eg trur også det ligger eit stort potensial for verdiskapinga frå det er tatt ut av skogen til det ligg på fatet.

Er det veldig personavhengig, ikkje alle kan plukke opp telefonen og ringe ein jeger?

Eg trur det trengs ei haldningsendring. Eg skulle ønske at folk i Noreg skulle verdsett maten betre, ikkje det evige jaget etter å ha dei billigaste produkta, men dei beste produkta, og dei gode produkta. Eg trur menneske er skapt sånn at det er ei viss grådigheit, meg sjølv inkludert, så gløymer ein å verdsette dei gode produkta.

Eg har vore så heldig å vere prosjektleiar for Europeisk Matregion i Trøndelag og sett korleis dei som verkeleg er gode på mat, og kortreist mat, klarar å skapa fantastiske matopplevingar og historier rundt den kortreiste maten.

Meir enn spørsmålet om å bruke heile dyret?

Det er måten ein bruker dyret på, og kva slags samansetning ein har i maten ein lagar, tilbehøyret. Det er bevisstgjeringa av at det er eit berekraftig alternativ, samtidig som du lager dei her historiene. Eg trur at matoppleving for mange ikkje berre handlar om å bli mett, men også å få ein historie. Der kan vi bli flinkare.

EIN GONG I BLANT FÅR VI EIN GOD IDÉ.

Da får vi lyst til å kaste han etter nokon som har peiling, og sjå kva som skjer. Vi spør forskarar og fagfolk. Dei har også folkevett. Flyt det?

Verda er full av avgrensingar, men bli med å gløym dei i nokre sekundar. Send oss idear du vil slenge på vatnet til **redaksjonen@folkevett.no**

SIRI HELLE (42)
AGRONOM OG SKRIBENT

Helle vil raskt inn i politikken. – Ja, altså, ein kunne jo det. Men ein hadde vel komme langt under anbefalingane i kostråda. Hovudproblemet er likevel at vi hadde blitt eit usolidarisk land. Vi hadde ikkje produsert vår del av maten i verda, viss ein berre et vilt.

Så, ikkje noko viltkjøtt? Siste tal frå Animalia seier at viltkjøttet er skarve 1,5 prosent av det årlege kjøttinntaket. Det seier vel mykje om kor avkopla naturen vi er?

Ja, det kan du seie. Men det seier også noko om kor viltkjøttet kjem ifrå. Vi et jo meir enn dei tala, vilt blir omsett på sida av systemet. Så spørst det kva ein definerer som natur. Mykje av det sau og kyr beitar i er også natur. 29 prosent av dei raudlista artane i Noreg er avhengig av samarbeidet mellom beitedyr og bønder.

Snakkar du om gras på ein åker no, eller noko anna?

Dei stadane som har tettast biologisk mangfald er dei gamle slåttengene som ikkje blir pløgd, og som ikkje vert kunstgjødsla. Randsonene mellom jordet, huset og skogen er også viktige. I desse områda lever alt frå orkidear til åkerrikse og møkkbiller.

Kunne vi sørga for at graset kom ifrå andre stadar enn frå jordet?

I dag et husdyra vinterfôret på sommaren. Som kan vere rundball, silo eller høy, for så vidt. Viss fleire dyr hadde vore til fjells eller i utmarka, så hentar ein inn fôrressursar som går til spille. Som ikkje er ein del av konkurransen mellom kjøttmat og plantemat.

Sidan vi er i idéverda her, må eg spørje: Meiner du at vi kunne droppa svin og kylling?

Ja, det meiner eg, i alle fall i det omfanget vi har i dag. At dei er prisstyrande og volumstyrande kunne vi berre droppa.

Ku har 4,5 gongar høgare utslepp per kilo enn gris, og kylling enda meir.

Hehe, det er dei tala da. Eg synest vi skal la fôrressursane styre kva og kor mykje kjøtt vi skal ete. Vi må huske at i det reknestykket er spørsmålet om kva ressursane kunne blitt brukt til dersom dei ikkje gjekk gjennom ein dyrekropp.

Eg kan byte kjøttdeig frå storfe med kjøttdeig frå elg. Men eg kan ikkje byte bort osten min. Kor mykje ku treng eg for å ete nokre osteskiver om dagen?

Kua må få ein kalv ein gong i året for å halde på mjølkeproduksjonen ein stund. Så tek det to år frå kalven er født til den produserer mjølk. No har vi teknologi som gjer at vi kan produsere berre kukalvar og ingen oksekalvar. Spørsmålet er om det er den vegen vi har lyst til å gå. Ikkje heilt svar på spørsmålet ditt, eg er ikkje så god på tal, men ofte seier dei ikkje alt.

VI HOLDER TRÅDEN

Hvordan gikk det med Edison?

FOTO: PRIVAT

Folkevett undersøkte drivhusarbeidernes kår etter ekstremværet i Spania.

TEKST JOANNA MORENO
OVERSETTELSE PETTER S. TITLAND
FOTO NEAL HADDAWAY

↑
Edison Lemusa flyktet fra Colombia som intern fordrevet flyktning. Nå forsøker han å etablere seg i Spania.

→
Ødelagte drivhus sett fra himmelen. 40 000 hektar grønnsaksproduksjon ble rasert i Almería under stormen i fjor høst.

Den lille provinsen Almería er stadig mer sårbar for klimaendringene.

Utfordringene med drivhusindustrien i Almería ble forsterket da den sterkeste flommen av dem alle traff Spania i november i fjor.

Denne våren opplevde regionen på nytt kraftig nedbør og sterk vind.

Jana, Konrad, Laurence, Martinho, alle disse navnene, har en etter en gjort seg kjent for lokalsamfunnene langs spanskekysten. I møte med værfenomenene er ikke alle like, og særlig når det gjelder muligheten til å beskytte seg.

De sårbare gruppene i Almería er de husløse og beboerne i de uformelle bosetningene i nærheten av drivhusene. Grønnsaksindustrien er helt avhengig av dem.

Vi drar til bosetningen *el Barranquete*, den lille kløfta, for å undersøke hvordan det har gått etter uværet. Her møter vi Rachid, en marokkaner i slutten av tjueårene. Han har bodd her i fire år. Vi spør ham om innbyggerne her har fått noe hjelp fra myndighetene, eller i det minste et besøk.

– Nei, her har det ikke kommet noen for å se hvordan vi har det, sier Rachid.

– Noen beboere vet hvordan å beskytte seg mot været, og andre ikke, sier han, og peker med venstrehånda opp mot hustakene.

– Ser du? Noen hus har vanntett dekke på takene. Det er det som gjør forskjellen. Regnet renner inn hos dem som ikke har funnet dekke.

I en søppelkasse fant Rachid et svart vanntett teppe fra en vanningsdam, som han plasserte på toppen av hytta si.

– Med denne her kom det ikke noe vann inn. Men det hjalp ikke på veien fram til huset som var oversvømt med gjørme.

Rachid hopper inn i bilen vår, og vi slipper ham av på et busstopp. I dag har han en avtale med immigrasjonskontoret i Almería. Med seg har han papirene de har bedt om for å vurdere søknaden om oppholdstillatelse. Rachid har vært heldig, og møtt en sjef som vil gi ham en arbeidskontrakt.

Når oppholdstillatelsen er i orden, vil han dra fra bosetningen.

– Det hender det kommer folk i huset mitt når jeg ikke er hjemme. De stjeler det lille vi har. Dette er ikke et liv, sier han.

Rundturen i Almería fører oss til en av de største uformelle bosetningene i området, *Atochares*, alfagressåkeren. Her bor det 500 mennesker i alle aldre. Ved hovedinngangen møter vi et par mannfolk med jerrykanner foran bebyggelsens eneste vannpost.

– Nå må vi gå langt for å skaffe vann. Det er vanskelig når det regner mye, sier den ene.

Menneskerettighetsorganisasjonene Minority Rights Group og Ethical Consumer har satt opp to vannforsyningspunkter i området, sammen med den regionale fagforeningen for jordbruksarbeidere. I november i fjor, etter stormen i Sør-Spania, bestemte bystyret seg for å forsegle dem.

Det kommunale vannselskapet mente vannforsyningen førte til tørke.

Svaret overbeviste ikke Minority Rights Group og Ethical Consumer. «Europas grønnsakshage» krever det meste av vannet i provinsen. I enkelte grunnvannssoner i Almería bruker drivhusindustrien 150 prosent av den naturlige kapasiteten grunn- ↣

↑
Politiet inntar bosetningen *Cortijo El Uno* 25. februar i år. 50 mennesker ble husløse, deriblant ni barn.

vannet har til å fylle seg opp, noen steder opp til 250 prosent. Problemene med vannet handler ikke bare om mengde. Kvaliteten på vannet blir også rammet.

To kvinnesiluetter kommer gående opp mot vannforsyningen. En av dem, Teresa, har kommet med bussen fra Alicante for å besøke søsteren sin, som bor her. Den andre kvinnen, colombianske Maria, har bodd her ett år. Hun kom hit fra det nærmeste tettstedet Nijar, fra en leilighet hun delte med elleve personer.

– Det var uutholdelig, sier hun, da vi spør henne hvordan det gikk i bosetningen under stormen.

– Veien var oversvømt. Vannet nådde oss til knærne, og kom gjennom vinduene. Ingen kom og så etter oss, sier hun.

Vi prøver oss, og hører om hun kjenner en viss Edison Lemusa, mannen Folkevett snakket med i denne bosetningen for ett og halvt år siden. Lemusa var internt fordrevet på grunn av den eviglange krigen i Colombia, og hadde kommet til Spania åtte dager før vi møtte ham en novemberdag i 2023.

Franscisco, en fyr i flippflopper, venter på tur mens han sitter på en reparert el-scooter med to vannkanner. Han melder seg på:

– Jeg vet hvem han er, han jobbet sammen med oss i drivhusene. Vi sluttet i den jobben fordi vi ikke fikk betalt. De skylder oss to månedslønner, sier han.

Franscisco er fra Ghana. Han vil også dra vekk herfra, «men det er ikke lett».

Senere på ettermiddagen får vi en Whatsappmelding fra Edison Lemusa. Han blir rørt av å høre at vi husker ham.

– Gud velsigne dere!, skriver colombianeren. Lemusa forteller at han dro fra bosetningen, fordi ingen kom for å gi dem «en hjelpende hånd» under stormen.

– En dag ringte en bekjent og sa at de så etter folk som kunne jobbe i Alicante. Jeg dro, og her er jeg nå.

– Sjefen min har gitt meg kontrakt og et sted å sove, og jeg håper det fortsetter sånn, skriver han.

Edison Lemusa forteller at han har fått det røde kortet, som er et midlertidig dokument til asylsøkere. Det gir ham ro i kroppen fram til neste november.

Vind, regnskyll og uvær fra storm er ikke det eneste som rammer innbyggerne i bosetningene i Almería. Tirsdag 25. februar i år ble en bosetning ødelagt, og innbyggerne kastet ut, uten noe sted å dra. Bosetningen var bygget på privat grunn. Rundt 60 mennesker bodde der, med barn fra 3–4-årsalder til tenårene, enslige menn, eldre menn, folk både med og uten arbeid.

Lokale styresmakter sier til det nasjonale nyhetsbyrået EFE at de ikke har noe med saken å gjøre, og mener saken er et privat anliggende. Selv om det er barn som blir rammet, vil ikke kommunen tilby noen sosiale tjenester til de husløse innbyggerne.

Myndighetene er riktignok igang med å bygge nye typer bosetninger. «Los grillos» skal huse arbeiderne, men blir beskrevet som et fengsel. Navnet kommer fra sirissen, det lille gresshopplignende insektet, og viser til bakgrunnslyden de lager i landskapet.

Bosituasjonen til jordbruksarbeiderne i området har tvunget fram protester i Almería. Etter Folkevett har gått i trykken, blir det arrangert demonstrasjoner i byen. «Retten til tak over hodet», heter alliansen som følger situasjonen, og består av organisasjoner, politiske partier og fagbevegelse fra regionen.

LES VÅRE TIDLIGERE REPORTASJER OM **DRIVHUSEFFEKTEN I ALMERÍA**

SE FRAMTIDEN.NO

Joanna Moreno er journalist og har tilknytning til fagforeningen for den regionale jordbruksarbeidere i Almería.

Låta er like deler fengende og informativ. Den har en god åttitallshook, med synth og trommer. Litt mindre velkjent er innholdet i sangen:

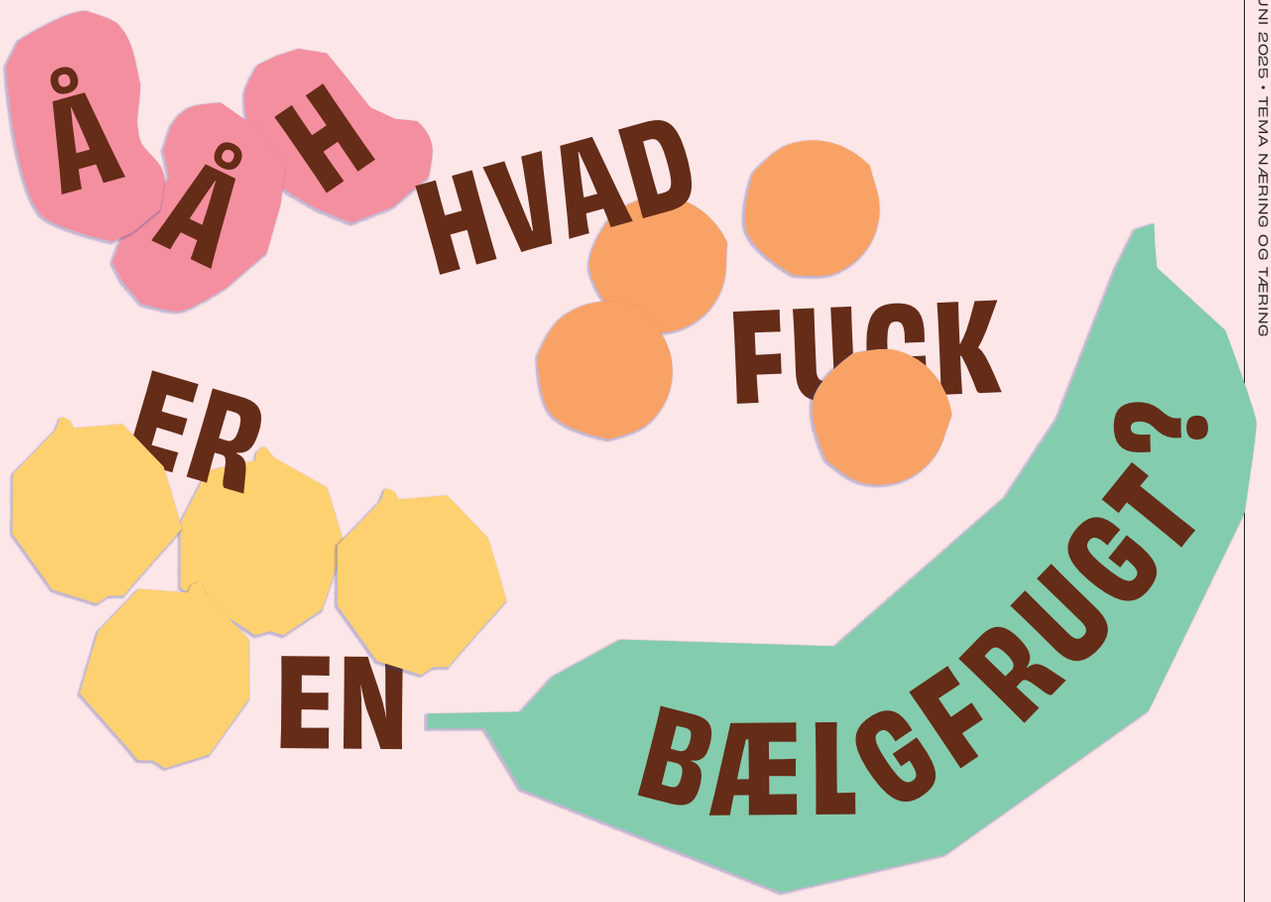

TEKST MARKUS LOHNE HUSTAD

Spørsmålet lyder unektelig dansk. Sangen er en del av et informasjonsstunt fra Danmarks landbruks- og matdepartement. Til nynneverdige melodier fortelles vi at vi skal spise mer planter, mindre kjøtt, og mere belgfrukter – både til nytte for oss selv, og for vårt felles klima.

Danskene konsumerer allerede flest økologiske varer i verden, fordi de har hatt en plan for produksjon, forbruk og offentlig innkjøp av økologisk mat. Økologisk produksjon gir både lavere klimagassutslipp, bedre dyrevelferd og mindre forurensning av grunnvann, som er et stort problem i flate Danmark. Nå er det grønnsakene sin tur.

De har nemlig satt seg et mål i landet: å bli best på grønnsaker.

Høsten 2023 ble den ambisiøse handlingsplanen for plantebasert mat lansert. I planen ser danskene på hele verdikjeden for grønnsaker, og setter av store summer til prosjekter som skal bidra til å øke produksjon, handel og forbruk av grønnsaker. Danskene skal støtte alt som bidrar til å få danske grønnsaker i jord og på bord. Slik vil de vise resten av verden hva de kan få til.

Andre land korer med. Neste ut kan være Portugal, som i sin plan for energiomstilling lover å lage en nasjonal strategi for å øke produksjonen og forbruket av plantemat. Joana Oliveria fra ProVeg Portugal forteller at planen gir mulighet for et nytt matsystem i landet. Nå står kanskje hele matsystemet i EU for tur. Arbeidet inspirerer stadig flere. Denne vinteren har 130 organisasjoner, som representerer alt fra bønder, helseorganisasjoner, forbrukere og dyrevelferds- og miljøorganisasjoner, funnet sammen i et krav om at EU innen 2026 må få sin egen handlingsplan for plantebasert mat.

Og hva med oss, er det noen som stemmer i fra Norge?

De norske kostholdsrådene ble oppdatert og lansert høsten 2024, men uten fengende toner. Budskapet som ble lest opp var lavmælt: dersom nordmenn spiser mer grønt vil det gi positive utslag på folkehelsen. Rådene kom etter en lang og betent kostholdsdebatt. Både før og etter lanseringen var politikere mer opptatte av å diskutere sine egne matvaner enn å bidra til at flere nordmenn faktisk spiser slik helsemyndighetene anbefaler.

I Stortinget ble det flertall for det forsiktige «norsk planteproduksjon skal styrkes». La meg heller foreslå et mål det svinger av: Vi skal doble grøntproduksjonen i Norge. Det er det fullt mulig å få til.

Stortinget kan hamre gjennom mer eller mindre dansbare vedtak. I Norge er det likevel jordbruksoppgjøret som bestemmer retningen for norsk matproduksjon. Heller ikke årets oppgjør ga oss en planteplan à la Danmark. Likevel, hele landbruket må involveres om vi skal øke produksjonen av grønnsaker, matkorn, frukt og bær. Den danske planteplanen bør være et referansepunkt for oss her i Norge:

...jeg har fulgt dem siden i aftes
Jeg føler mig vidunderlig – indeni

Markus Lohne Hustad er seniorrådgiver for bærekraftig mat i Framtiden i våre hender.

MATVETT

Behagelige klisjéer

Lite visste urmennesket at kostholdet deres skulle bli et ideal i framtiden. Vi spurte en arkeolog og en mathistoriker om hva urnordmannen egentlig spiste.

TEKST LOTTE SHEPHARD
ILLUSTRASJON ESBEN SLAATREM TITLAND

Mangler vi evidens i vitenskapen, kan vi se til evolusjonen, hørte jeg fra en ernæringsfysiolog en gang. Urmenneskets overlevelse kan altså være en god attest på hva som fungerer gjennom tidene. Urmenneskets måter har det også med å dukke opp i diskusjoner om hva som er godt for helsa vår.

Død for lenge siden, men levende som et trumfkort i matdebatter: «Vi nordmenn har vært store og sterke og lengelevende på bakgrunn av det kostholdet her, vi kan ikke gjøre det kostholdet til en folkefiende og en klimafiende nå», kunne vi høre fra Senterpartiets Jenny Klinge på NRK Debatten i 2023, da nye kostråd anbefalte folk å spise mindre kjøtt.

Det sterke og lengelevende urmenneskets kosthold ser ut til å følge tidens ånd i kjøttdebatten hvor vi klubber hverandre i hodet med påstander. Fra den andre siden kan vi høre utsagn som: «steinalderdietten avslørt; urmenneskene spiste faktisk planter», fritt oversatt etter klikkvennlige treff på internett.

Da kjøttfri mandag var jåleri, ifølge tidligere landbruksminister Geir Pollestad, hadde den en gang så nøysomme nordmannen for lengst byttet ut søndagssteika med hverdagsfileten. Evolusjonen dundrer videre.

Hvordan har vi egentlig spist her i den nordlige fliken av verden?

En som kan svare på hva urmennesket spiste er Håkon Glørstad, arkeologen som ledet Norges største steinalderutgravning rundt årtusenskiftet.

– Menneskene som kom til Norge ved istidens slutt, for omtrent 12 000 år siden, hadde et helt annet kosthold enn de som bodde her da jegersteinalderen tok slutt for cirka 6000 år siden. De første som kom var spesialisert på storviltjakt. De levde av å følge de store flokkene med reinsdyr, sier han.

– Men når de kommer til Norge, starter de raskt å hente mat fra havet. Da altså sjøpattedyr som sel og hval, sjøfugl, delvis feit fisk, og ymse skalldyrsorter. Østers var en favoritt, ikke nødvendigvis fordi det var så godt, men antagelig fordi det har vært lett å få fatt i. I tillegg var hasselnøtter veldig viktig. De tålte lagring, ga mye energi og planten kunne spres, sier Glørstad.

Litt av hvert, altså. Men vegetarianere, det var de ikke. Vi frister oss likevel til å spørre om de nye utgravningene som visstnok utfordrer ideen om urmennesket som kjøtteter. Rundt ekvator har det nemlig dukket opp beinrester og redskaper som tyder på at kostholdet besto av mer planter enn tidligere antatt. I varme strøk spiste urmenneske altså mest planter. Kan vi «avsløre» steinalderdietten også her i nord?

– Nei, sier arkeologen.

– Dette er veldig godt dekket av etnografien. Jo nærmere vi kommer ekvator, desto mer planter inngår i dietten, fordi der finnes det mer spiselige planter. Ofte ser vi kloden under ett når vi snakker om steinalderen, men det blir veldig feil, sier han.

Glørstad forteller at ved siden av den maritime kosten fortsetter storviltjakten. Reinsdyr, elg, hjort, rådyr og villsvin. Av dyrene fikk de redskaper til å jakte med, og råstoff til klær og telt.

– Storvilt var en forutsetning for livet, sier han.

Han mener likevel vi må utfordre metaforen om urmennesket med kjøttklubba.

– Storviltet hadde en veldig spesiell betydning, som bindemiddel i samfunnet gjennom å dele maten med hverandre, og som symbol. Jegeren hadde ofte en ani-

mistisk livsforståelse, og storviltet var et vesen på linje med menneskene. Å ta livet av dyret for å fø seg selv var en stor rituell handling. Det er altså et kulturelt og forfinet samfunn vi har med å gjøre, sier Glørstad.

Kanskje er det slik for den moderne jegeren også. Om dagens husdyr er møtt med urtidens ærbødighet når de møter livets ende i køen hos de store slakteriene, er usikkert.

Arkeologen mener det mangler et viktig perspektiv i den moderne steinalderdietten.

– Ingen tenker på at kostholdet har vært ekstremt årstids- og situasjonsbetinget. I noen perioder har man spist mat fra sjøen og andre perioder levd i innlandet og spist nøtter og elg. Den stabile og perfekt sammensatte tallerkenen eksisterer ikke, forteller han.

Samme fisk i månedsvis er neppe det de som er nysgjerrige på paleodietten tenker på. Eller blodsuppe med hasselnøtter, som Glørstad nevner.

Vi spør Glørstad, som også er spesialist på vitenskapsteori, hva han mener om at urmennesket brukes i kostholdsdiskusjoner.

– Jeg tror det handler om en grunnleggende europeisk myte, som går tilbake til de filosofiske ideene til Jean-Jacques Rousseau og Thomas Hobbes. Rousseau så på naturmennesket som det gode og moralske mennesket. Mens Hobbes så på det som et villdyr og det brutale. Men disse fortellingene begynner med et nullpunkt som ikke finnes. Opphavsmyter er viktige for oss. Å beskrive en opphavsmyte med urtid er en kjempepopulær trope i europeisk litteratur, forteller Glørstad.

– Det er en behagelig måte å argumentere på fordi du kan appellere til sunn fornuft istedenfor å faktisk ta deg bryet med å undersøke hvordan det var i steinalderen. Fornuften sier at vi har gått fra det enkle til det mer komplekse. Vi ser på oss selv som fruktene av evolusjonen, mens det bakover er mindreverdig.

– Det er vel litt latskap. Ved å påkalle urmennesket, så slipper du egentlig å argumentere vitenskapelig for påstandene dine, mener Glørstad.

Ta den, patosretorikere.

Samtidig slår en tanke av selvransakelse oss. Vi Folkevett-skribenter faller vel også for fristelsen til å spille på følelser og «sunn fornuft», som for noen er selve motsatsen til vitenskapen?

Vi dveler ikke mer ved det. Om vi anser oss selv som frukter av evolusjonen kommer helt an på dagsformen. Dessuten er det sunt folkevett å høre på fagfolk.

Vi må tilbake til den sterke nordmannen. Steinalderen er jo fryktelig lenge siden. La oss heller se på urnordmannens kosthold etter at vi ble bondenasjonen Norge. Vi tar kontakt med mathistoriker og forsker ved Forbruksforskningsinstituttet SIFO, Annechen Bahr Bugge, som har studert nordmenns matvaner fra 1500-tallet og fram til i dag.

– Mennesker i tidligere tider var helt prisgitt de lokale ressursene. Langs kysten og i nord var det fisk og sjømat, mens i de store flatbygdene var det mer kjøtt, melk og meieri i kostholdet. Da snakker vi om tørket, saltet og røkt fisk og kjøtt, forteller Bahr Bugge.

– Med jordbruket blir korn- og meieriprodukter en viktig del av den norske bondekosten. Surmelksprodukter, grøt, velling, sild og flatbrød var i bunn og grunn menyen, mens kjøtt har alltid hatt status som festmat og søndagsmat. Spekematsfatet var typisk i bondebryllup og i høytiden. Søndagssteika med brun saus og poteter kom inn med brask og bram med vedkomfyren på slutten av 1800-tallet, sier hun.

Det er vanskelig å snakke om mattradisjoner uten å komme innom seterlandbruket. Bahr Bugge forteller at Gulatingsloven påla bønder å sende husdyra til seters fordi det ikke var nok fôr rundt gården.

– Norsk landbruk har i årtusener brukt utmarka, med gressbasert kjøttproduksjon, sier hun.

– I nyere tid har journalisten Helge Gudheim så klokt sagt at kulturlandskapet skyldes at folk har drevet rovdrift på naturen. Man høstet vinterfôr, hentet materialer, brant og brukte alt av brisk, forteller Bahr Bugge.

Hun forteller om botaniker og naturverner Hanna Resvoll-Holmsen som på begynnelsen av nittenhundretallet mente at ysting av brunost ikke burde være lov i fjellstrøkene fordi all høstingen ødela vegetasjonen.

Litt uforsvarlig stølsdrift var altså datidens miljøproblem. Likevel var det i utmarka gullet var.

Bahr Bugge fortsetter: – Det å ikke bruke utmarka ble sett på som sløsing og dårlig utnyttelse av ressurser. Akkurat det har vært bevisstgjørende i arbeidet ➔➔

«Litt uforsvarlig støls-drift var altså datidens miljøproblem.»

med de historiske materialene. I dag snakker vi om bærekraft, men vi sløser i alle ledd.

Forskeren forteller om fortidens generasjoner som var eksperter på å utnytte det de hadde.

– De var innovative og bærekraftige, tenk bare på hvordan de utviklet langtidsholdbare produkter og hvordan de brukte hele dyret. Hvordan kan vi både lære om historien, og ta den i bruk så den passer inn i vår tid? spør forskeren.

Jo eldre kjøttet var, desto finere var det, kan vi lese i boken *Fattigmenn, rike riddere og tilslørte bondepiker* som Bahr Bugge ga ut i 2019, en setning vi har bitt oss merke i.

– Ferskt kjøtt og melk hadde ikke høy status. Det var gammel mat, tørket, saltet og røkt som ble sett på som sunt og smakfullt. Nå har det ferske og friske vært veldig inn en periode, men det fører også til veldig mye matsvinn, sier hun og forteller at de gamle teknikkene fermentering, surdeig, sylting og tørking har fått en renessanse.

– Det handler nok om en økende bevissthet rundt bærekraft og kanskje vi igjen verdsetter maten mer. Den dype ærbødigheten til maten er veldig tydelig i gammel mathistorie.

Vi lurer på hva forskeren tenker om at utmarka ikke lenger er god business, og at husdyrhold ikke lenger er like koblet til naturressursene. Vi som spiser, er vel ikke særlig koblet på maten vi heller.

– Nå er fjøsdøra lukket, og jeg tror vi har blitt frarøvet noe der. Det er noe med å lære om arbeidet som ligger bak kjøttet, blomkålen og poteten. Industrialiseringen av jordbruket har gjort at kjøtt har fått litt dårligere smak for mange. Jordbruket har de siste hundre årene beveget seg bort fra en bærekraftig praksis, mener Bahr Bugge.

Hun tror at kjøtt produsert på lokale ressurser er viktig for beredskapen og at vi kommer til å ta i bruk utmarka mer i framtiden. Nå som seterkulturen fått Unesco-status håper hun på en renessanse med aktive setre. På 1950-tallet var det 22 000 aktive setre, mens i dag er det i underkant av 900. Det høres mye ut, men det betyr at bare to prosent av jordbruksbedriftene hadde en aktiv seter.

– Folk er opptatt av dyrevelferd og ultraprosessert mat, og jeg tror det er merverdi for bøndene å ta ut i stølsproduktene. Dessuten håper jeg vi kommer til å spise mer av hele dyret. Nå spiser vi jo bare filet, sier hun.

Bahr Bugge mener det blir feil å beslaglegge ressurser i andre land når det er mulig å produsere mat her.

– Folk har et litt naivt forhold til det jeg kaller industriell frukt og grønnsaksproduksjon, med dårlige arbeidsforhold, misbruk av vannressurser og sprøytemidler, som i Almería i Spania. Vi må se alt sammen, altså økonomisk, sosial og miljømessig bærekraft, avslutter Bahr Bugge.

Det koker ned til at kjernen i det historiske kostholdet er å spise lokalt og i sesong, skal vi tro Glørstad og Bahr Bugge. Ikke minst ærbødigheten til maten og lokalressursene. Den har vi for lengst ofret til fordel for volumer og ubegrenset tilgjengelighet av det vi måtte ha lyst på til enhver tid.

Derimot vil antakelig myten om urmennesket og kostholdet leve lenge etter oss. Et retorisk ess i ermet og en klisjé å lene seg på når sammensatte sannheter blir for kjedelig. Men vit at om du drar urkortet, må rett være rett; da må den renskårne filéten byttes ut med en enkel servering av blodsuppe, sjøfugl, gammalt kjøtt og velling.

SUF Stavanger Urban Folkehøgskole

Aktivisme & kreativitet
Skuespill og samspill
Art & aktivisme
Slow fashion & søm
Programmering & utvikling
Surf & Klatring
Innholdsproduksjon & SoME
Sjonglering
Tradisjonshåndverk
Yoga & Friluftsliv
Norwegian Language & Culture
Spiselig hage & matlaging
Arkitektur for fremtiden
Street & Urban Art
Skriv & publiser
Ta opp fag

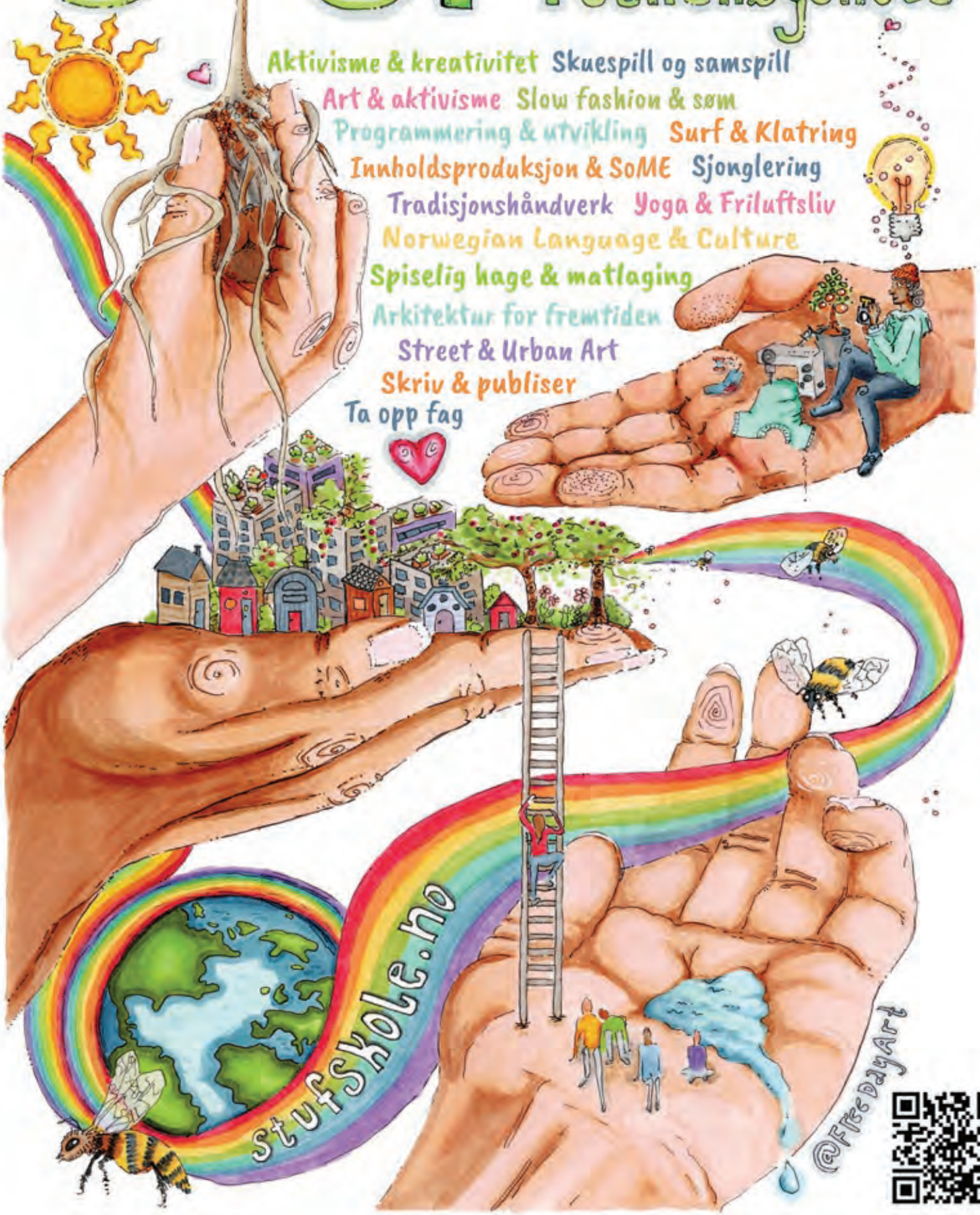

Eit politisk spel
i fire akter

Arbeiderpartiets retrett

TEKST JOHAN HERMSTAD REINERTSEN

For fire år sidan stod Jonas Gahr Støre breibeint for VG-fotografen og erklærte at klimakrisa kom til å prege heile hans statsministergjerning.

«Slik blir mi klimaregjering», sa Støre. Det politiske spelet som fulgte er ein Makta-sesong verdig.

Akt 1

Hybris

«Vi startar med å seie 55 prosent kutt innan 2030. Ferdig snakka, det skal leverast», sa den raudgrøne statsministerkandidaten.

Saman med leiarane for LO og AUF hadde Støre lansert ambisjonen om å ta alle dei 55 prosentane heime i Norge, utan bruk av kvoter frå klimaavtalen vår med EU.

Arbeiderpartiet planla å «telje klimautslepp like nøye som kroner og øyre i statsbudsjettet». Dei ville ha mål for kvar sektor i landet og forplikte næringane til å følgje opp. Støre snakka om barnebarna og deira rett til leveleg klima frå talarstolen, og Arbeiderpartiet opplevde vekst på meiningsmålingane gjennom det som utvilsamt var ein klimavalkamp.

Så kom valsigeren.

Akt 2

Frå løfter til «strukturert dialog» og «omstillingsmål»

Det er ikkje lett å få næringslivet med på forpliktande avtalar om å kutte utslepp, slik Hurdalsplattformen lova. Det som i regjeringsplattforma var «konkrete mål» og «forpliktande avtalar» vart i staden til «strukturert dialog».

Støres mål om å ta alle dei 55 prosentane med utsleppskutt heime i Norge vart òg mindre forpliktande enn vi hadde fått inntrykk av. Målet fekk eit nytt namn, «omstillingsmålet», og regjeringa ville ikkje melde det inn til FN og Paris-avtalen. Likevel, klimaminister Espen Barth Eide forsikra kritikarane at dette ikkje svekka målet. Han slo fast at det var 55 prosent kutt i heile økonomien Norge skal styrast etter.

Johan Hermstad Reinertsen er leder av politisk avdeling i Framtiden i våre hender.

Akt 3

Retretten

«Eg legg hovudet på hoggestabben og presenterer ein ærleg og usminka status om stoda i klimapolitikken», sa Espen Barth Eide da han skulle leggje fram regjeringa sin første status og plan for klima. Vedlegget til statsbudsjettet vart kalla grøn bok, etter fargen på forsida.

Eides grøne bok viste at regjeringa hadde eit stort gap å tette mellom ambisjonar og trenden for norske utslepp (framskrivingane). Likevel var tonen til klimaministeren positiv: Den grøne boka viser at det går an å nå måla i 2030, slo han fast. Han viste fram eit søylediagram der ein kunne leggje saman alt av vedteken politikk, varsla politikk og teoretisk ny politikk («utgreidd potensiale») og *nesten* kome seg heilt ned til 55 prosent nasjonale utsleppskutt innan 2030.

Året etter var tonen den same. Men innhaldet var eit anna. «Norge skal nå klimamålene», sa fem statsrådar i pressemeldinga som regjeringa sendte med sesongens grøne bok.

Reknestykket var gjort nøye reie for. Problemet var berre at dette reknestykket ikkje handla om omstillingsmålet, men om vår klimaavtale med EU. Det er gjennom den avtalen at vi skal nå Paris-måla våre, saman med EU.

I EU-avtalen gjeld EU sin kvotemarknad, og der kan olje- og gassektoren og industrien kjøpe seg fri frå utsleppskutt. Arbeiderpartiet flytta fokuset vårt frå valløftet sitt til dei måla som er juridisk bindande og geografisk flytande.

Løftet om å gjere alle klimagasskutta i Noreg vart borte i ein politisk kviskreleik.

År tre var tonen igjen den same. Men innhaldet var eit anna. «Regjeringa har ein plan, og vi skal nå klimamåla våre», sa vikarminister Tore O. Sandvik i fjor haust. Det høyrest nøyaktig likt ut som tidlegare år. Men reknestykket frå året før var borte. Tala gjekk ikkje lenger opp, og vi låg heile 5,4 millionar tonn CO_2 bak skjema for vår klimaavtale med EU. Dermed måtte regjeringa bruke ekstra kvoter for å fylle holet.

Akt 4

Nasjonale utslippsmål er plutseleg galt

Klimaminister Andreas Bjelland Eriksen la før påske fram regjeringa si klimamelding. Der trossa han Miljødirektoratet sine faglege anbefalingar og store deler av høyringsinnspela regjeringa har fått. Regjeringa vil ikkje ha eit nasjonalt mål for utsleppskutt mot 2035, og avlyste heile omstillingsmålet for 2030 i ein leddsetning nedst på side 9. Det er første gong sidan klimaforliket i 2008 at Arbeiderpartiet meiner at ein ikkje skal setje mål for norske, stadbundne utslepp.

– Det har vært forvirrende for folk, forsvarte klimaministeren seg med. Han definerer tilsynelatande eit krystallklart mål slik: 70–75 prosent som skal nås med kutt i Norge, med kvoter i EU-avtalen og kanskje utanfor EU, pluss at ein skal rekne med skog på ein måte som ikkje enno er definert.

Kva har vore mest forvirrande for folk, gode klimaminister?

«55 prosent kutt, ferdig snakka»? Eller regjeringa sine forsøk på å skrive det om til «kanskje, kanskje ikkje skal vi prøve å kutte alt i Norge»? Nokon gonger er det politiske spelet like tragikomisk som på TV.

«Kva har vore mest forvirrande for folk, gode klimaminister?»

Enda mer bondevett

Dumpster-diving for dyras skyld

Nærsanket mat har alltid vært gull verdt.

TEKST OG FOTO ERIK RØED

Der det finnes store forråd av mat, vil det også være mye mat som blir kastet. Selv om det er gode grunner til at mat i butikkene blir merket med holdbarhetsdato, vil vi alle plukke med oss det som ser ferskest og friskest ut fra grønnsaksdisken. Det er menneskelig. Maten som ikke blir solgt blir ubønnhørlig kassert når utløpsdatoen har passert.

Dermed havner rynkete druer og slappe salater i matkjedenes returordning, som innebærer at restene ukentlig blir hentet til forbrenning. I samme konteineren havner fruktposen med ett eneste halvbrunt eple og klasen med prikkete bananer. Det skal til destruksjon, alt sammen.

Men hold an: Mye av det som kastes er fremdeles fullstendig spiselig og proppfullt av næring. Av bisarre årsaker frakter vi for eksempel flere hundre tusen tonn tropiske frukter og grønnsaker jorda rundt til Europa. Altfor ofte ender frukten i søpla før den er moden. Vi velger heller å kjøpe en banan med grønnskjær enn en som har tre brune prikker. Det samme gjelder for avokado og mango. Vi kan godt bli sinte og mene at det er skammelig, men det er mye mer konstruktivt å finne noen praktiske løsninger på ressurssløsingen.

Her på gården ønsker vi å bruke alt som er sunt, godt og spiselig nok til dyrefôr. På vår lokale Kiwibutikk henter vi det som måtte være av dagens utsorterte grønnsaker og frukt, som vi deretter sorterer og deler ut til høner og griser på gården. Maten er et supplement til kraftfôret, og vi har et supert samarbeid med butikken. Men, som en konsekvens har vi måttet avslutte økomerkingen av egg og kjøtt, altså den grønne Ø-en for økologisk. Dette fordi fôret, matsvinnet, ikke er sertifisert som økologisk. Da faller vi utenfor sertifiseringen. Regelverket åpner for at fem prosent av fôret kan være fra «ikke-sertifisert opprinnelse», men den kvoten er allerede brukt opp hos produsenten vi kjøper dyrefôret fra. Det er ifølge Debio en viss mulighet for å bruke matsvinn fra butikk i økologisk produksjon, men det er egentlig umulig i praksis.

Det er helt greit for oss, for vi vet at det økologiske dyrefôret gjerne består av risprotein fra Pakistan, soyaproteiner fra Kina og Kazakhstan, hvete fra Canada og andre land som er langt borte. Fettet kommer stort sett fra skandinavisk fôrkorn, men gjerne kjørt med lastebil fra Sverige. For oss er hva som gir den beste totalgevinsten for dyra, klimaet og vår egen helse dette det mest avgjørende.

Kraftfôr som eneste matkilde er nemlig hundre prosent dørgende kjedelig. Kraftfôr smaker det samme hele tiden, og fôroppskriftene er heller minimumsløsninger enn en fullspekket meny. Særlig er det mangler på fett- og proteinkvaliteten. Fettsyrene i kraftfôr kommer mest fra kornvekster, i all hovedsak omega-6-fettsyrer. Hadde hønene fått beite fritt på enga, ville eggene få en mye større andel av omega-3-fett, fra gras og grønne vekster, insekter og småkryp. Proteinene i kraftfôret kommer stort sett fra belgvekster som soya, som også er ganske ensidig sammensatt.

Vår måte gir oss bedre samvittighet, men enda viktigere er at vi ser at dyrene trives uendelig mye bedre med en variert kost. Har du sett hvor systematisk en flokk griser går gjennom et stort trau fylt

med variert mat? Du vil ikke lenger se på dyra som grådige matjunkies.

Grisene er eksperter på å plukke ut bitene av høyest kvalitet først, og så spise seg nedover i kvalitet til de er mette. I fjor fôret vi åtte frilandsgriser til en snittvekt på 180 kilo på slaktedagen, hvor vi gjennom sommeren kun trengte å kjøpe én 800-kilos sekk med kraftfôr til å supplere de dagene Kiwi-tilgangen var redusert. Nesten 99 prosent av fôret var fra butikk-konteineren!

Lønnsomt? Jada, dette butikkfôret betaler vi ingenting for. Men det er såpass mye manuelt arbeid involvert, at jeg forstår godt at de fleste bønder ikke gidder.

Dessuten, kraftfôr er lettvint og trygt, og er satt nøye sammen av all den energi og mikronæring de dyrene trenger i forskjellige livsfaser.

Det er med dyra som med oss mennesker. Har vi det godt, blir vi gladere og kanskje lever vi litt lenger. For en alminnelig industriell eggprodusent spiller det ikke så stor rolle: I de aller fleste tilfellene så kommer det sju tusen høner når de er rundt halvåret gamle, alle klekket ut på samme tid. Etter et drøyt år med egglegging, gasses de i hjel i samlet flokk og følge. Kadavrene går i all hovedsak til destruksjon de også, og så gjøres fjøset klart for en ny runde.

For en småbruker som meg er det en helt annen situasjon. Jeg ønsker å beholde dyra så lenge de er friske og fremdeles yter. Ved å utnytte dyras innebygde glede over å rote rundt etter maten, så bygger vi også bedre flokkinstinkter og ansporer til dyreliv som ligner mer på det opprinnelige. Den beste metoden for det, er å alltid forsøke å forstå hva dyrene selv ønsker seg. Det er ikke vanskelig å se at de digger friske salater, kålblader og frukt. Og de elsker variasjoner. Det er først og fremst vi folka som vil ha det enklere og mer praktisk, ikke dyrene.

Husk også at de som driver matbutikkene betaler dyrt for destruksjon av matsvinnet, så om bonden tar litt av den tonnasjen, tjener matbutikken på det også. Ikke minst er det veldig fint å gå sammen i begge enden av næringskjedene, matprodusenten og matbutikkdriverne. Allerede der starter dialogen om fornuftig ressursbruk.

Nevnte jeg beredskap? Det går an å tenke seg at tamgris og høns kom til før-vikingtidens Norge som en beredskapsplan: De var nøysomme dyr som spiste av det som måtte finnes av biologiske rester, og så lagret dem som proteiner og fett til den ufruktbare årstiden, til midtvinterblótet.

Erik Røed er forfatter, kulturarbeider og småbruker på Herfragården i Ringerike.

Tilsvar

Debio om matsvinn som fôr

– Det er anledning til å bruke matsvinn fra dagligvare som fôr i økologisk husdyrhold, som for resten av landbruket. Men det stiller strenge krav til hygiene og smittefare og krever godkjenning fra Mattilsynet.

Det er et grunnleggende krav i økologisk drift at fôrvarene skal være økologiske så langt det går og det gjelder alle kilder, også matsvinn. Det er et helt prinsipielt anliggende at man ikke bruker kjemisk-syntetiske sprøytemidler og kunstgjødsel i økologiske produkter og det inkluderer også fôret til dyra.

Derfor vil mye av maten som kastes være uaktuell i økologisk sammenheng. Det tillates maksimalt fem prosent ikke-økologisk proteinråvare til svin og fjørfe, men det meste av matavfallet vil ikke ha et høyt nok proteininnhold til å kvalifisere.

Jeg vil mene at det er positivt om man finner god bruk av matavfall, men det er ikke automatisk slik at alt som er bra lever opp til økologistandarden, sier Peter Møller, kommunikasjonsrådgiver i DebioInfo.

Tips du trenger

Når ferieturen går på skinner

Å reise på ferie kan være det mest forurensende hver og en av oss gjør. Her er fire tips til en sommerferie med store opplevelser og lite klimaavtrykk.

TEKST TRYGVE SUNDE KOLDERUP

1.

Øyhopping i stockholmsskjærgården

Strekningen mellom Oslo og Stockholm er blant de mest flyintensive i Europa, men her er toget konkurransedyktig på både pris og tidsbruk, i tillegg til at det skinnegående alternativet er langt mer klimavennlig. Fra Trondheim er det brukbar togforbindelse til Stockholm. Fra Nord-Norge er det nattog hele veien fra Narvik til den svenske hovedstaden.

Øyene i Stockholm er vakre og fristende om sommeren. Er du en som foretrekker en aktiv ferie, kan Stockholm Archipelago Trail være midt i blinken. Vandreruta består av et tjuetalls etapper i den idylliske skjærgården. Det er få som går hele den 270 kilometer lange ruta, men flere av etappene når du med båt fra Strömkajen i Stockholm sentrum. Et par etapper, en tur i kajakk, og noen friske sjøbad er perfekt i kombinasjon med museumsbesøk og urbane opplevelser i Stockholm.

2.

Direktetog til Malmö

I sommer blir det mulig å ta direktetog fra Oslo til Malmö for første gang på over tjue år.

Malmö har mange bra spisesteder og en hyggelig gamleby, og den er på mange måter en liten storby. Veien er dessuten ikke så lang til Österlen, et av Sveriges vakreste områder. Her venter flotte strender, prisbelønte spisesteder, gårdsbutikker, vingårder og drøssevis av sykkelruter.

Med direktetoget til Malmö er København dessuten nærmere enn på lenge. Togturen fra Malmö tar bare en halvtimes tid. Tåler lommeboka en danmarksferie, ligger idylliske Ærø omtrent fire timer med tog og ferge fra København. En dag med utforsking av brosteinsgatene i Ærøskøbing, is på torget og sykkeltur til Marstal kan absolutt bli sommerens høydepunkt.

Direktetoget mellom Oslo og Malmö går fra 14. juli til 8. august. Da nyheten ble lansert, antydet Vy at dette kunne bli starten på en ytterligere togsatsing sørover mot Danmark og Tyskland.

3.

Nattog gjennom Europa

Etter tiår der tilbudet har blitt redusert, opplever nattogene i Europa nå en renessanse, og det etableres stadig flere tilbud. Wien er på mange måter blitt Europas nattog-hovedstad, etter at det østeriske togselskapet har investert tungt i nye togsett og bygget opp et omfattende rutenett til mange europeiske byer.

Fra Norge og sørover mot Europa er det mulig å reise med Snälltågets nattog fra Malmö til Hamburg eller Berlin. Noen få ganger i løpet av sommeren kan du også reise til Innsbruck i Østerrike.

Heldigvis ser det også ut til at de europeiske nattogene nærmer seg Norge. Snälltåget har søkt om tilgang på ruta Oslo-Hamburg, det sveitsiske togselskapet SBB har sagt at de vurderer en nattogrute mellom København eller Malmö og Bern allerede fra neste år. Omtrent samtidig har Vy og danske DSB antydet at det kan komme dagtog på strekningen Oslo–Göteborg–Malmö–København. Dermed kan det kanskje allerede fra neste år bli mulig å reise helt fra Oslo til Sveits med kun ett togbytte.

Er målet en togtur i Europa, anbefales Facebook-gruppa «Togferie». I gruppa, som har 74 000 medlemmer, er det mulig å få svar på stort sett alt av togrelaterte spørsmål. En av gruppas moderatorer, Kristian Skjellum Aas, ga tidligere i år ut boka *Togferie til Sør-Europa*. Dette er en guide som anbefales for alle som planlegger en sommerferie på skinner.

4.

Belønning på norgesferie

Litt for ofte er de mest klimasmarte reisealternativene dyre eller kompliserte. Det vil Den norske turistforening (DNT) gjøre noe med. På 15 av foreningens betjente hytter i fjellet får du i sommer en «klimabelønning» på hundre kroner hvis du tar bussen på tur.

Gavekortet «Grønt Kort» kan overnattingsgjestene bruke til mat og drikke på hytta. Med ordningen vil DNT vise at det er mange muligheter for fjellopplevelser med offentlig transport. En fordel ved å velge buss framfor egen bil på fjellferie, er at turmulighetene blir enda flere: Hva med å starte på Gjendesheim (med flere daglige bussavganger), gå gjennom hele Jotunheimen, avslutte ned den vakre Utladalen i Årdal, og ta bussen hjem derfra? Med privatbilen på parkeringsplassen på Gjendesheim hadde det turalternativet vært uaktuelt, men med buss og DNTs klimabelønning kan det bli et av sommerens høydepunkter. F

Trygve Sunde Kolderup er grunnlegger og rådgiver i Spor, et selskap som jobber for å redusere reiselivsnæringens klimaavtrykk. Han har tidligere gitt ut boka *Reis bedre – en guide til større inntrykk med mindre avtrykk*.

↑
Postkort fra sjø og land hos söta bror.
FOTO: GIOVANNI TRIMBOLI / GRAKO KORTFORLAG

↑
Designeren fant denne billetten i mimreskuffen hjemme. Nostalgi er fint, men at ventetiden i Göteborg endelig er forbi er bedre.

Allerede 12. april har vi i Norge overskredet vår årlige kvote for ressursbruk og forurensing

Det innebærer at vi resten av året lever på bekostning av naturen, klimaet og fremtidens generasjoner. Dette lar seg ikke endre innenfor kapitalismens vekstkrav.

Det er derfor nødvendig med en **NY ØKONOMI FOR EN TRUET VERDEN**

SolumBokvennen.no

VISSTE DU AT PÅ

KIRPPIS SIRKULÆRMARKED

KAN DU BÅDE SELGE OG KJØPE BRUKT?

Opplev Kirppis du også!

KIRPPIS®
Brukt på nytt

SCAN KODE

Følg oss på Instagram og hold deg oppdatert

SJH
Sogn Jord- og Hagebruksskule

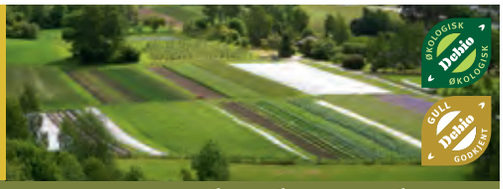

rådgjevar biøktar **økobonde**
småbrukar bakar **gründer** osteprodusent
lærar **gartnar** avløysar matskribent
er noko av det tidlegare elevar jobbar som i dag. Les meir på **sjh.vgs.no**

REIN
ØKOLOGISK HUDPLEIE

WWW.REINHUDPLEIE.NO

Vikja
ØKOLOGISK SLAKTERI

KALV · STORFE · SAU · LAM · VILLSAU

Økologisk kjøtt
FRÅ GARDAR VED SOGNEFJORDEN

E-post: post@vikja.no
Tlf. 47657465 www.vikja.no

Unikum
www.unikumdesign.no

Bind til mor
Brødposer til far
Kluter til bror
Såper til familien
På Stell til flekken
OG klesfiks.no

BRUKTBLEIE.NO - TRYGT OG ENKELT

Følg oss på Instagram
@unikumdesign.no
@bruktbleie.no

Voss Vandrarheim

Overnatting - Økologisk mat
Familier - Grupper
Kurs & Konferanse
tlf. 56 51 20 17
www.vosshostel.com
www.finnegarden.no

FINNEGARDEN

Finnegarden leverer økologisk frukt og grønsaker heim til deg i Bergensregionen.

Telefon:
56 51 48 71 / 91 62 84 05

www.finnegarden.no

STANGELAND
URTEPRODUKTER
Teer, urter og krydder-blandinger basert på Torleif Stangelands auraanalyse og forskning gjennom 50 år.
Et naturlig valg
stangelandurteprodukter.no

CRIOLLO
SJOKOLADE
- Håndlaget sjokolade
- Økologisk og Fair
- Vegansk og glutenfri
- Stort utvalg

FB/IG: @criollobar
www.criollobar.no

MORiiA
Et etisk produkt fra Uganda
Økologisk moringa for helse, styrke og velvære.
5 kr per produkt går tilbake til Uganda.
www.moriia.no

Småbønder i det globale sør kjemper en beinhard kamp mot klimaendringer. Scann koden og gi din støtte til verdens småbønder! Uten mat, stopper alt.

Utviklings-fondet
Sammen mot sult og urettferdighet

Godt Brød
Økologisk bakeverksted

Oslo | Bergen | Trondheim | Stavanger
Finn **ditt** nærmeste Økologiske bakeverksted på **www.godtbrod.no**

UBEHANDLET ULL
Naturlig ull er det miljøvennlige valget! Oppdag forskjellen.
Se vårt utvalg av ull til baby, barn & voksne i nettbutikken, eller besøk våre butikker i Bergen og Oslo.
NØSTEBARN
www.nostebarn.no

isrosa
økologisk is
www.isrosa.no

VELG SJOKOLADE OG KAFFE – GODT LAGET I NORGE
I tillegg til over 20 sorter økologisk kaffe og espresso, tilbyr vi nå mange sorter sjokolade, lokalprodusert selvfølgelig! Alt laget Bean-to-Bar, med kun håndplukkede, økologiske råvarer. Kakaobønner fra Tanzania, Mexico, Nicaragua, Madagascar og Peru.
Stavanger Kaffebrenneri er godkjent av Debio og sertifisert som klimanøytral siden 2009.
STAVANGER KAFFEBRENNERI
Oddahagen 36, 4031 Stavanger
post@stavangerkaffebrenneri.no
www.stavangerkaffebrenneri.no

Tørr hud?
Optima pH 4
Hudvask pluss
-gjer at huda tåler hyppig vask utan å tørke ut.

- unik kombinasjon av alginat og organiske syrer
- inneheld mjukgjerande hudpleieingrediensar
- pH4 førebygger hudplager og bevarer den gode bakteriefloraen

Kombiner med pH 4 Hudpleie pluss/Hudbalsam for best effekt. Påfør etter vask eller ved behov.

Utan parfyme. Låg pH.

Vegan
Produsert i Hardanger
Optima pH

Optima Produkter AS
5600 Norheimsund, Tlf. 56 56 46 10
www.optima-ph.no

SMÅ HUS OG GRØNNE VERDIER
Hei, jeg bor i en van i Oslo-området og ønsker å komme i kontakt med andre som også gjør dette eller vil bygge et fellesskap basert på grønne verdier og små hus/camping.

Bm. *Grønne verdier*

REDAKSJONEN ANBEFALER

FOLK TIL KLIMAMARKERINGEN 'STÅ OPP' SØKES
Lørdag 30. august går hele miljøbevegelsen sammen for å kreve klimahandling, og vi trenger så mange som mulig for å vise at det haster! Vi samles til en stor klimamarkering i Oslo, og flere større og mindre markeringer rundt om i landet. Ta kontakt med ditt nærmeste lokallag for å høre hva som er planlagt eller for å arrangere markering.

Se *staa-opp.no*

ANDELSGÅRD PÅ NESODDEN
Vil du ha ferske, kortreiste grønnsaker rett fra jordet? Lengter du etter et godt felleskap, litt jord på hendene, eller å vise barna hvor maten kommer fra? Sesongen varer til oktober og vi har allerede mye grøde å dele.

Bm. *Hokholt gård*

BOFELLESKAP I LANGESUND
Jeg vil gjerne dele boligen min i Langesund med flere. 1 rom med enkel/dobbeltseng, kan sette inn barneseng. Tilgang til bad m/dusj og vaskemaskin. Egen inngang og sitteplass i hagen med sjøutsikt. Nær kultur og natur. 10 min til buss og butikk, og 15 min til strand og brygge. Kr 800,- pr natt, prisen kan reduseres ved å hjelpe til i hagen.

Bm. *Langesund*

SØKER LIKESINNET. GLIMT I ØYET?
59 år gammel kvinne, som er glad i naturen og dyr. Liker å leve enkelt, er til stede og har omsorg for de jeg er glad i. Har voksne barn. Ønsker å bli kjent med likesinnet, uhøytidelig og jevngammel mann med glimt i øyet for felles opplevelser.

Bm. *Glad i natur*

Mot strømmen

HAR DU GRØNNSAKER eller husrom til overs? Leter du etter likesinnede som vil gjøre noe praktisk for et mer solidarisk samfunn, eller noen å leve i en motstrøms tilværelse med?

Folkevett er lei av menneskemøter i digitale flater. Vi tror at et rettferdig samfunn blir til når folk møter hverandre i den virkelige verden. Her er det plass til høyt og lav, stort og smått. Men du må fatte deg kort. Maks 250 tegn. Annonsene er anonyme. Oppgi navn og kontaktinformasjon til redaksjonen.

Send til
redaksjonen@folkevett.no

<3

«30 ÅR HEDMARK»

TEKST LOTTE SHEPHARD

«Er det mulig gjennom denne spalten å komme i kontakt med ei jente som har innsett nødvendigheten av, og er villig til å ta konsekvensene av de tanker og ideer FIVH står for?» lurte Ole Dullerud på i 1976. Han hadde sendt inn kontaktannonsene til *Ny Livsstil*, forgjenger til Folkevett.

– Vennene mine hadde etablert seg og mente at det ikke gikk an å ha en bærekraftig livsstil som familie. Det provoserte meg. Også var jeg litt ensom, sier Ole med Totning-dialekt på telefonen til Folkevett.

Ingrid Fløgstad var i Nadderudhallen da Erik Dammann holdt det berømte stiftelsesmøtet for Framtiden i våre hender.

– Annonsen traff meg i hjerterota, forteller hun på samme telefonsamtale.

– Jeg ville bli bedre kjent med denne hedmarkingen som var så opptatt av rettferdighet og mindre forbruk. Og, om vi hadde brevveksling i etterkant! Vi ble forelska per brev, forteller Ingrid og ler.

Ole har vært på loftet og funnet fram brevene.

– Brevene ble svart på samme dag som vi fikk dem. Det var ganske varmt, sier Ingrid.

Gjennom brevene ble planer for framtiden lagt. De ville drive småbruk og bruke gården til mer enn dyrking.

– Begge var interessert i landbruk, natur og miljø. Jeg hjalp til som guttunge på småbruket til tanta mi, der far min var odelsgutt. Det var hesjing, kjøring med hest og tungt arbeid, men jeg var interessert. Ingrid og jeg tok over gården Lunde i 1976 og drev økologisk i førti år. Vi begynte med å selge kønnband, så ble det sauer og ammeku av rasen charolais, forteller Ole.

På småbruket ved Raufoss var de tidlig ute med å starte gårdsbarnehage. De utviklet også et pedagogisk opplegg for skoleklasser og grønn omsorg, et tilbud innen psykiatri i samarbeid med Nav. I dag har datteren tatt over småbruket og gårdsbarnehagen er i drift på trettiende året. Ingrid jobber som frivillig i barnehagen og Ole som gårdskæll.

– Vi kunne ikke ønsket oss en bedre alderdom, sier Ingrid.

Kjemien mellom Ingrid og Ole merkes godt, der de fniser i røret med Folkevett på høyttaleren.

– Felles verdier og livsstil har vært grunnmuren for oss, sier Ole. Ingrid stemmer i:

– Når vi ser tilbake på det nå har vi virkelig fått levd ut drømmene vi hadde i brevene.

De har troen på at kontaktannonsene har fått nytt liv i Folkevett.

– Det må jo være bedre enn Tinder der folk vrakes etter ett bilde, sier Ingrid.

FOTO: PRIVAT

MATMAKT OVER GENENE

KLIPP OG LIM-MAT

EN BOK AV KARI GÅSVATN

Journalist og forfatter Kari Gåsvatns kommentarer er gjerne spisse, sjelden spissformulerte. Kritikken er ofte rettet mot matsystemet. Hun er pro småskala bønder og agroøkologi, og skyter skarpladd mot store agrokonsern, som Bayer Monsanto. Tidligere har Gåsvatn gitt ut boka *Geriljahagen*, om dyrking som en måte å tilbake makta over maten.

Den nye boka tar for seg makta over genene, altså genmodifisering av mat. Maktkonsentrasjonen i matindustrien påvirker småbønder verden over, og Gåsvatn forklarer hvordan det kan bli verre dersom noen få store konsern får kontroll over planter og dyrs arvemateriale. I skrivende stund ligger det et forslag til oppmykning av genteknologiloven, først og fremst for forskning og legemidler.

I boka ser ikke Gåsvatn på genmanipulering innen medisin og «lukkede rom», men modifisering av gener som kan slippes ut i det fri og spres med naturens originale genmaterialer, som frø og dyr.

Forfatteren selv har tatt et standpunkt i debatten og skriver: «Vi er sosialisert inn i forestillingen om at teknologien skal berge oss. Men vi må ikke glemme at det er landskapene og de økologiske kretsløpene som kan berge oss, dersom vi steller godt og varsomt med dem.»

Kryssforurensningen er allerede i gang på kontinentet. I Spania har gmo-mais blitt så utbredt flere steder at øko-bønder i områdene rundt ikke lenger kan merke avlingene sine økologisk.

Vi mener det er folkevett å lese seg opp på hva som skjer innen klipping og liming av dna.

— LOTTE

QUIZ

QUIZMASTER
SOLVEIG SKAUGVOLL FOSS

1. Om du befinner deg på oljeplattformen Goliat, hva er din nærmeste by på fastlandet?
2. Hva regnes som de to største fagforeningene som organiserer oljearbeidere i Norge?
3. Lofoten består av seks kommuner. Nevn to av dem.
4. Området som konsekvensutredes for gruvedrift på havbunnen ligger nærmere Svalbard enn det norske fastlandet. Hvilken stillingstittel har «ordføreren» i Longyearbyen?
5. I hvilken by ligger hovedkontoret til Equinor?
6. På REKO-ring kan du handle lokal mat rett fra bonden. Hvilke to ord står REKO for?
7. Hva heter Norges fiskeriminister?
8. Hvilken organisasjon ble stiftet først: Framtiden i våre hender eller Natur og Ungdom?
9. Fast fashion-kjeden Lager 157 ble dømt for brudd på åpenhetsloven for å holde tilbake informasjon om lønna til de ansatte som lager klærne butikken selger. Hvem klagde dem inn?
10. Klærne vi leverer til Fretex, UFF og lignende kan få seg en lang reise. Til hvilket land sendes om lag halvparten av overskuddsplaggene fra Norge, i hvert fall i første omgang?
11. Hvilken 67-åring gjorde seg nylig ferdig med jobben som generalsekretær i Kirkens nødhjelp?
12. Nicolai Tangen fikk nylig fornyet sitt åremål som oljefondssjef, og får bli i stolen fram til 2030. Hvilket kjøretøy brukte han da han skulle komme seg til sin første dag på kontoret i denne jobben?
13. Med tre års slingringsmonn: når lanserte Framtiden i våre hender kampanjen «Gi oss jula tilbake» for å protestere mot et stadig større kjøpepress og kommersialisering i høytida?
14. For et års tid siden fikk organisasjonen KlimaSeniorinnen sitt land felt i den europeiske menneskerettsdomstolen for å ikke gjøre nok for klima. Hvilket land?
15. «Big yellow taxi» er kjent som en vekstkritisk sang som miljøbevegelsen har trykket til sitt bryst. Hvem står bak sangen?

FASIT

1. Hammerfest.
2. Fellesforbundet og Styrke (et halvt poeng for Industri Energi, et tidligere forbund som i 2023 fusjonerte med Forbundet for Ledelse og Teknikk og ble til Styrke).
3. De seks mulige kommunene er Flakstad, Moskenes, Vågan, Vestvågøy, Værøy og Røst.
4. Lokalstyrleder.
5. Stavanger.
6. Rettferdig konsum.
7. Marianne Sivertsen Næss.
8. Ungdommen er eldst: Natur og Ungdom ble stiftet i 1967 og Framtiden i våre hender i 1974.
9. Fire elever på Thora Storm videregående skole i Trondheim.
10. Polen. Herfra kan de sendes videre, ofte til afrikanske land, hvor mange av våre plagg ender opp som avfall som menneskér i Kenya og Ghana må ta ansvar for.
11. Dagfinn Høybråten.
12. Elsparkesykkel. Type gul, fra Wind, det tyske selskapet som ikke lenger leier ut elsparkesykler i Oslo.
13. Kampanjen kom i oktober 2003.
14. Sveits.
15. Joni Mitchell.

CARELESS PEOPLE

LES OM DU VIL SLETTE META

EN **BOK** AV **SARAH WYNN-WILLIAMS**

PERFEKT FOR DEG SOM LIKER Å SOVE DÅRLIG OM NATTA

Gitt at Meta har prøvd å stoppe både salget (det har de ikke klart) og promoteringen (det har de i skrivende stund klart) av denne utgivelsen anser jeg det som vår fordømte plikt – uavhengig av bokens kvalitet – å gi vårt vesle bidrag til at Zuckerberg og co. får kjenne den bitre smaken av Barbra Streisand-effekten i så stort monn som overhodet mulig. Som om ikke det skulle være nok; boken er attpåtil verdt tiden din og pengene dine.

En underholdende og samtidig dypt deprimerende skildring av giftig arbeids(u)kultur og Facebooks skruppelløse jakt på innpass hos regimer vi under ingen omstendigheter ønsker å sammenligne oss med. Denne boka sendte meg ytterligere flere steg nærmere den forjette slettingen av brukeren min.

— TORJE

TIL BARRIKADENE

...OG FORBI!

EN **PODKAST** AV **JONAS BALS** OG **CARLINE TROMP**

For deg som kjenner på at verdens tilstand akkurat nå framkaller en følelsespotpurri av frykt, apati og motløshet. Det er ikke alltid hverdagslogistikken strekker til å lese et tjukt tobindsverk om antifascisme, slik Jonas Bals har skrevet. Da skal man ikke kimse av podkast som medium for påfyll av kunnskap og pågangsmot fra flere bøker på en gang. Carline Tromp har også skrevet bøker om ytre høyre, og sammen har de startet podkasten *Til barrikadene*, der de snakker om antifascismens historie og framtid. Lærerik påminnelse om at det nytter å kjempe mot de reaksjonære kreftene! Til barrikadene finnes åpent tilgjengelig på de fleste podkastplattformer.

— EMBLA

REDAKSJONEN ANBEFALER <3

FILTER NYHETER

GRAVEJOURNALISTIKK I FYSISK FORMAT

Lei av stadig minkende konsentrasjonsevne, meningsløs skrolling og klikkhoreri? Da får du en anbefaling på et godt gammeldags papirmagasin. *Filter Nyheter* er en uavhengig nettavis med høy journalistisk kvalitet. Abonnenter får månedlig et magasin i posten. Filter leverer grundige gravesaker, god klimadekning og er kjemisk fri for kjendisreality. I en samtid preget av trange kår for mediebransjen, desinformasjon og kjappe løsninger, kan Filter by på et nødvendig avbrekk.

— EMBLA

LANDBRUKS-FORLAGETS BARNEBØKER

BØKER AV **BERNT SUNDSTEN** OG **JAN JÄGER**

Du skal bare lese barnebøker du selv liker å lese, hørte jeg Tor Åge Bringsværd si til en voksen forsamling en gang. Mer enn en gang har jeg gått på kompromiss med denne maksimen. Helt til vi møtes, i felles monomani, i Landbruksforlagets barnebøker om natur og turliv, fortalt av Bernt Sundsten og tegnet av Jan Jäger. Tydelige setninger. Avslappa stil. Passe avsnitt, slik at vi faktisk kan lese oss varme. Etterspurt kunnskap: Hva spiser dyrene? Snakker de med hverandre? Lag ting!

Min første villmarksbok byr både på værfenomener, dyreinstinkter og utstyrslister. Se også *Ville dyr i Norden*, *Livet rundt stubben* og *Barnas egen bok om snekring* og *om eksperimenter*. Til bibliotekene, restopplagene og antikvariatene!

— PETTER

DEN FORDØMTE SKAMLØSHETEN

SKAMSKIFTET

EN **BOK** AV **KAJA MELSOM**

Hvordan i havnet vi egentlig her? Hvordan ble vi sittende fast i denne redselsfulle samtiden bestående av konspirasjonsteoretikere, biohackere (herregud!), selvutnevnte alfahanner, coacher og andre livsstilsguruer som – bevæpnet med en blanding av fri synsing, og et knippe YouTube-videoer fra lugubre kilder – mener seg kvalifisert til å belære oss om hvordan vi bør leve? Om hvordan vi skal bli den beste versjonen av oss selv, bekjempe alderdommen og, viktigst av alt, følge hjertet vårt?

Den fordømte skamløsheten er Kaja Melsoms oppgjør med en av vår tids mest paradoksale og underkommuniserte vendinger. Da sekstiåtterne i sin tid tok et oppgjør med datidens pietistiske og skambelagte normer, oppstod samtidig et moralsk vakuum. Skam-babyen som satte grenser for vår egoisme og proklamerte viktigheten av fellesskapet ble kastet ut med badevannet.

Friheten som skulle frigjøre oss fra sosial kontroll, åpnet i stedet dørene for en ny type skam – en skam som er desto mer lammende fordi den er individualisert. Der folk på 50-tallet skammet seg over å skille seg ut, skammer vi oss nå over å ikke lykkes. Over å ikke utnytte alle de grenseløse mulighetene som angivelig står åpne for oss. Over å ikke være unge, spreke, produktive og optimale, hele tiden. Mislykkes du, har du bare deg selv å skylde. Og hvem står da klar for å kapitalisere på skammen du føler over dette?

Melsom skriver skarpt, engasjerende og tankevekkende om hvordan vi kanskje har kvittet oss med dem gamle typen skam, men i stedet påført oss en annen, mer subtil og mer nådeløs variant. Klarer vi å skille den gode skammen, den som setter grenser for individets egoisme og erkjenner at uten fellesskapet er vi ingenting, fra den som bryter oss ned og gjør oss usikre?

For skammen forsvinner ikke. Den bare skifter ham.

— TORJE

HJORTESTIEN

JAPANSK NATURKAMP

EN **FILM** AV **RYUSUKE HAMAGUCHI**

Turistskatt, hytteopprør og naturnedbygging. Diskusjonen om turismens plass i natur raser, men er ikke særnorsk. I den vakre og langsomme filmen *Hjortestien*, fortelles historien om den japanske landsbyen Mizubikis motstand mot glampinghytter. Filmen byr på vakker natur, interessante rollefigurer og evig aktuell dragkamp mellom fremskritt og bevaring. Utbyggerne fra hovedstaden ser muligheten for profitt, men landsbybeboerne er bekymret for hvordan lavterskelturismen vil slå ut for dyrene og naturen. Lavmælt og gripende.

— EMBLA

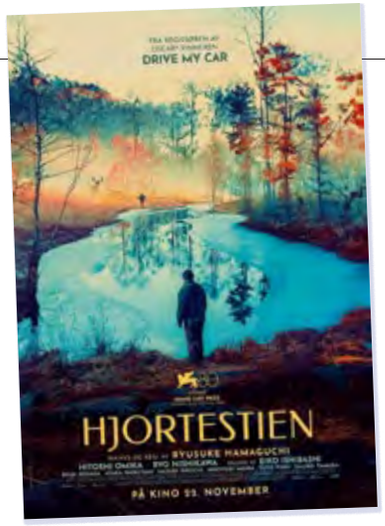

STARTER I AUGUST

«I en tid hvor man nesten blir mørkeredd av alt som skjer i verden, så er det meningsfullt å jobbe med løsningene», sier ny leder i Framtiden i våre hender, Tale Hungnes (47).

TEKST AMALIE NYGÅRD JAKOBSEN
FOTO DAVID B. TORCH / JUVODDEN

Hun kommer fra stillingen som utenlandssjef i hjelpeorganisasjonen Caritas som arbeider mot sult og for matsikkerhet internasjonalt. Hjemme jobber organisasjonen med integrering og tilbyr norskkurs.

– Jeg har møtt mennesker som har mistet livsgrunnlaget av både flom og tørke. Det gjør alltid inntrykk å møte folk som er i sårbare livssituasjoner. Det minner meg egentlig på at vi er så sårbare. Alle trenger en velfungerende natur. Det må vi stå opp for å beskytte, sier Hungnes til Folkevett.

Hun er et vaskeekte organisasjonsmenneske som har viet *nesten* hele karrieren til å fremme kampsaker og påvirke politikere.

Men frykt ikke! Hungnes har vært innom mer praktiske jobber som ung. Vaskehjelp på videregående, jobbet i barnehage, og fikk siden kreativ utfoldelse som tegner for Klassekampen. Hun måtte også stå imot sin store svakhet som ansatt i konfektbutikk.

På fritiden foretrekker hun å underholdes av trykte medier og skviser inn trening fremfor reality-TV.

– Hvorfor vil du lede Framtiden i våre hender?

– I en tid hvor man nesten blir mørkeredd av alt som skjer i verden, så er det meningsfullt å jobbe med løsningene. Framtiden utfordrer politikere og inspirerer enkeltpersoner til å gjøre mer for miljø og rettferdighet. Denne muligheten er jeg glad for.

– Du blir sjefen for Norges største miljø- og solidaritetsorganisasjon. Er det noe fra din fortid, som ikke er helt forenelig med saken, vi bør vite om?

– Jeg har jo jobbet mye med bistand, og da har det blitt en del flyreiser til andre land. Det har hendt at jeg har vært mer opptatt av strukturelle endringer i klimakampen, fremfor hvilket søppelspann potetskrellet skal i. Her blir jeg daglig irettesatt av barna.

– Det er flest kvinner og byfolk som engasjerer seg i miljøsaken. Hva tenker du om det?

– Først og fremst: Kvinner og byfolk er en kjemperessurs som miljøsaken trenger. Vi skal tilrettelegge for at de kan stå på og fortsette engasjementet. Så vinner vi ikke uten et enda mer mangfoldig lag. Vi må jobbe for at flere kan kjenne seg hjemme i miljøbevegelsen.

– Hvis du kunne fått en egenskap fra en annen kjent leder – hvem ville du valgt og hvilken egenskap?

– Jeg liker det afrikanske begrepet *ubuntu*, som tidligere erkebiskop Desmond Tutu i Sør-Afrika var opptatt av. Det er kanskje ikke akkurat en egenskap, men det er en innstilling. Det betyr «jeg er fordi du er». Det understreker menneskers likeverd og at vi hører sammen med hverandre og naturen.

– Du har en imponerende og helhetlig CV, men ett punkt skiller seg ut. Du studerte drama og teaterkommunikasjon. Hvorfor?

– Jeg var nok litt skolelei og trengte noen år med mer lek, der jeg kunne bruke flere sider av meg selv på studiet. Tenker også at kultur og pedagogikk er viktige verktøy for å bygge gode samfunn.

– Hvis du måtte være med på en realityserie for å øke Framtidens synlighet. Hvilken ville du valgt?

– Oi, jeg tror kanskje at det måtte vært «Symesterskapet». Ikke at jeg pleier å se så mye på reality eller er kjempegod til å sy. Det kunne gitt en god mulighet til å snakke om utfordringer i tekstilindustrien.

VELKOMMEN

– Hvordan er din morgenrutine?

– Jeg er virkelig ingen morgenperson. Jeg har egentlig nok med å stå opp. Men jeg prøver å hoppe noen hundre hopp med hoppetau. Og så lager jeg matpakker til ungene. Og meg selv, hvis jeg rekker.

– Hva gjør du helst på fritiden?

– Jeg leser bøker. Akkurat nå holder jeg på med Emil André Erstad sin bok om Jonas Gahr Støre. Jeg leser ganske bredt, men ikke noe særlig skjønnlitteratur. Henger med ungene. Og prøver å få til en kjøkkenhage sammen med mannen min.

– Hva gleder deg mest i hverdagen?

– Jeg liker folk som ler. Å merke årstidstegn i naturen, for eksempel hestehov, grågås-trekk i V på himmelen og is på søledammer.

– Hva irriterer deg mest?

– Folk som bare peker på problemer. Da må jeg virkelig ta meg sammen, jeg blir utålmodig og sur av det.

– Drømmeoverskrift i riksmediene?

– «Medlemsrekord! 5 millioner nordmenn er nå med i Framtiden i våre hender».

VET REGJERINGEN HVA ET INSENTIV ER?

HANS-JACOB GULDBERG

Hvis man får mer av fellesskapets midler jo mer strøm man bruker, skal liksom dette være et insentiv til å bruke mindre? Nei, dette er et tiltak for å øke forbruket i tilfeller der dette er samfunnstjenlig.

Strømstøtten kostet rundt 47 milliarder i fjor, og peket nese til alle som har investert i solcelleanlegg, annen energiproduksjon, eller energisparende tiltak. Hvis det heller hadde blitt gitt en lik pengesekk på 15 000 kroner til hver av landets 2,7 millioner husholdninger, hadde totalkostnaden blitt snaut 41 milliarder.

Strømmen ville ha vært dyrere, men folk flest ville fått bedre råd. Små husholdninger hadde kunnet dekke mye av årsforbruket, flere ville investert i sparetiltak og dermed siden fått lavere strømregning.

Bærekraftsagendaens fallgruve

KRISTIN HANSEN

Som prosjektleder på jobb for en bærekraftig kommunesektor løp jeg gjennom hverdagen. Så ble jeg utbrent. Etter et par år på utsiden, tenker jeg at det vi holder på med er galskap. Og da tenker jeg ikke på all direkte ødeleggelse av naturen. Jeg tenker på undertonen i det som driver samfunnet, også bærekraftsarbeidet – nemlig at vi må gjøre mer, at vi må skru opp farten, at vi må innovere og skape noe nytt. Jeg tror ikke på dette lenger.

Skal vi skape en verden der både mennesker og natur har det godt, må vi snu om på hele grunnprinsippet. Vi må gjøre mindre, vi må senke farten, og vi må huske på hva som fungerer. For er det en ting som egentlig fungerer, så er det naturen. Begynner vi å spille på lag med den, løser det meste seg. Vi må ikke gjøre mer eller løpe fortere. Vi må mest av alt *lytte* til det våre egne kropper og landskapene rundt oss forteller oss, og minnes hva som fungerer. Og hvis du er i tvil – den lyttingen fungerer best ute, ikke foran en Teams-skjerm eller i en stappfull konferansesal.

ENIG?

UENIG?

KJØR DEBATT

Framtiden i våre hender og menneskehetens problemer

ANDERS WESTLUND

Jeg har vært medlem i Framtiden i våre hender i over 30 år. Hele denne tiden har det vært fordelingsproblematikken i verden som har opptatt meg og mange andre. Foreningens formål er dessuten: «Framtiden i våre hender arbeider for etisk forsvarlig og miljøvennlig forbruk, og en rettferdig fordeling av jordas ressurser.» Men det er nok også mange av medlemmene som er mest opptatt av å forhindre en klimakatastrofe. Noe av det første leseren finner på organisasjonenes hjemmesider er (red. anm.: tidligere leder Anja Bakken Riises sitat): «Vi må stå sammen for å løse klima- og naturkrisen». Men er det i Erik Dammanns ånd?

På siste side i boka hans «Framtiden i våre hender» fra 1972 skriver han: «Vi diskuterer natur- og miljøvern, og bra er det, men for det flertall av våre medmennesker som mangler mat, som mangler alt det vi synes et menneske trenger, er naturvern i våre overflodsland en uvirkelig og verdensfjern oppgave som rangerer langt, langt bak en skål mere ris pr. dag. Fordi vårt problem er livsstandard, deres problem er liv i det hele.»

Vi forstår av boka at Dammann så på risikoen for et økologisk sammenbrudd som en mulig trussel. Men slik jeg forstår det, så mener han ikke at det er det største problemet som menneskeheten står overfor. Etter min oppfatning mener Dammann at det å gjøre slutt på verdens fattigdom er viktigere og mer presserende enn å arbeide for å hindre et mulig økologisk sammenbrudd en gang i fremtiden. Jeg er enig med ham!

Hvor lenge kan vi leve på en livsløgn?

LARS NOKKEN

La oss tenke oss at vi er med i en gruppe som er i ferd med å gå på ski over Grønland. Halvveis viser det seg at vi har brukt opp mye mer enn halvparten av den provianten vi hadde med fra start. Noen i gruppa nekter å tro at dette kan være sant – opptellingen må være feil!

Etter mange dagers diskusjoner begynner de fleste å innse at vi kommer til å gå tom for proviant. Hva skal til for å få hele gruppa til å ta situasjonen på alvor, og å innse at den eneste holdbare løsningen er at vi reduserer forbruket? Fra NÅ!

Så, tilbake til virkeligheten: Vårt forbruk av naturressurser er i dag omtrent tre ganger så stort som det planeten vår har å gi oss. Fortsetter vi slik som i dag går det mot katastrofe.

Hvor mange klimarapporter og klimakonferanser må vi ha før vi virkelig tar inn over oss at det bare er de konkrete miljøbevisste veivalgene som kan løse problemet? Klimamål og store ord har kanskje vært et nødvendig skritt på veien, men tiden er for lengst overmoden for å komme videre.

Det er bare resolutt og konkret handling som vil skape resultater. Jo lengre vi venter med å ta affære, desto mer drastiske og ubehagelige vil tiltakene måtte være når vi først tar alvoret inn over oss. Ja, det er utfordrende å måtte endre på våre fastgrodde vaner og vårt destruktive levesett, men hva er alternativet?

LOMEN

LILL-KARIN ELVESTAD

eg vil vere her
når lomen kjem
idet ho landar
på vatnet
vil eg sjå ho
og bere vere stille

eg ser ho
der ho ordnar vengane sine
padlar seg varsamt fram
lager striper og ringer
startar ein vår

eg skal vere stille
som furua
bere puste litt
nikke litt
medan vårens ringar
når fram til meg

HAR DU NOE PÅ HJERTET?

Send ditt leserbrev til **redaksjonen@folkevett.no**

Fatt deg kort, så kommer flere til ordet. Vi forbeholder oss retten til å korte ned.

Vår utfordring

ARNE ØGAARD

Som barn på 60-tallet lå jeg i veikanten i Verdal og noterte bilnummer. Det gjaldt å få de som ikke var fra Trøndelag. Mens vi lå der kom det aldri en trailer, det var ikke noe vi den gangen kunne se langs norske veier. I dag er veiene fylt av dem. Selv på julekvelden observerte jeg flere. De kjører for å levere varer. Vi kjøper nå så mye at Norges overforbruksdag var allerede 7. april. Vi bruker langt mer enn naturen tåler, og lever på bekostning av naturen, klimaet, fremtidens generasjoner og de fattige i verden. Men politikerne lover økt reallønnsvekst så vi kan kjøpe mer. Hele det økonomiske systemet er basert på vekst og kan kollapse hvis vi slutter å shoppe, så hvordan skal vi komme ut av dette dilemmaet. Det finnes ingen enkle oppskrifter, men vi kan begynne å tenke oss om, snakke sammen og engasjere oss i utviklingen av helt nye verdier og samfunnsordninger. Vi kan også handle ved å støtte opp om konkrete som prøver å vise at en annen utvikling er mulig.

Alternativ til vekst

ERLEND SOGGE HEGGEN

Nådagens gründere deltar i en deprimerende innovasjonssyklus: Jobb med en idé i årevis, bare for å bli kjøpt opp av en større konkurrent eller lagt ut på markedet med økende profittpress fra aksjeeierne.

Hva er så poenget med å lage bærekraftige selskaper om de alle blir solgt til høyeste byder før de kan utfordre «business as usual»?

Av denne grunn begynner en ny form for stiftelseseid selskapsstruktur å bli mer utbredt i både Europa og USA: Forvaltereierskap, eller stiftelseseide selskaper.

Ideen er like enkel som den er radikal: Separasjon av rettighet til kontroll og profitt.

Investorer i en forvaltereid oppstart har bare rett til profitt på sin investering, og kun en begrenset mengde, likt et høyrisikolån. Kontroll over selskapet reserveres for arbeiderne og nyttehaverne av selskapet. På denne måten blir passivt eierskap umulig og selskapets langsiktige misjon for samfunnsnytte beskyttes fra profittmaksimerende interesser.

Slik kan spillereglene endres!

SKRIV TIL OSS

Kikk inn

KAROLINE EINANG

Eg vil kjempe, rope, tenke
legge meg i lenke
for mi moder jord
for alt som gror

Vi trur at vi må gå ut i naturen
som om det finst eit skilje
mellom oss og elveduren
men natur er også å kikke inn;
den er i vår kropp, og i vårt sinn

BRUK BERGVARME!

ANDERS NERMOENS
SENIORFORSKER HOS NORCE

Tilgang til nok energi av rett type til en fornuftig pris er fundamentet for gode liv og verdiskaping i samfunnet. Så langt blir bergvarmen, hvor man høster gratis, fornybar varme fra bakken, oversett som et politisk virkemiddel.

For eieren ligger verdien i å unngå risikoen ved å være ensidig eksponert for et hel-elektrisk energisystem. Den fysiske risikoen for utfall, enten på grunn av naturskade eller sabotasje, eller at forbruket er høyere enn hva man kan skaffe til veie, er til stede. Prissvingninger er også en risiko.

Er dette nødvendig? Nei. I Norge bruker husholdningene, offentlige og næring 60–70 prosent av den kjøpte elektriske energien til lav-temperatur varme og kjølebehov – til sammen nesten 80 milliarder kilowatt timer (kWt) hvert år. Det effektbehovet man har til systemet, den kaldeste timen den kaldeste dagen, gjør at man må bygge stort. Dette behovet kan dekkes inn ved å heller høste varme fra bakken.

For samfunnet ligger verdien i unngått elektrisitetsbruk i at man heller kan a) selge dyr strøm til våre venner, b) redusere behov for priskompensasjon, c) gi reduserte priser for bruk i offentlig bygg, samt d) å redusere utbyggingsbehovet i både produksjons- og overføringsleddet.

All den tid den elektriske energisysteminfrastrukturen er offentlig eid, er det i det offentliges interesse å bli med på en storstilt utrulling av bergvarmepumpeløsninger nasjonalt.

Klarer vi i energiomvandlingen ta vare på natur, trivsel, verdiskaping, naturglede og levende økosystem, vil vi unngå de verste konfliktene nasjonalt. Potensialet over året er enormt.

Bergvarme er et kinderegg.

I tråd med verdiene

CHRISTINA E. TYTLANDSVIK

Til tross for de alvorlige problemene knyttet til skadelige tekstiler og overforbruk av klær, finnes det heldigvis løsninger. Her er noen av dem:

- Kjøp lokalt og etisk: Ved å støtte lokale og etiske merker kan vi redusere klimapåvirkningen fra lange transportkjeder og samtidig oppmuntre til rettferdige arbeidsforhold.
- Velg bærekraftige materialer: Se etter klær laget av økologisk bomull, hamp, lyocell eller resirkulert polyester.
- Reduser, gjenbruk, resirkuler: Reduser mengden klær du kjøper, gjenbruke gamle klær, sy dem om eventuelt og resirkulere dem når de ikke lenger er brukende.
- Bevissthet og utdanning: Økt bevissthet om moteindustriens påvirkning kan inspirere andre til å gjøre mer bærekraftige valg. Del informasjon og ressurser med venner og familie for å skape en bevegelse mot ansvarlig forbruk.
- Støtt lovgivning for bærekraft: Engasjer deg i politisk påvirkning for å fremme lovgivning som regulerer moteindustrien, slik som tiltak for bærekraftig produksjon og ansvarlig avfallshåndtering.

Bevisste valg og handlinger kan redusere vår påvirkning på Moderjord. Ved å fremme ansvarlig forbruk, kan vi fremdeles klare å skape en bedre framtid! La oss handle i tråd med verdiene våre, og gjør vårt beste for å hjelpe Moderjord, oss selv, og de vi er glade i.

MEDLEMSSIDER

KRYSSORD

VEKTOR; VISER
KAPELLAN COM-PUTER
OMKOMME REKKE
BUSSER VEST-LANDS-KOMMUNE
LEDD MOT-STANDER KARAKTER
DÅRLIG HUS OFRE SEG
BRØD SIDEMANN
SØKE VAKTMEST-ER PÅ GALTVORT
TRE FYR
FUGLEN BY I USA
RESPEKT
DANSK BY FOTBALL-KLUBB
AUSTRALSK ARTIST OG LÅT-SKRIVER
STOKKAN-LÅT (MGP) FORFRISK-NING
BODØAVIS
KREDITT CHART-RER
KONGE
BOK-TRILOGI
GRISK, HENSYNS-LØS PERSON
GIKK INN I RØDT
SAMFUNNS- OG MILJØ-PROBLEM
HEST
BRYGG
DRIKKE
ERIK ... (GRUNN-LEGGER)
GI LOV
SATELLITT-NAVIGA-SJONS-SYSTEM
PLANTE ØY-KOMMUNE
FORSVARS-SPILLER
THORIUM
MANNE-ETER
OPPNÅ STØRRE, ÅRVISST ARBEID
REKLAME-STILLING
FLOD
NASKE
ARTIKKEL
INNEN
GRETNE
SYKDOM
ALKALI-METALL
GÅR
UTSEENDE UNGDOMS-ORGANI-SASJON
REKLAME
BLOD-FATTIG
AVIS
SPILLE-JOBB
KJERNE-SYRE
PLAGG OG HAUG
... AYKROYD
GRÅTER
TUE
NB
FØLSOM
SLEM
ØDELEGGE OK
DOBLE; TODELTE
ORGAN
MODERNE
... MØRK
BLE TIL COOP NORGE
BROM
ØRSTED
SV. CURL-INGSPILLER (HAR VUN-NET «ALT»)
VERTSHUS
ARNESTED
NORSK ROCKE-BAND
LUKTER
ÅPNING
SKREV «IKARIEN»
VÅRTEGN
PARTI
BEDRAGER
... XIA-OBO
ROSE ...
AUDI-MODELL
NIOB
FISK
JA
DANSK ØY
PRESTERE ... ER IKKE BÆRE-KRAFTIG
STERKT
ALENE
LEKER
VERKSTED
RETNING
ELV
«NOK OVERFOR-BRUK - STOPP ...!»
SPISTE

NYTT KRYSSORD, NYE VINNERE

VI FEIRER NYTT KRYSSORD MED EN EKSTRA GJEV PREMIE: SEND INN RIKTIG SVAR OG VINN GAVEKORT PÅ *TUSEN* KRONER HOS TICKETMASTER.

VINNEREN ANNONSERES I NR. 2 / 2025

Send inn løsningen for å vinne
Vi trekker nye vinnere i hvert nummer. Send inn ferdig utfylt kryssord og din kontaktinfo til Framtiden i våre hender, Økernveien 94, 0579 Oslo, og merk konvolutten *Kryssord nr. 1 – 25*.

NESTE NUMMER

NESTE NUMMER KOMMER I DESEMBER 2025.

God sommer!

SNAKKES!

PS:

GODT VALG I SEPTEMBER.
Husk naturen når du står ved urna!

FOTO: ANDREJ LIŠAKOV / UNSPLASH

Reis til Trollpris mellom Oslo og Trondheim.

Spar penger med Trollpris – lavprisbilletter på to avganger med Dovrebanen, året rundt.
Samme komfort. Samme vakre reise. Bare billigere.

Enkelt og klimasmart. Velkommen om bord!

Finn ut hvilke avganger her:

sj.no/trollpris

SJ | NORD

TEMU, PLEASE COPY THIS!

Copy more:
northernplayground.no/please-copy-this

NORTHERN
PLAYGROUND